

PRAEFATIO

Hoc tomo actorum nuntiaturae apostolicae Polonae a doctore Lesco Jarmański curato atque publici iuris facto Academia Scientiarum et Litterarum Polona munus suum olim susceptum denuo subiit. Cuius muneris fata lectoribus enarranda ac explicanda sunt. Cum Leo XIII pontifex maximus a. 1881 Tabularium Vaticanum viris doctis aperuisset, factum est, ut de actis nuntiorum apostolicorum et a Polonis et ab aliis quaeri coeptum sit. Inter nostrates doctos, qui primi id archivum perscrutati sunt, fuit Theodorus Wierzbowski, tabularius Varsaviensis, qui a. 1887 partem litterarum Vincentii Laureo nuntii (1573–1578) publicavit. Sed a. 1885 Commissio Historica Academiae Scientiarum et Litterarum constituit, ut investigationes perpetuae in Archivo Vaticano inirentur. Anno 1886 Stanislaus Smolka primam „Expeditionem Romanam” instituit. Inde viri docti (non semper eidem) quotannis Romam ibant, primum ipso Stanislao Smolka duce, postea patrono tantum, scilicet annis 1890–1900, cum ille vir doctissimus secretarius generalis Academiae esset. Cum eo tempore Poloni rem publicam nullam haberent, Expeditionis socii ab Instituto Historico Austriaco Romae a. 1881 condito adiuvantur. Demum post civitatem nostram renatam ex Expeditione Statio Polona a. 1927 facta est, quae primo in Hospitio S. Stanislai sedem sibi invenit.

In numero virorum, qui de studiis ab Expeditione Romana suscipiendis peragendisque optime meriti sunt, praeter Stanislaum Smolka nominandi sunt hi: Vladislaus Abraham, Vincentius Zakrzewski, Stanislaus Windakiewicz, Vitoldus Rubczyński, Ludovicus Boratyński, Victor Czermak, Felix Koneczny, Ioannes Ptaśnik, Vladislaus Semkowicz, Eduardus Kuntze, Ceslaus Nanke, alii. Qui viri omnes iam antea vel post insigni doctrina inter Polonos inclaruerunt. Primus labor fuit scripta omnis generis describere et colligere. Metuebatur enim, ne pontifices maximi, qui Leoni XIII in Sede Apostolica regenda successerint, studiis minus faverent atque Archivum Vaticanum clauderent. Quo factum est, ut documentorum collectorum editiones in posterum proferrentur, instituerentur autem „Thecae Romanae”, quae numero plus quam ducentae sunt Cracoviae in Bibliotheca Academiae Scientiarum Polonae (Polska Akademia Nauk — PAN), quae fuit olim Academia Scientiarum et Litterarum (Polska Akademia Umiejętności — PAU).

Iam ante bellum illud, quo primum hoc saeculo totus orbis terrarum conflavit, documenta collecta publicandi causa series editorialis *Monumenta Poloniae Vaticana* creata est. Cuius tres primi tomi, in quos Ioannes Ptaśnik operam contulit, annis 1913–1914 editi, continent acta Camerae Apostolicae ex saeculis XIII et XIV et *Analecta Vaticana*, quae vocantur, ex annis 1202–1366. Tomus IV huius seriei, a Ludovico Boratyński confectus, actis nuntiaturae Ioannis A. Caligari (1578–1581) destinatus est et a. 1915 in lucem prodiiit (continet 1020 paginas). Tomi V, VI et VII litteras Alberti Bolognetti nuntii (1581–1585) complectuntur: pars I, ab Eduardo Kuntze et Ceslao Nanke curata, divulgata est annis 1923–1933 (continet 820 paginas), pars II ab Eduardo Kuntze curata a. 1938 publici iuris est

facta (continet 884 paginas), pars III, cui componendae idem vir doctus operam dedit, annis 1939–1950 publicata est (continet 782 paginas).

Anno 1952 Academia Scientiarum et Litterarum labores suos studiaque intermittere coacta est. Qua re factum est, ut acta nuntiaturae apostolicae Polonae edi desinerent. Qui tum civitati praefuerunt, talibus studiis non faverunt, quae eorum culpa prorsus neglecta sunt.

Sed munus acta nuntiorum apostolicorum edendi susceptum est ab Instituto Historico Polonico Romae, quod conditum est a. 1945 in sede Stationis Scientifical Academiae, qua in re partem habuerunt huius Stationis moderator Iosephus Michałowski et duo Academiae praefatae socii (Ansgarius Halecki et Henricus Paszkiewicz). Institutum, de quo sermo est, pressit vestigia societatis Cracoviensis, de litteris scientiisque provehendis et cultura Polona promovenda optime meritae. Instituti enim anima, ut dicitur, moderatores eius fuerunt: R^{mus} praelatus Valerianus Meysztowicz et Carolina Lanckorońska.

Iam supra scripsimus Institutum Historicum Polonicum Romae conditum Academiae Scientiarum et Litterarum vestigia secutum esse; qua re factum est, ut fontes historicos ad Poloniae fata pertinentes edendos susciperet. Qui in id munus incubuerunt, Poloni fuerunt, qui fato iniquo patriam suam relinquere sunt coacti, ideo sapientes viderunt in archiva aliena penetrandum sibi esse, ut ea, quae ibi invenissent, ederent atque divulgarent. Ita nata est longissima in patria nostra series editorialis fontium historicorum, quam *Elementa ad Fontium Editiones* vocari placuit, a. 1960 inchoata et a. 1992 ad finem adducta, quae 76 tomos continet. Quae series maximi fuit momenti et tempore praeterito, cum viri feminaeque doctae magnis afficerentur difficultatibus, qua ratione archiva perscrutandi causa peregre irent, et hodie opus est sane haud contemnendum.

Annis, qui annum millesimum nongentesimum octogesimum insecuti sunt, Institutum acta nuntiaturae apostolicae Polonae porro edendi consilium cepit. Pater Henricus Damianus Wojtyśka CP, Universitatis Catholicae Lublinensis professor, qui iam a. 1984 laboribus Instituti interesse coepit, certa quaedam opera edenda suscepit atque rationem edendi invenit, a serie Academiae Scientiarum et Litterarum non pendentem, quae ratio inde a tomo I, qui a. 1990 Romae in lucem prodiit, stricte observatur. Quibus in muneribus suscipiendis ducem se prae-buit olim et nunc praebet professor Carolina Lanckorońska, Fundatio autem de Brzezie Lanckoroński, a. 1967 condita, sumptus praebet. Cum vix decem anni abiissent, Romae editi sunt 17 tomi huius magnae seriei *Acta Nuntiaturae Polonae*, quorum quisque 400–500 paginas continet.

Actis nuntiaturae apostolicae Polonae operam dare coepit etiam Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum (Pontificio Istituto di Studi Ecclesiastici), quod presbyter Eugenius Reczek SI ex Universitate Catholica Lublinensi card. Stephano Wyszyński, primate Poloniae, adiuvante a. 1958 Romae condidit. Instituti munus fuit colligere fontes et documenta historica, imprimis ad Ecclesiam Polonam pertinentia, eorumque copiam viris feminisque doctis dare. Sed non omisit Institutum laborum ac studiorum societatem cum aliis institutis Polonis iungere. Quaeri coeptum est etiam de actis nuntiaturarum, quae in micropelliculis depicta mittebantur ad Varsaviensem Instituti sectionem, quae est in Iesuitarum

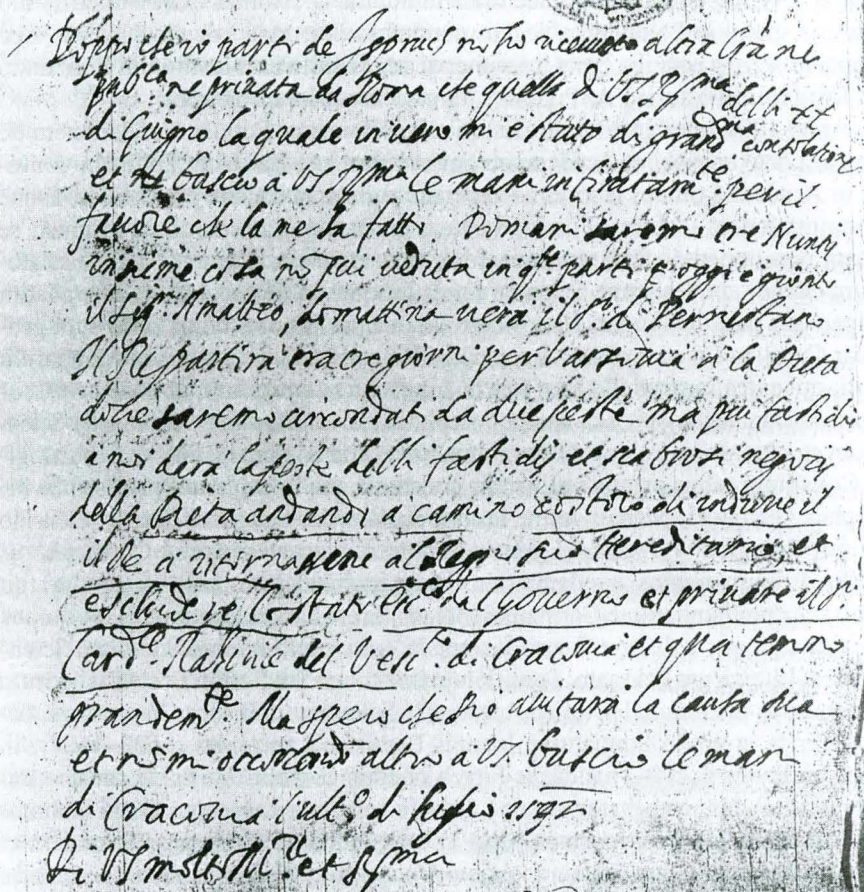
Facultate Theologica. Qua de re optime meritus est presbyter Hieronymus Fokciński SI, Instituti moderator.

Cum laborum societas inter Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum et Institutum Historiae Academiae Scientiarum Polonae (PAN) nomini Thaddaei Manteuffel dicatum, quod est Varsaviae, iuncta esset, doctor Lescus Jarminiński ex Instituto Historiae supra nominato acta nuntiaturae Germanici Malaspina (1591–1598) legationumque a latere cardinalium Georgii Radziwiłł et Henrici Caetani, necnon documenta, quae munera nuntiis apostolicis extraordinariis illo temporis spatio in Poloniam ablegatis commissa illustrant, edenda suscepit. Sed sumptus magnos acta illa typis imprimendi nec Pontificium Institutum Romanum nec Institutum Historiae ASP (PAN) Varsaviense tolerare potuit.

Anno 1995 inter Institutum Historicum Polonicum Romae, Fundationem de Brzezie Lanckoroński et Academiam Scientiarum et Litterarum Polonam convenit, ut Academia omnes labores ad nuntiaturarum acta edenda pertinentes, usque ad impressionem, subiret. Fundatio autem de Brzezie Lanckoroński promisit se in eam rem impensas facturam esse. Id revera actum est, ut munus acta nuntiaturarum edendi ab Academia Scientiarum et Litterarum non repente, sed gradatim reciperetur, nam Institutum Historicum Polonicum Romae, cuius socii sunt professor Carolina Lanckorońska, Lucianus Olech aliique nuntiaturarum edendarum periti, qui antea munere illo sunt functi, nihil virium amiserunt, ut quae professor Henricus Damianus Wojtyśka optime incepit, alacres continuarent. Academia Scientiarum et Litterarum Polona ad nova munera sustinenda praeparare se debuit, igitur Consilium rebus primis ordinandis constituit, cui interfuerunt professores hi: Iosephus Gierowski, Marcus Jačov, Lechus Kalinowski, Stanislaus Szczur; Consilio praefuit Georgius Wyrozumski, secretarii munere functus est doctor Christophorus Stopka. Primum munus, quodammodo virium probandarum causa susceptum, fuit editio actorum nuntiaturae Germanici Malaspina et aliarum legationum, de quibus supra dictum est, a doctore Lesco Jarminiński — ex pacto inter Academiam Scientiarum et Litterarum Polonam, Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum Romanum et Institutum Historiae Academiae Scientiarum Polonae Varsaviense facto — curata et editio nuntiaturae Ioannis Baptistae Lancellotti (1622–1627), in quam presbyter doctor Thaddaeus Fitych operam contulit. Variis de causis utraque res admodum trahebatur et nunc demum totum a Lesco Jarminiński elaboratum lectoribus offerre possumus. Quo in tomo quod ad rationem editorialem et graphicam pertinet, non imitatur seriem *Monumenta Poloniae Vaticana* Academiae Scientiarum et Litterarum Polonae, sed exemplo nobis est series *Acta Nuntiaturae Polonae* Instituti Historici Polonici Romae, ad quam nostri tomi pertinebunt. Nunc nihil impedit, quominus actis nuntiaturae apostolicae Polonae simul et Romae et Cracoviae opera detur, quod et doctis Polonis et aliis utile fore credimus.

Georgius Wyrozumski

18

Leffmann

Gen. B. B. de la

Albert Einstein

INTRODUCTIO

1. De Germanico Malaspina nuntio eiusque sociis

Clara ac potens medio aevo gens marchionum Malaspina multa per saecula imperabat Lunensi agro, qui in utraque ripa Macrae fluminis Liguriam ab Etruria disterminantis situs est. Fundi eius gentis in magnum spatium diffusi erant, sed inde ab saeculi XII parte posteriore beneficiarii ac imperatoribus subiecti facti sunt. Tempore procedente stirps in multos ramos divisa minutaque minus valebat, saeculo autem XVI potentiam ac dignitatem nullam iam fere habuit. Germanicus Malaspina ortus est linea gentis de Tresana et Lusuolo, quae a. 1651 exstincta est. Parentes eius fuerunt Ambrosius, Comparino vulgo dictus, centurio, qui ducibus Parmensibus servivit, mortuus mense augusto a. 1597¹, et Susanna Malaspina, filia marchionis Morelli de Mulazzo². Alexander, frater Germanici, stipendia meruit praefectus militum in exercitu Alexandri Farnese, ducis Parmae et gubernatoris Flandriae, inde ab a. 1595 operam perpetuam Petro Aldobrandini locavit eumque de rebus quibusdam edocebat. Duodeviginti annis apud exercitum ibi actis mense iunio a. 1597 Varsaviam venit, ut nuntium, fratrem suum, conveniret, deinde in Hungariam ad imperatoris exercitum se contulit et consiliarius Maximiliani archiducis atque praefectus equitum levis armaturae mercede menstrua 300 florenorum factus est. Initio mensis aprilis a. 1598 Alexander Praga Vindobonam est profectus, ut fratrem, qui post nuntiaturam apud Polonos gestam in Italiam redibat, iterum conveniret³. Eodem anno venit in Flandriam et factus est magnus stabuli magister apud cardinalem Andream de Austria, procuratorem ab Alberto archiduce creatum⁴. Anno 1603 a

¹ Germanicus Malaspina card. Petro Aldobrandini, Varsaviae 11 X 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 240v, reg.

² Julian Bartoszewicz, EPO XVII 844-847; Branchi 268 sq.; Fabisz 193-195, 199-200, 380-383; Garampi f. 86-91 v; Gerini 74 sq., tav. II; Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCX-CCXIV; Litta IV tav. XI; LThK VI 1324; Malaspina 46 p. 144 et passim; PEK XXV-XXVI 191; Porcacchi; Squicciarini 78-80; Wojtyska: ANP I 235-237.

³ Alexander Malaspina card. Petro Aldobrandini, Varsaviae 15 VI 1597, ASV F. Borgh. III 89 D f. 90, or.; Ioannes Franciscus Aldobrandini eidem, Posonii 25 VII 1597, ASV SS Particolari 4 f. 293, or.: de epistulis commendaticii, quas card. Aldobrandini militum praefectis, etiam Alexandro Malaspina, confici curavit; idem eidem, Comaromii 12 XI, 19 XI 1597, BAV Barb. Lat. 5862 f. 2, 3, cop.; novitates Pragae 26 V, 7 VII, 28 VII 1597 perscriptae, ASV F. Borgh. III 109 D f. 11, 87, 97, 139, 146; novitates ibidem 17 XI 1597 datae, ASV F. Borgh. III 109 E f. 133, 138; novitates ibidem 6 IV 1598 datae, ASV F. Borgh. III 93 C f. 116.

⁴ Alexander Malaspina card. Petro Aldobrandini, Leodii 29 XII 1598, Dessart, Halkin, Hoyoux n. 278 p. 125-126.

Batavis est captus et postea in libertatem restitutus socius Consilii Bellici Bruxellis fuit, ubi interfectus est die 4 VII 1613⁵.

Germanicus circa a. 1547 natus est⁶. Studiis Perusiae absolutis doctor utriusque iuris est creatus⁷ et tempore pontificatus Pii V (1566–1572) vestes clericales induit. Cardinale Alexandro Farnese protectore usus a. 1572, initio pontificatus Gregorii XIII, secretarius nuntii in Hispaniam missi factus est, qui tum fuit Nicolaus Ormaneto, episcopus Patavinus⁸. Quo mortuo (18 VI 1577) paucos menses Matriti mansit exspectans adventum Philippi Segae, nuntii ordinarii, qui Nicolao Ormaneto successit. Anno 1578 Malaspina Romam rediit et Philippo II rege rogante a pontifice maximo in numero cubiculariorum secretorum haberi coeptus est. Verisimile videtur paulo post eum referendarium utriusque Signaturae factum esse. Anno 1579 missus est, qui rosam auream ducissae Margaritae Parmensi dono datam traderet⁹. Initio mensis septembris anni insequentis, brevi post nuntiaturam perpetuam Austriae Interioris institutam, nuntius in aula Graecensi Caroli archiducis factus est, ubi usque ad finem mensis novembris a. 1584 mansit. Cum Malaspina munus suum susciperet, incolae bonorum archiducis paene omnes fidem catholicam proiecerunt. Cum apud ordines, sine quorum consensu inter alia pecunia ad bellum contra Turcas gerendum necessaria impetrari non potuit, evangelici plurimum valerent, archidux ille iam a. 1572 nobilibus Lutheranis libertatem religionis amplectendae dedit, sex autem annis post permisit, ut evangelici in quattuor civitatibus, in quarum numero Graecium fuit, sacra sua libere facerent. Nuntio igitur id imprimis agendum fuit, ut fides catholica in Styria, Carinthia, Carniola et Goritia restitueretur utque archidux protestantium postulatis iam non cederet et quae eis concessisset, revocaret. Quamquam archidux nobiles protestantismi studiosos ferre necesse habuit, sed iam inde ab a. 1580 cum Lutheranis civitates incolentibus audacius pugnare coepit. Quam ad rem nuntius plurimum contulit, qui cum Graecii esset, vim ad

⁵ Maere 818 sq.; Clemens VIII Germanico Malaspina, Romae 22 XI 1603, ASV Arm. XLIV 56 f. 30v, reg.; [card. Petrus Aldobrandini] eidem, Romae 15 XI 1603, ASV F. Borgh. III 28 f. 165–165v, reg.; idem Iacobo Aldobrandini, nuntio in Regno Neapolitano, Romae 12 I 1604, ib. f. 100v–101, reg.

⁶ Germanicus Malaspina in epistula ad card. Petrum Aldobrandini Varsaviae 29 III 1597 data (ASV F. Borgh. III 91 D f. 182, reg.) de se inter alia scripsit haec: *dopo haver servito in pubbliche futioni 24 anni et in età di cinquanta*.

⁷ Vide N. 219 p. 354.

⁸ Sibilis 66; cf. Biaudet 277. Errat Ioannes Rainer, qui Leopoldum de Ranke secutus putat a. 1575 Germanicum Malaspina conventui principum electorum Ratisbonensi interfuisse (Rainer: Nuntiaturberichte 1 p. XVI, qui error iterum commissus est in: Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXI; Jarminiński: Z problematyki 115; Squicciarini 78; Wojtyśka: ANP I 235). In Germanici Malaspina scripto sub titulo *Dialogo sopra lo stato spirituale e politico dell'Imperio e delle provincie infette d'eresie*, loco a Leopoldo de Ranke citato (B. Vallic. N 17 f. 30v; cf. infra, p. XXXVII), legimus nihil aliud nisi illum a Gregorio XIII Augustam Vindelicorum missum esse, ut nuntius apostolicus interesset comitiis Imperii, quae a. 1582 habita esse inter omnes constat.

⁹ Cf. Cornides 119.

consilia ab archiduce ineunda magnam habuit et multis catholicis persuasit, ut ad eum sese applicarent¹⁰.

Anno 1582 Malaspina comitiis Imperii Augustae Vindelicorum habitis interfuit, qua in urbe inde a die 18 mensis iunii usque ad diem 18 mensis septembris commoratus est. Sicut iussus est, adiuvit (una cum Ioanne Francisco Bonomi, episcopo Vercellensi, nuntio apud imperatorem) Ludovicum Madruzzo, cardinalem legatum, in iuribus Ecclesiae catholicae defendendis. Quocum communiter id studiosissime egit, ut is, qui functus est vicibus Ioachimi Friderici Hohenzollern, protestantis archidioecesim Magdeburgensem administrantis (qui nec a pontifice maximo est confirmatus nec imperatoris indultum obtinuit), comitiis adesse et sententiam ferre non posset. Sed id quoque studuit, ut ab ordinibus evangelicis Austriae Interioris delecti, qui de Carolo archiduce erga se iniusto quererentur, ab Rudolpho II imperatore spernerentur¹¹.

Altera res, quae Germanico Malaspina nuntio Graecensi est commissa, ad controversiam Coloniensem pertinuit. Cum a. 1582 exeunte elector Gebhardus Truhsess de Waldburg publice declaravisset se sacra a Luthero instituta suscipere, cardinalis Andreas de Austria legatus a latere est factus, ut apostatam magistratu privaret et novum archiepiscopum creandum curaret. Malaspina et Bonomi nuntii cardinalem Coloniam Agrippinam petentem comitari sunt iussi. Qui tamen non pervenit nisi Spiram, nam per Palatinatum Rheni transire non est eum passus Ioannes Casimirus palatinus, qui Gebhardo Truhsess de Waldburg favit. Malaspina cardinale Andrea rogante, sed Gregorio XIII prohibente (nam is nuntium Graecium reverti iussit) iter per Lotharingiam continuavit et die 7 mensis aprilis a. 1583 Coloniam Agrippinam venit. Colloquia, quae una cum Minutio Minucci, commissario pontificio, et Ioanne Francisco Bonomi nuntio, qui paucis hebdomadis post Coloniam advenit, habuit, die 2 mensis iunii ad finem sunt adducta et Ernestus de Wittelsbach omnium consensu archiepiscopus Coloniensis factus est, quae res catholicis prospere evenit¹².

Malaspina cum Coloniae Agrippinae esset, in umbra — ut nunc dicitur — Ioannis Francisci Bonomi nuntii fuisse, qui eum ingenio et animi maturitate superaret, et quaedam inepte gessisse dicitur, quam rem Minutius Minucci aetati eius iuvenili et animo in rebus politicis parum versato dabat¹³. Sed cardinalis Ptolomaeus Galli, secretariatus pontificii praefectus, Germanico Malaspina favere non destitit, qui iam die 27 IV 1583 episcopus S. Severi in Apulia est factus¹⁴, mense autem octobri ineunte a. 1584 pontifex maximus nuntiaturam gravissimam penes aulam imperialem ei commisit. Primo quoque tempore, die 13 mensis decembris, nuntius Pragam venit. Quod munus cum expleret, Sedem

¹⁰ Rainer: Nuntiaturberichte; Rainer: Quellen 75; Ranke 1 p. 480, 519 sq.

¹¹ Hansen: Reichstag p. LXXV-LXXVI, LXXXV, 374; Pastor IX 592-593, 598-599 (ann. 4).

¹² Ehses, Meister p. XXXII sqq.; Hansen: Kampf p. LVII sqq., 307; Hirn 179 sqq.; Pastor IX 662-664.

¹³ Hansen: Reichstag 658.

¹⁴ HC III 168.

Apostolicam repraesentabat non solum in Rudolphi II terris hereditariis, sed etiam in omnibus territoriis Germanicis. Qua re fiebat, ut ad contrareformationem, quae vocatur, in terris Austriacis, Bohemia et Hungaria adiuvandam vim magnam haberet, utque controversiis, quae inter homines diversa sacra sequentes Aquisgrani, Augustae Vindelicorum et Argentinae oriebantur, interesset. Praeterea magno cum studio id egit, ut res ac rationes catholicorum in dioecesebus in Germania septentrionali sitis (Bremensi, Lubecensi, Halberstadiensi, Osnabrugensi, Monasteriensi, Paderbornensi) adiuveret, potissimum autem id studuit, ut resisteret protestantibus, qui clausulam „reservatum ecclesiasticum”, recessui comitiorum Augustanorum a. 1555 insertam, rescindere atque declarationem Ferdinandi I regis libertatem sacrorum faciendorum in regionibus ecclesiasticis iis dantem ratam facere conarentur. Curae nuntio fuit etiam reformatio catholica ex Concilii Tridentini decretis in iis terris peragenda, in quibus catholici praevalebant¹⁵.

Tempore pontificatus Sixti V (1585–1590), qui Gregorio XIII successit, res Germanici Malaspina minus secundae erant. Papa brevi postquam Sedem Apostolicam occupavit, eum Praga revocare constituit, quod ea re quoque adductus fecit, quod nuntius imprudenter, quamquam bona fide, non restitit imperatoris decreto de visitatione ecclesiastica generali in Bohemia peragenda, quod decretum potestatem auctoritatemque pontificis maximi minuit. Quamvis episcopus S. Severi plurimorum aulicorum animos cepisset et ipse Rudolphus II de eo deprecatus esset, Sixtus V consilium suum non mutavit. Cum successor, Philippus Segae, episcopus Placentinus, venisset, Malaspina die 24 IV 1586 Praga profectus est et 7 die iunii Romam rediit, ubi frigide est exceptus¹⁶. Annis insequentibus in Italia vixit et dioecesim suam administravit. Familiae res etiam curae ei fuerunt. Anno 1590 ineunte Romam venit et in epistula ad Belisarium Vinta, secretarium Ferdinandi I, magni ducis Etruriae, missa rogavit, ut propinquos suos impuberes de Mulazzo adiuveret fovaretque¹⁷. In pontificatu Gregorii XIV iterum vocatus est, ut Sedi Apostolicae serviret. Mense februario a. 1591 Neapolim se contulit, ut potestate colloquia cum Ioanne de Zuñiga vicerege, comite de Miranda, habendi instructus frumentum emendum curaret, quod in Statu Ecclesiastico angustius provenit¹⁸. Eodem anno mense aprili exeunte placuit Germanicum Malaspina nuntium ordinarium Neapoli manere. Mense insequente ab Alexandro Glorieri, antecessore suo, instructionem accepit et munera eius explenda iniit. Primum porro frumentum emebat, sed nuntio in Regno Neapolitano id potissimum agendum erat, ut iurisdictio et aliae immunita-

¹⁵ Reichenberger; Pastor X 329–339.

¹⁶ Reichenberger p. XXXII–XXXV, 90–93, 125, 134 (ann. 1), 226, 230 (ann. 1); Pastor X 338–339. Germanicus Malaspina, quae in Germania annis 1580–1586 didicerat, collegit in scripto sub titulo *Stato delle cose di Germania intorno alla religione sotto Gregorio XIII* (ASV F. Borgh. III 129 D p. 160–223, or. cum additamentis, quae nuntius manu sua scripsit), quod brevi postquam in Italiam revertit, confecit.

¹⁷ Germanicus Malaspina Belisario Vinta, Romae 26 I 1590, AS Firenze CS I 91 n. 148, aut.

¹⁸ Bettoni 302 sqq.

tes ecclesiasticae defenderentur utque pecunia Camerae Apostolicae debita cogeretur¹⁹.

Mense maio a. 1591, cum episcopus S. Severi nuntiaturam Neapolitanam iniret, Hannibal de Capua, qui ad tempus illud nuntius apud Polonos fuit, iam in Italiam revertebatur. Gregorius XIV usque ad ultimos vitae suae dies successorem eius instituere cunctatus est. Sed Petrus Maria Vulcanio, commissarius pontificius, qui Cracoviae fuit, in epistula die 17 mensis augusti data scripsit tribunal nuntiaturae denuo ad munera sua explenda accedere necesse esse, magnopere permotus nuntiavit beneficia ecclesiastica vacua mensibus Sedi Apostolicae reservatis ab episcopis Polonis occupari et multos nobiles Ioanne Zamoyski cancellario duce moleste ferre, quod cardinalis Georgius Radziwiłł dignitate episcopi Cracoviensis est ornatus quodque Sigismundus III Vasa Annam Austriacam uxorem ducere cogitat. Nuntiavit quoque famam esse regem in Sueciam ire intendere et colloquia secreta cum domo Austriaca de throni Polonici cessione habere. Non omisit addere protestantes contrareformatione augescente commotissimos esse²⁰. Quibus nuntiis adductus Innocentius IX, qui die 29 mensis octobris pontifex maximus creatus Gregorio XIV successit, a quo ipse Sigismundus III consilium auxiliumque petivit²¹, iam primo pontificatus sui mense Congregationem cardinalium extraordinariam rebus Polonis obeundis instituit²² et declaravit se nuntiaturam Polonam Mario Bolognini, episcopo Salernitano, committere cogitare, cui obtulit *donativo straordinario et 50 scudi di più il mese della solita provizione*²³. Cum tamen Marius Bolognini munus adire noluit veritus, ne splendore et auctoritate ab antecessore suo superaretur et a Polonis sperneretur, Germanicus Malaspina, diplomaticus peritissimus, in rebus civitatum Transalpinarum versatus, nuntius apud Polonos factus est²⁴. Mense decembri omnia ad munus eius pertinentia apparata sunt; inter alia instructio brevis est confecta, in qua gravissima nuntii negotia enumerata sunt²⁵. In quibusdam pontificem maximum consulere debuit, sed etiam Congregatio Polona et antecessores rogandi erant. Quod iussus est — si res ferret — id agere, ut Sigismundus III Annam Austriacam uxorem duceret, ea re explicari potest, quod cardinalis Georgius Radziwiłł, cuius curae ea res est commissa, morbo impeditus iter in

¹⁹ Ib. 325 sqq.; Biaudet 160; *Negotii successi in spatio di sette mesi che mons. Malaspina è stato nontio a Napoli, et ciò che si è ottenuto a favore della giurisdittione ecclesiastica*, ADLP F. Aldobr. 5 f. 155–155v.

²⁰ Wojtyska: ANP I 354–356.

²¹ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 392, novitates de 20 XI 1591, f. 407, novitates de 23 XI 1591.

²² Vide N. 2 ann. 2.

²³ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 382, novitates de 16 XI 1591, cf. f. 387v. Nuntiis apostolicis in Polonia inde a saeculo XVI singulis mensibus 230 scuti salarii nomine dabantur (Wojtyska: ANP I 5; Ehses, Meister p. XII).

²⁴ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 412, novitates de 27 XI 1591. Nicolaus Jaitner suspicatus est Germanicum Malaspina huius magistratus candidatum a Munutio Minucci, secretario pontificio, amico suo, commendatum esse (Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXI).

²⁵ Vide N. 2.

Poloniam differre coactus est²⁶. Mense decembri medio Malaspina Neapoli est profectus²⁷ et per mare Romam navigavit; parum afuit, quin ab Amurate bassa, archipirata Icositano, qui mare Tyrrhenum infestabat, caperetur²⁸. Die 28 mensis decembris notum factum est nuntium Roma proficisci et per Pragmam Poloniam petere cogitare²⁹. Sed cum Innocentius IX biduo post inopinanter mortuus esset, iter omissum est.

Clemens VIII in curia Romana, in Statu Ecclesiastico administrando et in re diplomatica pontificia multa mutavit. Etiam nuntius apud Polonos faciendus erat. Anno 1592 mense februario ineunte fama Romae fuit Fabium Biondo, patriarcham Hierosolymitanum et olim praeceptorem cardinalis Alexandri Peretti de Montalto, protectoris Poloniae, nuntium creatum iri. Sed fieri potuit, ut huius cardinalis domesticus Antonius Maria Graziani, secretarius nuntii Ioannis Francisci Commendone annis 1563–1565 et internuntius apud Polonos annis 1573–1574, nuntius fieret³⁰. De Mario Bolognini denuo cogitatum est, sed is postea spretus est, quia Latine nescire dicebatur³¹. Aliter atque cardinalis Montalto speravit, mense februario medio fere Malaspina, cui factio Hispaniensis favit, nuntius est factus³². Ioannes Niccolini, qui residens Florentinus Romae commorabatur, retulit Germanicum Malaspina a cardinale Georgio Radziwiłł Petro Aldobrandini rogante adiutum esse; Aldobrandini fuit nepos papalis et Laelio Orsini familiariter utebatur, cum quo Malaspina, cum Neapoli esset, amicitiam iunxit³³. Ceterum scimus episcopum S. Severi iam inde ab a. 1591 cum Petro Aldobrandini firmis vinculis coniunctum fuisse seque servum eius deditissimum praebuisse³⁴. Nuntius, quamvis potentissimos amicos fautoresque haberet, difficultatibus quibusdam afficiebatur, nam accusatus est, quod in iurisdictione ecclesiastica in Regno Neapolitano defendenda peccavisset. Quae fuit fortasse causa, cur cum Paulo Coperchio, commissario Camerae Apostolicae, longam controversiam haberet³⁵. Die 17 II 1592 Malaspina litteras ad pontificem maximum scripsit, quibus se innocentem esse arguit ac rogavit, ut ea, quae sibi obiecta essent, sine ira et studio quaererentur³⁶. Quae cum ita fuissent, profectio eius in Poloniam

²⁶ Vide infra, p. XLI–XLII.

²⁷ ADLP F. Aldobr. 5 f. 155.

²⁸ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 477v, novitates de 28 XII 1591; Braudel I 132 ann. 60.

²⁹ Ioannes Franciscus Peranda Camillo Caetani, nuntio penes aulam imperialem, Romae 28 XII 1591, A. Caetani Misc. 57/903 f. 67v, cop.

³⁰ BAV Urb. Lat. 1060 f. 79v, novitates de 5 II 1592, f. 83, 88v, novitates de 8 II 1592.

³¹ Ioannes Franciscus Peranda Camillo Caetani, Romae 29 II 1592, A. Caetani Misc. 57/903 f. 110, cop.

³² BAV Urb. Lat. 1060 f. 94, novitates de 12 II 1592, f. 99, 103v, novitates de 15 II 1592.

³³ Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXII; cf. N. 73.

³⁴ Germanicus Malaspina Campritis Cornovaglio, Cracoviae 13 VII 1596, ASV F. Borgh. III 89 C f. 152v, or.; idem card. Petro Aldobrandini, Cracoviae 16 XI 1596, ASV F. Borgh. III 91 D f. 171v, reg.

³⁵ Vide N. 126 et 181.

³⁶ Vide A. 2.

minus urgebat, praesertim cum Clementi VIII id imprimis curae esset, ut cardinalis Georgii Radziwiłł legatio prospere eveniret. Est, quod commoneamus ipso expeditionis episcopi S. Severi tempore nuntia Romam allata esse Sigismundum III Annam archiducissam per procuratorem uxorem duxisse³⁷.

Susplicari possumus Germanicum Malaspina nullam scriptam instructionem accepisse, sed ab ipso pontifice maximo edoctum³⁸ die 29 mensis maii Roma profectum esse. Comitatus est eum cardinalis Ludovicus Madruzzo, Congregationis Germanicae praefectus, qui Tridentum properabat³⁹. Cum iter faceret, allatae sunt ei litterae credentiales et commendaticiae die 6 mensis iunii editae⁴⁰. Breve kalendis iuniis editum, quod facultates ad iurisdictionem pertinentes continuit⁴¹, non est ei traditum nisi mense augusto a. 1592⁴². Priusquam uterque vir Fulginium venit, consecutus est eos cursor citus et epistulas a Minutio Minucci die 30 mensis maii scriptas reddidit, quibus is nuntiavit pontificem maximum de episcopatu Argentoratensi consilia iniisse. Cum metus iustus esset, ne Ioanne a Manderscheid episcopo nuper mortuo protestantes capituli Argentoratensis socii virum quendam, qui eadem sacra secutus esset, episcopi dignitate ornarent, Malaspina iussus est ad Ferdinandum archiducem, comitem Tirolis, se sine mora conferre eique persuadere, ut cardinalem Andream, filium suum, candidatum commendaret vel saltem unum e filiis Gulielmi V, ducis Bavariae, episcopum creandum iuvaret⁴³. Litteris credentialibus et instructione, quae Clementis VIII iussu a cardinale Ludovico Madruzzo est confecta, ornat⁴⁴ episcopus S. Severi festinanter iter continuavit et quamquam Bononiae morbo est affectus, die 12 mensis iunii Oenipontem venit⁴⁵. Hic ei nuntiatum est Ioannem Georgium Hohenzollern, marchionem Brandenburgensem, die 30 mensis maii a canonicis protestantibus episcopum Argentoratensem esse factum. Ferdinandus archidux primum noluit cardinalem Andream eam dignitatem ambi-

³⁷ BAV Urb. Lat. 1060 f. 356, novitates de 6 VI 1592: *Et essendo finite le nozze di esso re (Sigismundi III), dicesi che cesserà la legatione del cardinal Razivil, et essercitarà il carico di nuntio il Malaspina, partito a quella volta.*

³⁸ Vide N. 79.

³⁹ AS Firenze AMP 3303 f. 459, relatio Ioannis Niccolini die 29 V 1592 confecta; Ioannes Franciscus Peranda Camillo Caetani, Romae 30 V 1592, A. Caetani Misc. 57/903 f. 143v, cop.; BAV Urb. Lat. 1060 f. 337v, 342, novitates de 30 V 1592.

⁴⁰ Vide N. 52–56.

⁴¹ Vide N. 46.

⁴² In epistula ad Petrum Aldobrandini die 31 iulii data Malaspina questus est se facultates suas non habere (vide N. 81), sed iam mensis insequentis parte posteriore eas habuit (vide N. 99 et 105).

⁴³ Vide N. 44, 45, 47; BAV Urb. Lat. 1060 f. 347v, 352v, novitates de 3 et 6 VI 1592; Minutius Minucci Camillo Caetani, Romae 30 V, 6 VI 1592, Schweizer: Nuntiaturberichte n. 268 p. 540–542, n. 272 p. 548–549.

⁴⁴ Vide N. 41 et 48.

⁴⁵ Vide N. 57; Gorgonius Galeazzi Guidobono Guidoboni, Vincentii I, ducis Mantuae, consiliario, Oeniponte 15 VI 1592, AS Mantova AG 548 n. 9, aut.; Andreas Unterpergher Vincentio I, Oeniponte 15 VI 1592, ib. n. 94, aut.; BAV Urb. Lat. 1060 f. 395, novitates de 27 VI 1592.

re, postea Germanico Malaspina et Caesari Speciano, nuntio apostolico Pragae properanti, promisit se a filio esse petiturum, ut eius postulationi non resisteret, sed simul Clementem VIII rogavit, ut se pecunia iuvaret⁴⁶. Res tamen supervacanea est facta, cum nuntiatum esset contrelectionem cardinalis Caroli a Lotharingia a canonicis catholicis esse factam⁴⁷. Qua duplici electione factum est, ut bellum excitaretur, quo Ferdinandus archidux, ut praedia sua in Alsatia Superiore sita tuta essent, medius esse studuit, quamquam a Germanico Malaspina pontificis maximi studiosissimus laudatus est. Malaspina silentio non praeteriit se de Ferdinando catholicorum fautore reddendo bene meritum esse⁴⁸. Commissarii archiducis nomine imperatoris subdelegati bellum gerentibus proposuerunt, ut arma deponerentur et dioecesis Argentoratensis bona sequestrarentur. Nuntius exspectabat, quid marchio Ioannes Gergius acturus esset, sed cum nihil nuntiatum esset, mense iunio exeunte Oenipontem relinquere et Monachium, in aulam ducis Bavariae proficisci constituit⁴⁹. Deinde per Vindobonam et Olomucium iter faciens Cracoviam venit. Die 23 mensis iulii urbem sollemniter est ingressus⁵⁰, et triduo post a rege et regina auditus est⁵¹.

Nuntius ad interna Poloniae perturbata potissimum animum advertit. Nam Sigismundus III accusabatur, quod in Sueciam ire cogitaret et colloquia de throni cessione cum Ernesto archiduce haberet. Magna pars nobilium moleste ferebat regem Annam Austriacam nuper uxorem duxisse. Conventibus Lublini et Andreeviae contra legem habitis Ioanni Zamoyski cancellarii fautores et Maximiliani archiducis amici ex Minore Polonia magno cum studio comitia apparare coeperunt. Quibus in comitiis Sigismundum III eiusque consiliarios summa ope oppugnatum iri provideri potuit. Malaspina primum ab Ioanne Zamoyski cancellario animo erat aversissimo, nam ita Roma proficiscens et a regis aulicis compositus est⁵², sed non obliviscebatur eum apud nobiles gratiosum fuisse multumque potuisse. Sciebat quoque rem in discrimine esse, nam Zamoyski ei nuntiavit se regis perfidiam probare posse, Attilius autem Amalteo et cardinalis Radziwiłł famam dissipabant Sigismundum Báthory a Porta Ottomanica et cancellario ad spem throni Polonici capiendi adduci⁵³. Quae cum ita fuissent, nuntius persuasum habuit Sigismundum III sustentandum eiusque auctoritatem regiam defendendam esse atque concordiam restituendam esse. Quae ut asseque-

⁴⁶ Vide N. 57; Caesar Speciano Clementi VIII, Oeniponte 15 VI 1592, Mosconi I 44 sq.

⁴⁷ Vide N. 58.

⁴⁸ Vide N. 60 et 64; ASV SS Nunz. Div. 286 f. 194–204v, cop., relatio de legatione, quam Germanicus Malaspina ad Ferdinandum archiducem, comitem Tirolis, obivit; Gfrörer 55; Hirn II 210–211; Ziegler 44–45.

⁴⁹ Vide N. 64, 65, 67.

⁵⁰ Bielski 178; Heidenstein 298.

⁵¹ Vide N. 79.

⁵² Cf. Smolka 29.

⁵³ Vide N. 82 et 89. Cf. p. L; Lepsky: Rzeczpospolita 368–369; Pärnänen: Sigismund 36–38.

retur, cardinalem Andream Báthory adhortari coepit, ne resisteret, quominus pontifex maximus controversiam, quam is de episcopatu Cracoviensi cum cardinale Georgio Radziwiłł haberet, diiudicaret.

Malaspina Varsoviam venit, ut diebus 7 IX – 19 X 1592 comitiis, quae inquisitionis vocabantur, interesset, et quamquam morbo iterum est affectus, id diligenter egit, ut senatores clerici Sigismundo III faverent utque cancellarium sibi conciliaret⁵⁴. Id quoque studuit, ne inquisitio fieret non solum in regem, sed etiam in eos, qui consiliorum eius in Sueciam eundi conscii erant. Sed cum suspicionem haberet regem consilia sua nondum omisisse, persuadere ei conabatur, ne throno electivo renuntiaret, atque effecit, ut rex scripto, quod postea senatoribus nuntiisque terrestribus recitatum est, declararet se in Polonia manere constituisse. Cum comitia turbulenta fuissent et adversarii verba regis moleste tulissent, nuntius animum induxit pacem perpetuam cum cancellario eiusque amicis quaerere. Cum inter eos regemque arbitri partes sustinuisset, fidem apud omnes habere coepit et ad constitutiones comitiales elaborandas multum contulit. Quae quamquam in comitiis non sunt ratae factae, contentio tamen, quae inter regem et subiectos excitata erat, composita est. Itaque cum Malaspina arbiter sollers fuisset, Ioannes autem Zamoyski obstinatiam proiecisset, factum est, ut a Maximiliani archiducis factione sese amoveret et comitiis ad finem adductis cum rege in gratiam rediret⁵⁵. Non est igitur, cur miremur ea, quae episcopus S. Severi egisset, in Polonia et Romae laudata esse⁵⁶.

Malaspina, cum persuasum haberet Sigismundi III potestatem auctoritatemque firmandam esse, iuvit eum a Clemente VIII auxilium petentem. Metus enim erat, ne domus Austriaca notum faceret regem scripto promisisse se abdicaturum regnumque Ernesto archiduci traditurum esse. Praeterea nuntius effecit, ut Nicolaus Zebrzydowski, palatinus Lublinensis, sollemniter polliceretur se scripta famam regis laedentia in lucem emissurum non esse, rex autem promitteret ex aula sua pellere Suecos, qui dolosis Austriacorum consiliis sese immiscuissent. Episcopus S. Severi, cum in Polonia esset, perturbabatur eo, quod Maximilianus archidux pactionem Bytomensem et Bendzinensem a. 1589 factam animo obstinato neglegebat. Qua re fiebat, ut consilia dolosa alerentur, ut Poloni, qui ei faverent, perturbationes excitarent, ut — quod Sedes Apostolica cupiebat — Sigismundus III in domus Austriacae familiaritatem prorsus venire non posset, ut Respublica Utriusque Nationis et Rudolphi II imperatoris terrae viribus unitis

⁵⁴ *Il nuntio Malaspina scrive di Varsovia, ove si era cominciata la dieta, che la mattina dello spaccio suo haveva a banchetto seco il gran cancelliero et altri signori Polacchi, de' quali con molta destrezza si andava acquistando gli animi per haverseli propitii nelle cose che si trattaranno in beneficio della Sede Apostolica et del cardinale Razivil, BAV Urb. Lat. 1060 f. 605, novitates de 7 X 1592.*

⁵⁵ Vide ea, quae nuntius de decursu horum comitiorum copiose rettulit, quae in hoc volumine publicata sunt. Cf. Lepszy: Rzeczpospolita 370, 376 sq., 390, 397 sq., 401 sq., 412 sq.; Macûrek: Dozvuky 107 sq.; Pärnänen: Sigismund 43 sq., 48 sq., 51 sq., 56 sqq., 63 sqq., 71 sq.

⁵⁶ Vide N. 162, N. 196 p. 313, N. 197 p. 315, N. 217 p. 351; cf. Paruta 27, 29–30 (relationes diebus 28 XI et 5 XII 1592 confectae).

contra Turcas pro omnis christianitatis bono pugnare nequirent, denique ut rex in patriam suam, sicut cogitabat, secure ire non posset⁵⁷.

Cum nuntia de comitiis inquisitionis feliciter habitis Romam essent allata, Clemens VIII operam dedit, ut concordia in Regno Poloniae confirmaretur, sed simul declaravit se regis consilia ad Sueciam pertinentia iuvare velle. Speravit enim eum, si ad regnum hereditarium accessisset, fidem catholicam in Suecia restitutum esse. Nuntio de Ioannis III Vasa morte allato pontifex maximus mense februario a. 1593 Congregationem instituit (cuius socii fuerunt sex cardinales, sed etiam Cinthius Aldobrandini, qui rebus Polonis in secretariatu pontificio praefuit, et dicioni eius subiectus Minutius Minucci secretarius), ut ab ea edoceretur, quo in loco res essent⁵⁸. Malaspina autem tranquillum facere conabatur Stanislaum Karnkowski, archiepiscopum Gnesnensem, aliosque, qui Sigismundum III in Sueciam ire nolebant. Regi autem suadebat, quomodo ab ordinibus Polonis impetrare posset, ut eum ad tempus quoddam peregrinari paterentur, quaerebat, quo loco tum Suecorum res essent et quomodo Carolus Vasa, dux Sudermaniae, Regnum Sueciae appetens reprimi posset⁵⁹. Opera assidua ac cura nuntii factum est, ut mense martio a. 1593 contentio longa, quae inter cardinalem Andream Báthory et cardinalem Georgium Radziwiłł orta est, componeretur⁶⁰. Fructuosissima fuit pactio, quam rex cum cancellario anno superiore episcopo S. Severi intercedente iniit. Ioannes Zamoyski non solum dixit se adiuturum esse Sigismundum Vasa thronum regni hereditarii petentem et thronum electivum Polonicum retinentem, sed etiam non restitit, quominus rex in Sueciam iret atque eum ex ea civitate redire liceret. Quamquam paulo post nova controversia de capitaneatu Leopoliensi vacuo est coorta, tamen nuntio curante in comitiis diebus 4 V – 16 VI 1593 Varsaviae habitis composita est et viri illi in decretis apparandis et sustentandis communiter egerunt. Non contigit Germanico Malaspina, ut Stanislaos Karnkowski persuaderet, ut Sigismundi III consiliis faveret. Quamquam primas in voto, quod in comitiis pronuntiavit, ad pactionem ineundam paratum se praebuit, sed mox animum mutavit et postea moleste ferens regem ante regnum suum hereditarium occupatum Estoniam Regno Poloniae incorporare omisisse, comitiis nondum ad finem adductis Varsavia profectus est. Sed comitorum exitus Sigismundo III prosperus fuit, quem in Sueciam ire liceret (redeundum erat ei ante kalendas novembres a. 1594) quique pecuniam ad itineris sumptus tolerandos acciperet⁶¹.

⁵⁷ Vide N. 136 p. 224–225, N. 139, N. 141 p. 232–233, N. 143 p. 235, N. 160 p. 259–260, N. 168 p. 272–274, N. 235, N. 236 p. 380, N. 243 p. 388–389, N. 246 p. 399–400. Cf. Lepszy: *Rzeczpospolita* 390 ann. 1, 397, 400, 410 sq.; Macúrek: *Dozvuky* 116; Pärnänen: *Sigismond* 54 sqq., 67, 73, 75, 77, 83.

⁵⁸ Vide N. 196; Pärnänen: *Sigismond* 82, 100; Minutius Minucci ad N.N., Romae 27 II 1593, DHI 1 f. 379–379v, reg.

⁵⁹ Vide N. 231, 245, 246, 250; cf. Pärnänen: *Sigismond* 80 sqq., 93 sq.

⁶⁰ Bazielić 194; Pärnänen: *Sigismond* 111 sq.

⁶¹ Jarminiński: *Bez użycia* 37 sq., 46 sqq., 52 sqq.; Pärnänen: *Sigismond* 102 sq., 127 sq., 131–155.

Cum Malaspina regem in Sueciam euntem comitari constituisset, traditae sunt nuntio per Bartholomaeum Powsiński, cubicularium secretum pontificium, facultates kalendis augustis a. 1593 conscriptae, civitati hominibusque doctrinae Lutheranae studiosis accommodatae⁶². Tradita est etiam epistula notis secretis scripta, in qua sermo fuit de Sigismundo Vasa diademate regio in Suecia ornando, de eo exsequias Ioanni III eunte deque eis, in quibus protestantibus cedi posset⁶³. Rex imprimis promissa dare vetitus est, quibus praestatis fides catholica in Suecia propagari non posset. Sed non est obliviscendum in aula Romana opinionem fuisse Suecos ei subiectos sine causa nimis irritandos non esse. Malaspina, qui minus respiciebat regem difficultatibus affici et in rebus ad religionem pertinentibus flecti non poterat, vanam spem alebat facile fieri posse, ut Sueci fidem catholicam amplecterentur⁶⁴. Iam mense ianuario a. 1593, cum Stanislaus Miński, palatinus Lanciciensis, Romam proficisci pararet, ut legationem oboedientialem obiret, Malaspina oboedientiam nomine utriusque regni pontifici maximo polliceri animum induxit et frustra conatus est talibus verbis uti, ne ordines Suetici offenderentur neve Carolus Vasa odium in principem catholicum apud subiectos ei Lutheranos facilius excitare posset. Ipse palatinus Lanciciensis consilium a nuntio initum praematurum et non idoneum respuit, Cinthius autem Aldobrandini dixit legatum regis a pontifice maximo comiter exceptum iri ratione numeri regnorum, quorum nomine veniret, non habita⁶⁵.

Malaspina, cum in Suecia esset, cognovit protestantes multum valere et quae de libertate religionis amplectendae postularent, omittere non velle, tamen acerrimus fidei catholicae propugnator esse non destitit⁶⁶. Qui cum adversus „haereticos” arroganter se gessisset ac opinionibus temere a se conceptis ductus esset, invidiam sibi conflavit maximam. Multis annis post, brevi postquam e Polonia in Italiam rediit, contentus recordabatur Stocholmiae tres dies vexillum papale, quod suspendi in publico iussit, vento agitatum esse⁶⁷. Praecepta, quae a superioribus Romanis accepit, arctissime observans regem adhortatus est, ne cederet Carolo duci iisque, qui eadem atque ille sacra sequerentur, qui flagitabant, ut quae contra catholicos et liturgiam Ioannis III a conventu Upsalensi mense martio a. 1593 decreta sunt, rex rata faceret. Demum cum metus esset, ne ordines seditionem excitarent et Sigismundus throno maiorum suorum priva-

⁶² ASV Sec. Brev. 206 f. 66–77, min.

⁶³ BAV Chigi M III 60 f. 84v–87v, reg., 1 VIII 1593; ed. Pärnänen: L'ambassade 30–33 ex copia, ubi dies 27 VII 1593 est ascripta.

⁶⁴ Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 19 VI 1593, ASV F. Borgh. III 52 AB f. 204, reg.

⁶⁵ Jaromiński: Trudne starania 173.

⁶⁶ De iis, quae Malaspina in Suecia gessit, cf. Garstein 120 sqq. et passim; Hjärke; Lönnqvist; Pärnänen: Le premier séjour; Pastor XI 386 sqq.; Ranke 2 p. 131 sqq.; Roberts 332 sqq., Sibilia 67 sqq.

⁶⁷ *Attoni seguite in Polonia et in Svetia dopo l'assontione al pontificato di N.S. Clemente Ottavo a beneficio del re, del Regno et della religione*, [Ferrariae 20 VIII 1598], ASV F. Borgh. III 96 E f. 98, or.; Pastor XI 745.

retur, a consiliariis Polonis inductus, ut cederet, nuntio inscio Iustum Rabb iesuitam, confessarium suum, consuluit, qui scripsit eum periculo coactum sine Dei offensa postulatis subiectorum satisfacere posse. Quae cum ita fuissent, etiam Sigismundus Ernhofer, Annae Austriacae reginae confessarius, qui prius sicut episcopus S. Severi cedendum non esse censuerat, cedendum esse putavit. Rex, qui iterum catholicis opem ferre conatus est, sed non est assecutus nisi id, ut se praesente illi *exercitium religionis liberum habere possint*⁶⁸, die 26 mensis februarii a. 1594 sanxit, ut sola sacra publica confessioni Augustanae anni 1530 non repugnantia fieri possent (catholici vix ferendi erant nec opiniones suas propagare poterant), ut soli Lutherani ius docendi haberent, denique permisit, ut tantummodo ad eosdem dignitates laicae et clericales deferrentur. Biduo post Abrahamum Andreae Angermannum Lutheranum archiepiscopum Upsalensem et primatem factum sanxit. Kalendis martiis Petrus Jonae, episcopus Strengnensis (Strängnäs), pariter Lutheri doctrinae adhaerens, Sigismundum diademate regis Suecorum ornavit.

Quamquam pontifex maximus regem necessitate coactum cessisse putavit eumque non reprehendit⁶⁹, Malaspina non dissimulavit se id, quod accidit, moleste ferre putavitque *che S.M^a non possa restar sicura di non haver irritata l'ira et indignatione di Dio contro di sé*⁷⁰. Rei adversae mederi cupiens Sigismundo persuasit, ut scripto reclamaret declararetque se coactum Lutheranorum postulatis annuisse atque ut promitteret se catholicis quoque libertates daturum. Quod promissum ut praestaret, rex, antequam in Poloniam rediit, catholicos locis quibusdam sacra facere sivit, nonnullos autem protestantes, qui provinciis praeesent, iure iurando coegit, ut catholicos tuerentur, quin etiam Ericum Brahe catholicum, quamvis protestantes indignarentur, gubernatorem Stocholmiae, Upsalae et Terrae Septentrionalis (Norrländ) fecit. Quae quamvis nuntio iucunda fuissent, sed cladem acceptam exigua solum parte ei delenire poterant. Malaspina maiora somnavit, quam quae fieri poterant, et cum crederet in rebus ad religionem pertinentibus cedendum non esse, in Suecia dolore maximo affectus est. Sed ab aula Romana maximis laudibus elatus est, ea autem, quae ante protectionem in Sueciam et hoc in regno gesserat, valde approbata sunt. Fuerunt, qui dicerent eum mox cardinalis dignitate ornatum iri⁷¹. Laudatus est etiam Cracoviae, quam urbem una cum rege et regina die 2 mensis octobris a. 1594

⁶⁸ Sigismundus Ernhofer Claudio Acquaviva, praeposito generali Societatis Iesu, Upsalae 6 III 1594, Obirek: Zygmunt Ernhofer n. 4 p. 27.

⁶⁹ Card. Cinthius Aldobrandini Germanico Malaspina, Romae 30 IV 1594, Pastor XI 723.

⁷⁰ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Upsalae 8 III 1594, ib. 721.

⁷¹ Diarium card. Iulii Antonii Santoro, ASV Arch. Consist. Acta Misc. 51 f. 286–287, aut., 20 XII 1593; Ioannes Baptista Agucchia card. Philippo Segae, Romae 7 VII 1594, BAV Chigi M I 11 f. 109v, reg.: in Suecia *Malaspina poi ha patito grandissime burasche, ma essendo sempre stato favorito et protetto dal re, se n'è salvato, et ha acquistato molto di merito appresso N.S. et appresso tutta la corte, vi s'è gettato qualche buon fondamento per la religione et ci è buona speranza di felice progresso; Giudizio intorno la prossima promotione*, [in. VII 1594], ib. f. 107–107v; Pärnänen: Sigismund 199 sq.

est ingressus, atque appellatus *conservatore del Regno di Polonia*, quia — ut vulgo creditum est — eo auctore Sigismundus Vasa in Poloniam revertisset⁷².

Aliter atque pontifex maximus, nuntius et ipse rex speraverunt, in Suecia catholici libertatibus suis mox privati sunt. In comitiis Sudercopiae (Söderköping) a. 1595 habitis Carolus dux potestatem Regnum gubernandi, quam ex ordinatione regiminis una cum senatoribus habuit, communivit, atque id est actum, ut vestigia religionis catholicae, quae restarent, deleantur. Clarissimum monasterium monialium S. Brigittae in oppido Vadstena confiscatum ac dirutum est. Malaspina valde doluit, quod id monasterium Gustavo I, Erico XIV et Ioanne III regnantibus, qui reformationi sacrorum faverunt, asservari potuit, catholico autem rege imperante profanatum est⁷³. Annis insequentibus Carolus dux ad provinciarum gubernatores et socios Consilii Regni, qui Sigismundo fideles manserunt, devincendos accessit. Itaque rex iterum in Sueciam ire constituit, ut regnum hereditarium recuperaret et fidem catholicam restitueret. Clemens VIII regis casum graviter tulit, sed res adversas metuens rebus Sueticis se immiscere noluit nuntioque suasit, ut cum rege colloquens circa iter in Sueciam et incorporationem Estoniae et Finlandiae medius maneret⁷⁴. Eodem metu affectus Malaspina caute esse agendum putavit. Cum autem cognovisset aerarium Sedis Apostolicae magnis sumptibus laborare, sensit nihil esse suggerendum, quod regem impellere posset, ut pontificem maximum pecuniam rogaret⁷⁵. Est tamen, quod commoneamus nuntium ius iurandum, quod Sigismundus Lutheranis Sueticis dederat, moleste ferentem de Caroli ducis eiusque amicorum audacia comprimenda cogitare non destitisse. Malaspina cum cuperet, ut adversus eos expeditio appareretur utque nobiles Poloni ei incepto faverent, iam a. 1595 invenit, quomodo naves Gedanenses frumentum in Hispaniam libere portare possent. Placuit enim ei, ut Elsburgum (Älvsborg), portus Sueticus ad os Nili (Göta) fluminis in Sinum Codanum influentis situs, classi Philippi II praesto esset⁷⁶. Quod consilium biennio post explicavit in relatione sua Francisco de Mendoza, ammirallo Aragoniensi, confecta, qui tum legatus Hispanorum Varsaviam venit⁷⁷. Episco-

⁷² Ioannes Baptista [Catto, domesticus et caerimoniarum magister card. Georgii Radziwill] ad N.N., Cracoviae 8 X 1594, AS Modena ASE C. SE CA Polonia 3 fasc. 31 p. 2–3, copia imperfecta.

⁷³ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Cracoviae 1 III 1596, ADLP F. Aldobr. 3 f. 352v, or.

⁷⁴ [Card. Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 10 V, 13 IX 1597, ASV F. Borgh. III 18 f. 402v–403, 419–419v, reg. Cf. Garstein 225, 230; Tunberg I 5.

⁷⁵ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 12 IV 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 189v, reg.

⁷⁶ Idem eidem, Cracoviae 14 IV 1595, ADLP F. Aldobr. 3 f. 118v–119v, or., ASV F. Borgh. III 89 B f. 75v, 78–78v, cop.

⁷⁷ *Relatione del sito et qualità del porto di Elsburgo et della utilità che risulterebbe alli Regni di Polonia et di Svetia, alli dominii della M^{te} Cattolica et finalmente a tutta la christianità se quel porto fosse in potere di essa M^{te}*, [paulo ante diem 2 III 1597], BAV Ottob. Lat. 2427 f. 296–297v, cop; cf. Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 2 III 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 176, reg.

pus S. Severi speravit classe Hispaniensi prope mare Balticum navigante fore, ut inter res alias Prussia Ducalis ad imperium Sigismundi III adiungeretur⁷⁸, sed non ignorabat sine auxilio a Polonis lato res Sueticas regi prospere cedere non posse⁷⁹. Quae si male cessissent, commodissimum esse putabat nuntius Estoniam et Finlandiam Regno Poloniae incorporari ea condicione, ut ordines Poloni permitterent, ut thronus hereditarius esset utque rex in reliqua hereditate Suetica recuperanda adiuveretur⁸⁰.

Episcopus S. Severi, cum in Polonia esset, diu indefessus id egit, ut Poloni foederi civitatum christianarum Turcis inimicarum, de quo cogitabatur, se adiungerent. Iam a. 1592, cum sanguine in confinio Austriae et Turciae profuso civitates eae hostiliores inter se esse coepissent, Rudolphus II imperator Sigismundo III regi persuadere conatus est, ut tale foedus secum faceret. Rudolpho II rogante Caesar Speciano, episcopus Cremonensis, tum nuntius apostolicus apud imperatorem, die 30 mensis augusti eiusdem anni a nuntio Varsaviensi petivit, ut ei rei operam daret. Consilium in aula Pragensi initum Sedi Apostolicae placuit, sed cum res Polonae incertae essent, Malaspina non est iussus nisi colloquia futura cum viris ab imperatore delectis apparare. Sigismundus III, quamquam nuntio confirmavit se foederi contra Turcas faciendo favere, tamen consilio per singula nondum elaborato diffusus est. Quod consilium Ioannes Zamoyski cancellarius laetissimus excepit, sed in aula Pragensi, cum dixisset Polonos communiter agere cupere, multi ei diffidebant. Tamen episcopo Cremonensi curante placitum est, ne Malaspina Polonos adhortari desisteret, ut una cum aliis populis potentiae Turcicae resisterent⁸¹. Sed qui eam spem alebant, frustrati sunt, nam Malaspina Sigismundum III in Sueciam euntem comitatus est et rei, de qua dicitur, incumbere non potuit, quamquam a Sede Apostolica monebatur, ne regem oblivisci sineret sibi fidem catholicam a Turcis defendendam esse⁸². Clemens VIII sensit tamen Sigismundo III in Suecia commorante colloquia de foedere faciendo incochari non posse⁸³.

Pontificis maximi et imperatoris inceptis id favit, quod bello inter Austriam et Imperium Ottomanicum a. 1593 excitato nobiles Poloni senserunt id imperium patriae suae imminere. Huc accedebat, ut Tartari mense iulio anni insequentis per terras Polonas in Hungariam impune transirent, Turcae autem Iaurinum (Győr), arcem Hungaricam ad defendendum aptissimam, caperent. Quae cum ita fuissent, cum Sigismundus III e Suecia Cracoviam venisset, placuit comitia

⁷⁸ Cf. Ranke 2 p. 136; Tygielski: Z Rzymu 33 sq.

⁷⁹ *Scrittura sopra l'andata del re di Polonia in Svezia*, [paulo ante diem 30 XI 1597], Hjärne add. XIII p. 61; cf. Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 30 XI 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 254v, reg.

⁸⁰ *Relazione dello stato spirituale et politico del Regno di Svetia*, [1598], Pastor XI 751.

⁸¹ Vide N. 110, N. 129, N. 174 p. 279–280, N. 175 p. 282, N. 178 p. 286, N. 209, N. 217 p. 351, N. 243 p. 388, N. 246 p. 399, N. 252.

⁸² Jačov 31 ann. 53.

⁸³ Niederkorn 88.

convocari, ut defensio appareretur. Ioannes Zamoyski rem in discrimine esse sentiens per nuntium regi confirmavit se una cum eo esse acturum. Cum autem putaret armis cum ceteris civitatibus christianis sociatis Turcis bellum inferendum esse, placuit ei, ut primum Poloni ultimae invasionis Tartarorum ulciscendae causa expeditionem in Chersonesum Tauricam facerent. Quamquam in comitiis Cracoviae diebus 6 II – 21 III a. 1595 habitis cancellarius animum suum bellicum multis senatoribus et nuntiis terrestribus iniecit, cum viri ab imperatore et principibus Imperii missi vagas potestates haberent, foedus fieri non potuit. Igitur placitum est deligendos esse, qui comitiis ad finem adductis colloquia cum viris a Rudolpho II aliisque principibus christianis missis continuarent. Quod consilium mente concepit conscripsitque cancellarius (quaedam episcopus S. Severi ad id operam afferens adiecit), qui etiam putavit fieri posse, ut expeditio in Chersonesum Tauricam susciperetur. Nuntius bonam spem aluit atque credidit difficultates superari posse: *perché qua universalmente è desiderata la lega, se la Mª Ces. et la S^a di N.S. daranno presto risposta o almeno certa speranza, questi signori hanno intentione di attaccarsi da dovero col Turco*⁸⁴. Sed res, quae comitiis ad finem adductis consecutae sunt, Polonorum animum imminuerunt fregeruntque. Cum Maximilianus archidux exercitui imperatoris, qui exercitus in Hungaria Superiore castra habuit, praefectus esset, nobiles Poloni et ipse rex perturbari irritarique coeperunt. Fama erat Maximilianum Cosacorum seditionem adversus Polonos excitatam iuvare et cum Sigismundo Báthory, principe Transilvaniae, contra Sigismundum Vasa conspiravisse. Cum comitiis Cracoviensibus habitis Rudolphus II nullos viros delegisset, qui colloquia de foedere faciendo haberent, nemo iam fere speravit id mox fieri posse. Poloni clamabant Germanos et omnes fere civitates christianas studio vacuas inertesque esse. Malaspina quoque graviter id tulit metuitque, ne imperator eiusque ministri novas suspiciones ac discidia excitarent⁸⁵.

Cum plurimi nobiles, praesertim in Lithuania et Maiore Polonia, recusavissent vectigal in comitiis decretum expendere⁸⁶, expeditio contra Tartaros apparari non potuit. Interea quae Sigismundus Báthory princeps gerebat, maiore cum metu ab aula regia accipiebantur. Qui cum foedus cum Rudolpho II fecisset, mense maio a. 1595 Aaron, palatinum Moldaviae, potestate magistratuque privavit eumque Stephanó Răzvan (Rozvan) tradidit. Qua re factum est, ut Mehmedus (Muhammed) III, Turcarum imperator, reliquam libertatem, qua Moldavia est usa, tolleret. Quae cum ita fuissent, metus erat, ne terrae finibus Regni Poloniae adiacentes in Turcarum potestatem venirent. Metuebatur quoque, ne Tartari in terras Polonas invaderent, sicut iam anno superiore fecerunt. Die 27

⁸⁴ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Cracoviae 3 IV 1595, ASV F. Borgh. III 89 B f. 64.

⁸⁵ Idem eidem, Cracoviae 28 VII, 23 IX 1595, ADLP F. Aldobr. 3 f. 200, 261v–262, or.; Jarmański: Bez użycia 73 sq., 82, 89 sqq., 98 sq.; Jarmański: La Polonia 108 sq., 111; Macúrek: Zápas 32 sqq., 72 sq.; Niederkorn 479 sqq.; Rzońca: Rzeczpospolita 17 sq.; Sas: Układy 190 sqq.

⁸⁶ Jarmański: Bez użycia 102–105.

mensis augusti Ioannes Zamoyski septem milia militum ducens Moldaviam ingressus est. Cum Stephanus Răzvan fugisset, cancellarius potestates sibi a senatus consilio datas stricte non servans primum operam dedit, ut Ieremias Mohila (Movilă) novus palatinus fieret, deinde castris ad Cecoram (Țuțora) positus Turcarum et Tartarorum impetus sustinuit, cum quibus postea foedus Poloniae commodum fecit⁸⁷. Quae cancellarius gessit, a Sigismundo Báthory et Rudolpho II vehementer reprehensa sunt. Germanicus Malaspina quoque culpabatur, qui id, quod rex et senatus constituit, secutus per Alfonsum Visconti, episcopum Cerviensem simulque nuntium in Transilvania commorantem, antea Sigismundo principi confirmavit Polonos rebus Moldavis se immiscere non velle, qua re factum est, ut ab eo nulla providerentur⁸⁸. Epistula episcopi S. Severi Alfonso Visconti inscripta in Germania et Italia divulgata est, sed — ut ipse Malaspina asseruit — quibusdam verbis manu eius propria additis omissis, quibus quae sibi obiecta essent, repelli possent. Caesar Speciano, qui iam dudum a nuntio apostolico in Polonia commorante animo erat averso, male de episcopo S. Severi sentiebat, sicut ministri imperatoris fecerunt, eumque accusabat, quod cancellario se vendidisset⁸⁹. Indignatio iraque in Polonos etiam in aula Romana oriebatur. Cum e Transilvania et Praga querimoniae identidem deferrentur, Adalbertus Baranowski, episcopus Plocensis, qui Romam venit, vix regis sui et Polonorum famam defendere potuit⁹⁰. Clemens VIII cum suspicaretur Polonos communiter cum Turcis agere et Reipublicae Christianae nocere, die 8 mensis novembris Sigismundo III et Ioanni Zamoyski brevia doloris et querimoniarum plena misit⁹¹. Sedes Apostolica sollicita ac perturbata audivit ea, quae in Transilvania et aula imperiali Germanico Malaspina sunt obiecta, quamquam cardinalis Cinthius Aldobrandini, nepos papalis, levitatis vel fraudis eum non accusavit atque putavit nuntium culpandum non esse, quod cancellarius potestates sibi a rege et senatu datas neglexisset. Sed censuit illum ea, quae sibi mordaciter obiecta essent, repellere non posse nisi cancellario delictorum convicto et exercitu Polono e Moldavia reducto. Quae si efficere nuntius non potuisset, Polonis polliceri debuisset Clementem VIII a Sigismundo Báthory petiturum esse, ut ei provinciae renuntiaret. Pontifex maximus dixit se conciliatorem fore ea condicione, ut exer-

⁸⁷ Bazyłow 81 sqq.; Corfus; Jačov 94 sqq.; Macúrek: Zápas 74 sqq.; Sas: Układy 200 sqq.; Sas: Wyprawa; Spieralski 145 sqq.

⁸⁸ Germanicus Malaspina Alfonso Visconti, Cracoviae 13 VII 1595, Vasiliu 235. Cf. idem card. Cinthio Aldobrandini, Bochnae 30 VIII 1595, Veress: Erdélyországi n. 302 p. 405; Alfonsus Visconti Caesari Speciano, Brassoviae 13 IX 1595, ib. n. 57 p. 110.

⁸⁹ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Cracoviae 23 X 1595, ADLP F. Aldobr. 3 f. 292, or.; Caesar Speciano card. Petro Aldobrandini, Pragae 9 I, 26 III 1596, ASV F. Borgh. III 67 C f. 145v, 183v-184, or.; Germanicus Malaspina eidem, Varsaviae 29 III 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 182, reg.; Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXIII ann. 427; cf. Macúrek: Zápas p. XVIII.

⁹⁰ Adalbertus Baranowski Sigismundo III, Romae 25 XI 1595, SRA Extr. IX 89 s.f., or.

⁹¹ Rykaczewski 59-65. Cf. Bazyłow 84-85; Sas: Wyprawa 85.

citus Poloni una cum exercitibus Transilvanis contra Turcas bellarent⁹². Quae promissa episcopus S. Severi praestare non potuit. Plurimi senatores, qui in aula regia erant, putaverunt Ioannem Zamoyski necessitate coactum Moldaviam ingressum esse, ut saluti Poloniae et omnium civitatum christianarum consuleret. Quamquam initio Sigismundus III nuntio suasore rem, quam cancellarius gessit, nec reprehendit, nec laudavit, sed revera inceptis eius favit. Qua re factum est, ut Malaspina timeret, ne aulam a se averteret, si palam monuisset exercitum Polonum e Moldavia reducendum esse. Nulla quoque spes erat regem permissurum esse, ut pontifex maximus controversiam huius palatinatus intercessor diiudicaret, cum res ea ab ordinibus Regni pependisset et ad comitia proxima differenda fuisset. Ipse nuntius censuit cancellarium, quidquid revera cogitavisset, inceptis Turcarum et Tartarorum obstitisse, qui Poloniae, Transilvaniae et terris, quas imperator regebat, imminerent. Malaspina id egit, ut futurus status Moldaviae ab arbitro quodam diiudicaretur et pontificem maximum non celavit breve asperum regi missum ei rei assequendae nocere⁹³. Quod etiam Romae multi viderunt. Iam in epistula die 18 mensis novembris a. 1595 data cardinalis Cinthius Aldobrandini episcopum S. Severi commonuit Sedem Apostolicam iam dudum cupivisse, ut Moldavia in Polonorum potestatem redigeretur, cum metus fuisset, ne princeps Transilvaniae ad eam retinendam parum virium haberet. Immo uno mense post idem cardinalis dixit id, quod cancellarius Moldaviam ingressus est ac Tartaros reppulit, *sia stato utile et salutare alle altre imprese*⁹⁴.

Sedes Apostolica imprimis id egit, ut Sigismundus III et Poloni cum domo Austriaca et Sigismundo Báthory in gratiam redirent. Etiam Malaspina ei rei operam dedit et conatus est per Caesarem Speciano in Rudolphum II et consiliarios imperatoris vim habere, sed cum aula Pragensis Polonis et episcopo S. Severi diffideret, nihil assecutus est⁹⁵. Anno 1596 ineunte iuvit eum Benedictus Mandina, episcopus Casertanus, nuntius extraordinarius, qui mense februario Pragam venit, deinde Varsaviam profectus est. Qua in urbe cum comitia haberentur, die 30 mensis martii uterque nuntius orationem habuit declaravitque

⁹² [Card. Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 9 XI 1595, ASV F. Borgh. III 18 f. 262–268v, reg.; *A mons. di San Severo, nuncio di N.S. in Polonia, in nome del sig. cardinale S. Giorgio* (epistula nomine card. Cinthii Aldobrandini a Petro de Nores confecta), Romae 18 XI 1595, BAV Barb. Lat. 5781 f. 109–117, cop.

⁹³ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Cracoviae 13 X, 21 X, 27 X, 3 XI, 17 XI 1595, ADLP F. Aldobr. 3 f. 273v–274v, 283, 295v–296, 302–303v, 311–311v, or.; idem eidem, Cracoviae 1 II 1596, ib. f. 337: *Se la S^{ma} di N.S. avesse scritto all'imperatore un breve del tenore che ha fatto a questa M^a et si fosse sparsa la copia di quello per tutta Polonia, come si è sparsa la copia di questo per tutta la Germania, che risentimento si farebbe*; memoriale nuntii ad Sigismundum III directum, s.d., ib. f. 300v–301; Jarminiński: Bez użycia 128; Macúrek: Zápas 81 sq.

⁹⁴ [Card. Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 18 XI, 16 XII 1595, ASV F. Borgh. III 18 f. 272, 279v, reg.

⁹⁵ Sas: Uklady 203 sq. De animo in aula Rudolphi II a Polonis averso scripsit ad card. Cinthium Aldobrandini Ioannes Franciscus Aldobrandini, generalis S.R.E. capitaneus, Pragae 2 IV 1596, ASV SS Particolari 4 f. 135, or.

Clementem VIII cupere, ut Polonia ad foedus civitatum Turcis inimicarum sese applicaret. Cui desiderio pontificis maximi ut satisfaceret, senatores et magna pars nuntiorum terrestrium dixerunt armis cum ceteris civitatibus christianis sociatis bellum Turcis inferendum esse, sed plurimi, qui animo a Rudolpho II averso erant, culpabant eum, quod colloquia, quae de ea re habita sunt, irrita fuissent. Clamabant, praecipue nuntii terrestres, Poloniam ab imperatore et pontifice maximo pecunia adiuvandam esse. Fuerunt, qui moleste ferrent Maximilianum archiducem pactionem Bytomensem et Bendzinensem neglexisse, ac flagitarent, ut sponderetur Poloniam, si ad foedus sese applicavisset, onera belli gerendi solam sustenturam non esse. Cum legati, quos Rudolphus II Varsaviam misit, potestates aptas non habuissent et sola communia vague declaravissent, Malaspina id studuit, ut sicut anno superiore commissarii ab ordinibus instituerentur, qui comitiis habitis colloquia continuarent. Quod consilium, quamvis pars nuntiorum terrestrium turbarent ac indignarentur, approbatum est etiam ob eam rem, quod nuntiatum est cardinalem Henricum Caetani legatum a latere in Poloniam mox venturum esse⁹⁶. Commissio peculiaris Cracoviae diebus 8–31 mensis augusti a. 1596 legato apostolico arbitro praesente sessionem habuit, in qua delegati Poloni et Rudolphi II legati condiciones foederis contra Turcas faciendi statuere postremum conati sunt. Cardinalis Caetani cum cognovisset eos, qui colloquebantur, diversa sentire, moleste id tulit dixitque et commissarios caesareos et nuntios papales, id est Germanicum Malaspina et Benedictum Mandina, erravisse, qui ut Polonos ad foedus faciendum adhortarentur, ea polliciti essent, quae praestari non possent. Praeterea questus est legationem suam ob eam rem irritam fuisse, quod episcopus S. Severi falsus clamavisset Sigismundum III Regnumque Poloniae ad foedus cum imperatore faciendum facile impelli posse⁹⁷.

Cum cardinalis legatus in Poloniam venisset, Malaspina spem amisit fieri posse, ut a Clemente VIII colloquiis de Polonia belli contra Turcas socia praeficeretur utque brevi cardinalis dignitate ornaretur, cui rei Romae operam dabat amicus eius cardinalis Petrus Aldobrandini⁹⁸. Fortuna episcopi S. Severi mutata est. Id ex eo conici potuit, quod facultates eius ad iurisdictionem pertinentes intermissae sunt (quod re factum est, ut ad tempus reditus eius minuerentur) et a secretariatu pontificio nulla ei per singula praecipiebantur. Quae praecepta accipiebat cardinalis Caetani, ei quoque epistolae nuntii reddebantur⁹⁹. Mala-

⁹⁶ Jarminiński: Bez użycia 140 sqq.; Macúrek: Zápas 85 sqq.; Niederkorn 485 sqq.; Rzońca: Rzeczpospolita 19; Sas: Układy 205 sqq.

⁹⁷ Card. Henricus Caetani Iulio Caesari Riccardi, aepo Barensi et nuntio in Sabaudia, Cracoviae 17 VIII 1596, A. Caetani F. Gen. n. 130789; Bentivoglio 86.

⁹⁸ Bentivoglio l.c.; Germanicus Malaspina Campridio Cornovaglio, Cracoviae 13 VII 1596, ASV F. Borgh. III 89 C f. 152–152v, or.

⁹⁹ Woś: Itinerario 56; Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 10 VI 1596, ADLP F. Aldobr. 3 f. 355–355v, or.; idem eidem, Varsaviae 29 III 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 184v, reg.; [card. Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 22 VI 1596, ASV F. Borgh. III 18 f. 385, reg.

spina dignitatem suam imminutam molestissime tulit; cum vir gravis esse vellet, nonnumquam aulicam elegantiam neglegebat, quod ei obiebat Ioannes Paulus Mucante, caerimoniarum papalium magister, qui cardinalem legatum comitatus est¹⁰⁰.

Cum commissio Cracoviensis nihil profecisset et provideri potuisset Poloniam pacem cum Turcis renovaturam esse, iam autumnus a. 1596 nuntius metuens, ne ea re facta animum pontificis maximi a se averteret, cardinali Petro Aldobrandini dixit se Poloniam relinquere cogitare atque eum rogavit, quid de ea re sentiret. Quam rem in epistula die 2 mensis martii anni insequentis data iterum tractavit, cum comitia Varsaviae haberentur (10 II – 25 III a. 1597) cumque cardinalis Caetani regem et ordines ad foedus cum imperatore faciendum adhortari demissus omisisset. Iterum petivit, ut revocaretur, comitiis ad finem adductis sollicitus fama Polonos Sigismundo Báthory Moldaviam recuperare conante vel Maximiliano archiduce Transilvaniam appetente arma esse capturos. Malaspina non ignoravit discidiis inter Poloniam et civitates ei vicinas ingravescentibus sibi ab eis nova obiectum iri¹⁰¹. Quamquam cardinalis Aldobrandini nuntium demum certiore fecit pontificem maximum voluntati eius mox satisfacturum esse¹⁰², tamen mora consecuta est. Interea episcopus S. Severi a Bonifacio Caetani, cardinalis legati nepote, sibi inimico, et aliis viris, qui eidem cardinali serviebant, vehementer reprehensus est. Quorum relationibus, quas postquam e Polonia Romam redierunt, confecerunt, secundum Bonifacium Caetani factum est, ut Clemens VIII nuntium revocaret¹⁰³. Quod fortasse revera pontifex maximus facere constituit, sed numquam fecit. Sine dubio profuit nuntio cardinalis Cinthius Aldobrandini, qui quae tum ille egit, laudavit¹⁰⁴. Nam Malaspina quamquam similiter atque Sigismundus III et senatus indigne ferebat Polonos a ministris imperatoris et Caesare Speciano nuntio culpari, quod colloquia de foedere contra Turcas faciendo irrita fuissent¹⁰⁵, sed strenuam operam dedit, ut controversiae inter regem Regnumque Poloniae et domum Austriacam cautionibus utrimque circa Moldaviam et Valachiam adhibitis componerentur, ut Maximilianus archidux pactionem a. 1589 factam servaret utque princeps

¹⁰⁰ Julian Bartoszewicz, EPO XVII 846; cf. Macûrek: Zápas p. XVII.

¹⁰¹ Germanicus Malaspina card. Petro Aldobrandini, Cracoviae 16 XI 1596, Varsaviae 2 III, 29 III 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 171v, 177v, 181–182, reg.

¹⁰² [Card. Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 17 V 1597, ASV F. Borgh. II 475 f. 27, reg.

¹⁰³ Bonifacius Caetani Caesari Speciano, Cracoviae 12 IV 1597, B. Ambr. D. 119 suss. f. 639, aut., ubi etiam affirmat Germanicum Malaspina esse *il maggior amico del cancelliero et inimico di casa d'Austria che veda il sole et il più vario et inconstante huomo che stia sotto la luna*; idem eidem, Romae 5 VII 1597, ib. f. 661–662v, aut.

¹⁰⁴ [Card. Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 13 IX 1597, ASV F. Borgh. III 18 f. 419, reg.

¹⁰⁵ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 29 VI 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 209, reg.

Transilvaniae cum cardinale Andrea Báthory eiusque fratre Stephano in gratiam rediret.

Exitus comitiorum a. 1597 habitorum improperus fuit. Cum in eis multi Ioannis Zamoyski cancellarii praepotentiae adversati essent, Sigismundus III credere desivit eum utilem necessariumque esse ac nobiles obsistentes delinire posse. Quod rex eo magis sibi persuasit, quod mense iunio eiusdem anni exercitus Ioanni Zamoyski, qui munere capitanei generalis simul fungebatur, non oboedivit¹⁰⁶. Cum consilium Poloniae bello contra Turcas immiscendae ad effectum non esset adductum, quo in bello — ut Sedes Apostolica speravit — cancellario partes maximae agendaerant, etiam Malaspina minus curavit se cum illo coniuncte vivere sicut annis superioribus fecit. Autumno a. 1597 putare etiam coepit transactionem Bytomensem et Bendzinensem a Maximiliano archiduce iurandam esse, ut rex ab imperatore adiuvaretur ac ministrum potentissimum a se amovere posset. Eodem tempore nuntius adversariorum cancellarii in aula regia inceptis favit, qui putabant eum pecunia non esse iuvandum, ut Tartaros et Sigismundum Báthory, qui Moldaviam invadere cogitare dicebatur, repellere posset¹⁰⁷. Novus Germanici Malaspina erga cancellarium animus ab aula Pragensi laudatus est. Qua re factum est, ut a. 1597 exeunte Caesar Speciano cum episcopo S. Severi in gratiam rediret, is autem benevolentiam Rudolphi II recuperaret¹⁰⁸.

Cum Germanicus Malaspina in Polonia esset, ea res magnae auctoritatis est facta, quod hierarchia orthodoxa et pars laicorum eiusdem confessionis, qui Reipublicae Utriusque Nationis terras incolebant, pontificis maximi potestati se subdiderunt. Quamquam nuntius putavit unionem cum Ruthenis faciendam maximi momenti esse atque ad eam iungendam plurimum contulit, in epistulis suis, quas Romam mittebat, plura scripsit de foedere contra Turcas faciendo. Est quoque, quod commoneamus eum de episcoporum Ruthenorum consilio demum autumno a. 1594 certiore factum esse, cum regem comitans e Suecia revertisset. Anno proximo Malaspina dicebat in colloquiis cum episcopis Ruthenis habitis prudentiam adhibendam esse et antequam nomine illorum agentes Romam mitterentur, exquirendum esse, utrum totus clerus orthodoxus unioni faveret, an non. Ita ut ageret, ideo adductus est, quod incertus erat, utrum episcopi Rutheni in eis, quae declararent, constantes essent, an non. Huc accedebat, quod metuit, ne accusaretur, si Constantino Ostrogski, palatino Kioviensi, aliisque Ruthenis, qui papae parere nollent, reclamantibus perturbationes in civitate excitarentur. Quamquam episcopus S. Severi kalendis augustis a. 1595 articulos ad unionem pertinentes Brestae die 1/11 mensis iunii ab episcopis Ruthenis cons-

¹⁰⁶ Jaromiński: Bez użycia 191 sq.; Macurek: Zápás 105 ann. 112.

¹⁰⁷ Germanicus Malaspina Caesari Speciano, Varsaviae 3 X 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 237–238, reg.

¹⁰⁸ Caesar Speciano card. Petro Aldobrandini, Praegae 3 XI, 22 XII 1597, ASV F. Borgh. III 109 E f. 110v–111, 261, or.; Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 30 XI 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 255, reg.

criptos laudavit, noluit tamen ipse constituere, utrum viri ab his episcopis delegati, Hypatius Pocij et Cyrillus Terlecki, Romam mittendi essent, an non. Hac in re nuntius circumspexerat, sed sicut Sedes Apostolica vanam spem aluit orthodoxos Moldaviam, Valachiam et ipsum Magnum Ducatum Moscoviae incontinentes ad unionem faciendam adduci posse¹⁰⁹.

A protestantibus Polonis et Lithuanis Malaspina animo fuit aversissimo sicut a Lutheranis Sueticis. Iam in congregatione, quae paulo ante convocata est, quam comitia a. 1592 haberi coepta sunt, episcopos adhortatus est, ut confoederationem Varsaviensem a. 1573 factam neglegerent, quae pacem praestabat inter eos, qui diversa sacra sequebantur. Cum autem comitia supra memorata haberentur, clamabat „haereticis” cedendum non esse, imprimis id agens, ne auctores turbarum religionis causa excitatarum punirentur neve delubra protestantium Cracoviae et Vilnae a. 1591 funditus diruta reficerentur. Similiter annis insequentibus Sigismundum III, presbyteros et laicos catholicos, qui senatorum dignitate sunt ornati, per eos autem nuntios terrestres quoque ad obstinationem concitare non destitit. Cum gratia apud regem multum valeret, nuntius fuit in numero eorum, qui regi persuaserunt, ne protestantismi fautoribus magistratus vacantes et capitaneatus committeret (quod tamen potius in Polonia quam in Magno Ducatu Lithuaniae factum est). Qua re imprimis factum est, ut numerus nobilium Polonorum reformationi faventium saeculo XVI exeunte minueretur. Anno 1597 episcopus S. Severi scripsit — procul dubio rem paulo augens — tempore pontificatus Clementis VIII plures „haereticos” mortuos esse vel fidem catholicam amplexos esse quam annis, quibus quinque superiores papae regnaverunt. Similia scripsit anno consequente inter alia dicens tempore, quo in Polonia commoratus est, catholicos e quattuor milibus parochiarum ab heterodoxis occupatarum dimidiam partem fere recuperavisse. Rege et capitaneis catholicis adiuvantibus multae ecclesiae, imprimis in civitatibus regiis, recuperatae sunt. Posnaniae praedicantes Lutherani coacti sunt relinquere non solum sedem, quam adhuc occupabant, sed etiam urbem, quod assidue a rege petebant nuntius et Lucas Kościelecki, episcopus Posnaniensis¹¹⁰. Medius fuit — quod mirum est — episcopus S. Severi inde ab a. 1595 in controversia, quam Hieronymus Rozrażewski, episcopus Cuiaviensis, cum senatu Gedanensi habuit (Gedani, in urbe potentissima, Lutherani dominabantur). Quod ea re explicari potest, quod rex controversiam componi voluit quodque naves Gedanenses friges vehebant in Italiam, in qua tum frumentum angustius provenit¹¹¹.

Germanicus Malaspina continuo curabat, ut Ecclesia Catholica Polona renovaretur. Putabat episcopos Polonos, quamquam paucis exceptis munera sua dili-

¹⁰⁹ Chodyncki 308 sqq.; Dmytrijev 60 sqq.; Halecki: From Florence 251 sqq.; Halecki: Unia 72 sqq.; Kumor 33 sqq.; Smolka 31; Welykyj: DUB passim.

¹¹⁰ Vide N. 119 p. 199, N. 160 p. 258–259, N. 179 p. 288–289, N. 214 p. 346–347, N. 244 p. 392; Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 31 III 1598, ASV F. Borgh. III 96 E f. 85v, or.; *Attioni seguite in Polonia et in Svetia...* (vide supra, ann. 67) f. 98–98v; Jarmiški: Bez užycia 26 sqq. et passim; Pastor XI 407 sq.; Rykaczewski 81 sqq.

¹¹¹ Czaplewski 478–479, 519, 576; Czapliński 595 sq.; cf. Braudel I 634 sq.

genter explerent, decreta Concilii Tridentini a. 1577 in synodo provinciali Petricoviensi comprobata stricte non servasse et eloquentiae vel chronicae Martini Cromeri potius quam regulis canonicis vacare maluisse. Dolebat, quod episcopi in causis iudicialibus Romam et tribunal nuntiaturae non consulebant, qua re fiebat, ut dignitas huius magistratus minueretur. Arbitratus est veniis multis, indultis et privilegiis a Sede Apostolica episcopis datis id factum esse, ut vincula, quibus nuntii apostolici antea in Polonia commorantes cum episcopis et canonicis circa res ecclesiasticas coniuncti erant, solverentur; praeterea ius visitandi ordines episcopis datum causa fuit, cur potestas eorundem ordinum generalium minueretur¹¹². Ut omnibus fidelibus iusta cura pastoralis praestaretur, nuntius non appetivit amplam facultatem, ex qua cumulationem beneficiorum ecclesiasticorum incompatibilium concedere posset, atque putavit quemque loci ordinarium necessitate premente huiusmodi dispensationes a pontifice maximo petere debere¹¹³. Operam dedit, sed frustra, ut ex candidatis beneficia parochialia petentibus optimi eligerentur, indigni autem spernerentur. Conatus est prohibere, quominus clerus disciplinam ecclesiasticam neglegeret, castigavitque vitam quorundam episcoporum a vocatione sacerdotali alienam (in mente habemus Lucam Kościelecki et cardinalem Andream Báthory)¹¹⁴. Iam inde a primo anno, quo in Poloniam venit, studiosissime episcopos adhortabatur, ut dioeceses visitarent et synodos convocarent¹¹⁵. Curae ei erat controversia de episcopatu Vilnensi inde ab a. 1591 vacante dolebatque, quod res sacrae in ea dioecesi neglegebantur et protestantes praevalebant. Anno 1597 consilio Stanislai Karnkowski primatis favit, qui censuit synodum provincialem convocandam esse¹¹⁶, quae tamen demum a. 1607 habita est.

Aestate a. 1597 episcopus S. Severi porro significavit se quam primum Poloniam relinquere velle. Sed aliter atque speravit a Sede Apostolica iussus est regem iterum in Sueciam ire cogitantem comitari, si hic id ab eo petivisset. Quamquam nuntius pontificis maximi voluntati obtemperare constituit, tamen non dissimulavit se id moleste ferre, quia gravibus causis adducebatur, ut in Italiam rediret: pater eius nuper mortuus est, frater autem, Alexander, cum in Flandria esset, aes alienum fecit¹¹⁷. Sed initio a. 1598 Clemens VIII Germanicum Malaspina e Polonia revocavit. Quod ideo factum est, quod is anno superiore controversiam turpissimam cum cardinale Georgio Radziwiłł iniit, nam alius alium culpabat, uterque superbiam suam laesam indigne ferebat¹¹⁸. Men-

¹¹² Vide N. 179 p. 289–290; Rykaczewski 85 sqq.

¹¹³ Vide N. 95, N. 230 p. 366.

¹¹⁴ Vide N. 214 p. 347, N. 232, N. 237, N. 244 p. 391.

¹¹⁵ Vide N. 116 p. 195, N. 165 p. 269, N. 166, N. 172, N. 173, N. 190, N. 230 p. 366.

¹¹⁶ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 21 XII 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 263–264, reg.; Halecki: From Florence 418.

¹¹⁷ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 8 VII, 11 X 1597, ASV F. Borgh. III 91 D f. 210v, 239v–240, reg.; idem card. Petro Aldobrandini, Varsaviae 11 X 1597, ib. f. 240v.

¹¹⁸ [Card. Petrus Aldobrandini] Clementi VIII, Ferrariae 2 II 1598, ASV F. Borgh. II 492 f.

se martio ineunte episcopus S. Severi Varsaviae epistolam die 31 I 1598 a cardinale Cinthio Aldobrandini scriptam accepit, qua ei nuntiatum est pontificem maximum permisisse, ut in Italiam reverteretur, itaque confestim iter apparare coepit. Rege tamen et Stanislao Karnkowski primate flagitantibus pollicitus est se nisi comitiis, quae tum habebantur, ad finem adductis Varsavia non esse profecturum. Qua re factum est, ut Varsaviam demum die 20 mensis aprilis reliquerit¹¹⁹. Paulo prius, mense martio exeunte, pontifex maximus declaravit se Claudium Rangone, episcopum Regiensem in Aemilia, nuntium apud Polonos facere in animo habere. Papa cogitavit, ut is Varsaviam iter faciens Graecium se conferret et commiserationem ob mortem Annae Austriacae reginae significaret (quae nuper die 10 II 1598 obiit)¹²⁰. Sed Claudius Rangone in Poloniam demum anno consequente profectus est¹²¹.

Anno 1598 mense aprili ineunte Sigismundus III epistolam ad Clementem VIII misit, in qua inter alia Germanicum Malaspina nuntium laudavit doluitque, quod is revocatus est. Scripsit quoque rex se mirari, quod de ea re a pontifice maximo certior factus non esset¹²². Episcopus S. Severi sex annos fere apud Polonos nuntius fuit. Quo tempore non semel a viris in Regno Poloniae amplissimis, clericis et laicis, laudabatur, qui dicebant eum imprimis de concordia intestina a. 1592 restituenda ac annis insequentibus confirmanda bene meritum esse. Sed non defuerunt, qui a nuntio averso essent animo. Nobiles quidam, imprimis reformationis studiosi, indigne ferebant eum gratia in aula regia multum valere¹²³. Multi viri docti historiae saeculi XVI exeuntis periti putant Germanicum Malaspina eo tempore unum ex optimis diplomaticis pontificiis fuisse, qui de civitatibus Europae Mediae plurima didicisset. Praeterea vir fuit animo strenuo, forti atque agili, in agendo plerumque prudens ac moderatus. Erga Ioannem Zamoyski praeiudicio vacuum se praeiudicat (paucis mensibus exceptis, quibus munus suum in Polonia iniit). Nullis vinculis cum domo Austriaca coniunctus fuit, aliter atque Vincentius Laureo vel Hannibal de Capua. Sunt tamen, qui putent eum in rebus Sueticis erravisse et falsum credidisse foedus contra Turcas facile fieri posse Poloniamque ei foederi sese applicaturam esse. Falsum etiam speravisse unionem circa religionem tota Europa Orientali, quam

15–15v, reg.; Clemens VIII card. Petro Aldobrandini, [Romae] 11 II 1598, ASV F. Borgh. II 8 f. 15v, aut.; Bazieli 175, 198 sq., 256.

¹¹⁹ Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 9 III, 31 III, 20 IV 1598, ASV F. Borgh. III 96 E f. 75, 84–84v, 95v, or.; idem card. Petro Aldobrandini, Varsaviae 9 III 1598, ib. f. 77, or.

¹²⁰ Card. Cinthius Aldobrandini card. Petro Aldobrandini, Romae 28 III 1598, ASV F. Borgh. IV 281 A f. 191, aut., BAV Barb. Lat. 5861 f. 94v–95, cop.; Ioannes Garsias Millini, auditor Rotae, card. Henrico Caetani, Ferrariae 16 V 1598, ASV SS Cardinali 1 f. 92v, aut.: *in Polonia va il vescovo di Reggio*.

¹²¹ Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXLI; Wojtyška: ANP I 241.

¹²² Sigismundus III Clementi VIII, Varsaviae 2 IV 1598, B. Vallic. L 18 f. 226v, cop., ASV F. Borgh. III 107 AD f. 189, cop.

¹²³ Jaromiński: Bez użycia 43, 121.

orthodoxi incolebant, bene procedere posse¹²⁴. Brevi postquam in Poloniam venit, Malaspina in Regno Poloniae multum valuit. Quam ob rem potuit comitiis generalibus strenuus interesse et ad eorum decreta, imprimis annis 1592–1596, aliquatenus vim habere. Qua re factum est, ut e relationibus eius Romam missis plurima discimus de decursu comitiorum, de Regni Poloniae rebus externis internisque deque civitatibus vicinis. Non omnia tamen, quae nuntius in epistulis in Polonia et in Suecia annis 1593–1594 scriptis nuntiavit, recta ac fide digna sunt. Etiam in opinionibus et iudiciis nonnumquam erravit vel ab ira et studio vacuus non fuit¹²⁵.

Verisimile videtur vere a. 1598 una cum Germanico Malaspina in Italiam profectum esse Hieronymum Barboncini, auditorem causarum et secretarium eius¹²⁶. Iam anno superiore Poloniam reliquit Opizzo (Opizzone) Malaspina, Germanici consanguineus, qui notarum secretarum secretarii munera explevit¹²⁷. Anno 1596 negotiis privatis in Italia obeundis adductus est, ut in patriam reverteretur, administrator domus nuntii, cuius nomen nescimus¹²⁸. Actuarius et notarius in eius cancellaria fuit Laurentius Bordini, anno autem 1597 muneribus eius functus est Valentinus Babski, clericus dioecesis Posnaniensis in minoribus ordinibus constitutus¹²⁹. Sigismundus Ernhoffer iesuita fuit confessorius Annae Austriacae reginae et Germanici Malaspina¹³⁰. In numero eius sacellanorum (quattuor ei serviverunt, cum die 21 X 1596 Catharina, regis filia, baptizaretur¹³¹) fuerint viri hi: Petrus Pasero, Hadrianus Pincione (Pincionius, Pincionus) et Italus, cuius nomen ignoramus, qui morbo affectus a. 1595 in Italiam revertit¹³². E fontibus historicis discimus ad episcopi S. Severi familiam etiam hos viros pertinuisse: Ioannem Castagna, nobilem Ariminensem, Franciscum Craveri (Craverium), Silvium Picciatti (Picciattum) et Franciscum

¹²⁴ Garstein 72 sq.; Halecki: From Florence 282, 300, 309, 312 sq., 352, 412, 414; Halecki: Unia 72; Hjärne 10 sq.; Lepšy: Rzeczpospolita 367; Lönnqvist 338; Macúrek: Dozvuky p. XI; Macúrek: Zápas p. XVI; Pärnänen: Sigismond 33; Smolka 27; Törne: Påvedömet 5 sq.; Wisner 67; Zieliński, Zelewski 200.

¹²⁵ Garstein 74, 85, 459 ann. 20; Jarminiński: Bez użycia 85 sq., 89 sq., 110–112; Jarminiński: Z problematyki 116; Smolka 28 sqq.; Wojtyśka: ANP I 127, 183 ann. 47.

¹²⁶ Vide N. 73 ann. 1.

¹²⁷ Caesar Speciano [card. Cinthio Aldobrandini], Pragae 7 IX 1597, ASV F. Borgh. III 109 D f. 242v, or.; Opizzo Malaspina Clementi VIII, Bonnae 10 I 1604, ASV F. Borgh. III 105 DE f. 143, aut.

¹²⁸ Germanicus Malaspina card. Henrico Caetani, Varsaviae 10 VI 1596, ASV F. Borgh. III 91 D f. 162v, reg.

¹²⁹ Vide N. 219 ann. 8; ASV Arch. Consist. Proc. Consist. 11 f. 84v, 20 VIII 1597.

¹³⁰ Vide N. 203 p. 333.

¹³¹ Woś: I due soggiorni 48.

¹³² Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini, Varsaviae 8 VI 1593, ASV F. Borgh. III 66 CD f. 233, or.; idem eidem, Cracoviae 21 IX 1595, ASV F. Borgh. III 89 B f. 223, or.; ASV Arch. Consist. Proc. Consist. 11 f. 37v, 9 V 1596, f. 39, 22 III 1597.

Pomaski, qui scripta e lingua Polona in linguam Latinam ad usum nuntii vertebat¹³³.

Epistolae publicae, quae in Germanici Malaspina cancellaria componebantur, primum Minutio Minucci tradebantur, qui in secretariatu pontificio usque ad diem 12 mensis septembris a. 1592 res Polonas obeundas curabat¹³⁴. Inde a die 19 mensis septembris instructiones nuntio confectae semper a Cinthio Aldobrandini subscribebantur, quamquam earum minutas paene semper conficiebat Minucci, qui abhinc ei subiectus erat¹³⁵. Inde a mense maio a. 1596 Minutii Minucci munus Lanfrancus Margotti suscepit¹³⁶. Epistolae officiales episcopi S. Severi, quibus respondebatur ad instructiones a Minutio Minucci subscriptas, nullo intercedente pontifici maximo inscribebantur (postremum die 27 X 1592¹³⁷). Quod institutum tamen inde a die 10 mensis iulii usque ad diem 9 mensis septembris 'neglegebatur, Malaspina enim, non habens nisi clavem notarum secretarum, qua abhinc in epistulis privatis ad Petrum Aldobrandini scribendis utebatur, exspectans etiam se Clementis VIII fratris filium summos in curia Romana honores mox esse assecuturum, ad eum ipsum et cifras et relationes apertas mittebat¹³⁸. Cum spes eum fefellisset, inde a mense septembri medio denuo pontifici maximo eas inscribebat, inde autem a die 3 mensis novembris Cinthio Aldobrandini, postquam primum instructiones ab eo subscriptas accepit¹³⁹. Annis insequentibus, cum contenderet cum cognato, uter eorum

¹³³ Vide N. 146; Germanicus Malaspina card. Petro Aldobrandini, Varsaviae VII 1597, ASV F. Borgh. III 89 D f. 119, or.; ASV Arch. Consist. Proc. Consist. 10 f. 476v, 23 X 1594, f. 478, 3 XII 1594. Silvium Picciatti a. 1597 in Italia iam commoratum esse constat, sed hoc tempore is rursum in Poloniam proficisci debuit (card. Fridericus Borromeo Germanico Malaspina, Romae 20 IX 1597, B. Ambr. G. 261 inf. n. 291bis f. 95, reg.).

¹³⁴ Initio pontificatus Clementis VIII, ante mensem septembrem a. 1592, rebus Polonicis obeundis Cinthius Aldobrandini quoque aliquatenus interfuit et admodum raro Ioannes Andreas Caligari, epus Brittinoriensis, cui Matthaeus Argenti clavem notarum arcanarum pro Germanico Malaspina confectam die 12 VIII 1592 tradidit (cf. N. 30 ann. 1 et N. 92).

¹³⁵ Nonnumquam fiebat, ut ipse pontifex maximus (vide N. 133, cf. Kristen 45 ann. 63), Cinthius Aldobrandini (vide N. 218) vel socii laboris Minutii Minucci (vide supra, ann. 92) instructiones Germanico Malaspina conficerent.

¹³⁶ Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. XLIII sq., L, LIII sqq.; Jaschke 136 sq., 139 sq.; Kristen 34 sqq.; cf. N. 30. ann. 1 et N. 44 ann. 1.

¹³⁷ Vide N. 167 et 168. Iam Innocentio IX pontifice maximo, cum Minutius Minucci in eius secretariatu rebus Germanicis praeesse coepisset, ad id institutum observandum nuntii Pragensis et Coloniensis coacti sunt: *In quello che occorrerà a V.S. Illma intorno ai negozi della sua nonciatura, haverà a scrivere a N.S. medesimo, di cui espresso ordine vengono tutte le cose suddette, che ella eseguirà con la solita prudenza* (Minutius Minucci Camillo Caetani, Romae 2 XI 1591, Schweizer: Nuntiatursberichte n. 204 p. 407; cf. idem Octavio Mirto Frangipani, Romae 2 XI 1591, Roberg: Nuntiatursberichte II/2 n. 125 p. 162).

¹³⁸ Vide N. 68, N. 97 p. 159, N. 126.

¹³⁹ Vide N. 175. Clavis notarum arcanarum, quae inde a die 10 mensis iulii in cancellaria Germanici Malaspina adhibebatur, demum post diem 27 mensis octobris adhiberi desiit, quamquam eo mense ineunte nuntius confirmavit sibi clavem novam traditam esse (vide N. 141 p. 233), quam Matthaeus Argenti die 12 mensis augusti confecit (N. 92). Altera clavis primum epistolae die 12 XI 1592 datae notis arcanis componendae adhibita est (N. 179).

gratia in curia Romana plus valeret, et Petrus Aldobrandini superior fiebat, episcopus S. Severi non omisit mittere ei copias epistularum publicarum Cinthio inscriptarum, quod ceterum plurimi nuntii ei subiecti facere solebant¹⁴⁰.

Munere Polono expleto Malaspina in Italiam contendit et mense iulio a. 1598 Ferrariam venit, ubi inde a die 8 mensis maii usque ad diem 26 mensis novembris Clemens VIII commoratus est. Cum cardinalis Petrus Aldobrandini favere ei non destitisset, a pontifice maximo benigne est exceptus et apud eum mansit, quamquam mense augusto declaravit se cupere cardinalem Petrum Aldobrandini legatum Mediolanum petentem comitari¹⁴¹. Eodem anno, fortasse cum Ferrariae esset, de iis, quae nuntius in Polonia egerat, rettulit. Quo scripto successorem suum doceri voluit¹⁴². Verisimile videtur eum Romam in pontificis maximi comitatu paulo ante festum Nativitatis Christi venisse. Mox in Apuliam in suam dioecesim se contulit, ubi parochias visitare coepit et pecuniae parandae operam dedit¹⁴³. Cum cardinalis Cinthius Aldobrandini post longam absentiam die 7 mensis maii a. 1599 in aulam pontificiam revertisset, consilium novi muneris diplomatici episcopo S. Severi assignandi initum est. Fama erat eum in Hispaniam missum iri, ut controversiam de iurisdictione ecclesiastica Mediolani inter Fridericum Borromeo archiepiscopum et Ioannem Ferdinandum de Velasco gubernatorem ortam componeret¹⁴⁴. Sed revera ideo episcopus Romam est vocatus, quia e Transilvania nuntia mala allata sunt. Cum a. 1599 mense martio exeunte principatus ille in cardinalis Andreae Báthory potestatem venisset, metus erat, ne is domui Austriacae iam dudum inimicus cum Turcis pactionem faceret vel in bello in Hungaria gesto medius esse conaretur. Quam ob rem Clemens VIII putavit necesse esse Malaspina ad cardinalem properaret, ut cum eo pactionem iniret eumque adhortaretur, ut cum Rudolpho II communiter ageret. Litterae credentiales et instructio die 11 mensis iunii nuntio confectae sunt¹⁴⁵. Die 22 eiusdem mensis ille Roma profectus est, sed ante profectionem pontificem maximum rogavit, ut Iacobo Aldobrandini, nuntio in Regno Neapoli-

¹⁴⁰ Cf. Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CVII; Kristen 39; Parisi: Epist. 1 p. 107 sq.

¹⁴¹ Ioannes Garsias Millini, auditor Rotae, card. Henrico Caetani, Ferrariae 15 VII 1598, ASV SS Cardinali 1 f. 94-94v, aut. (cf. Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXIII); Germanicus Malaspina card. Petro Aldobrandini, Ferrariae 20 VIII 1598, ASV F. Borgh. III 96 E f. 97, aut.: *Mi disse N. S.: „Noi restiamo sodisfatti del vostro servitio, stimiamo le vostre fatiche et si teniamo obligati di remunerarle“*; idem Thomae Vannini, Ferrariae 20 VIII 1598, ib. f. 99, aut.

¹⁴² BAV Urb. Lat. 837 f. 479-512, 536v, cop.; B. Vallic. N 33 f. 120-143, cop. (in versione Polona ed.: Rykaczewski 75-97; Fabisz 381-383, excerpta); ib. N 35 f. 235-270, cop.; ib. N 35 f. 275-300v, cop.; BEU α.T.5.10 (lt. 767) f. 62-98v, cop.; B. Ambr. H. 155 inf. f. 30-66v, cop.; B. Cz. 97 p. 609-615, cop.

¹⁴³ [Card. Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 6 II 1599, ASV F. Borgh. III 28 f. 127v, reg.; idem Iacobo Aldobrandini, nuntio in Regno Neapolitano, Romae 26 II 1599, ib. f. 41v-42, reg.

¹⁴⁴ Hieronymus Rozrażewski, epus Cuiaviensis, Ioanni Zamoyski cancellario, Venetiis 4 VI 1599, Czaplewski n. 1223 p. 565.

¹⁴⁵ Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXIII (ann. 432), 611-616.

tano, curam dioecesis suae committeret¹⁴⁶. Cum in aula imperatoris cardinali Andreae Báthory pactionem proponenti diffisum esset cumque Malaspina arbiter frigide exceptus esset, munus suum explere vix potuit, praecipue postquam Michael Strenuus (Viteazul), palatinus Valachiae, cum copiis suis Transilvaniam ingressus est. Cardinale mortuo supervacuum fuit nuntium in hoc principatu commorari¹⁴⁷. Rebus in Transilvania gestis nuntiatis plurimi Poloni tristes ac animo ab episcopo S. Severi averso facti sunt, qui culpabatur, quod princeps infelix ceciderit et interfectus sit. Ipse Ioannes Zamoyski cancellarius aliique viri amplissimi, qui apud regem erant, non dissimulaverunt se id, quod Malaspina fecisset, indigne ferre. Claudius Rangone nuntius famam antecessoris sui defendere frustra conatus est¹⁴⁸. Sed Clemens VIII, cui episcopus S. Severi, postquam Romam revertit (die 6 II 1600), de iis, quae in Transilvania sunt gesta, per singula rettulit, labores et sumptus factos duobus milibus scutorum ei remuneratus est¹⁴⁹.

Germanico Malaspina confirmatum est eum novum munus diplomaticum mox esse accepturum, quod tamen non est factum. Scimus eum tantum una cum aliis viris a. 1600 mense septembri exeunte et octobri ineunte cardinalem Petrum Aldobrandini Florentiam petentem (ut legatus pontificius caerimoniae matrimonii Mariae de Medicis cum Henrico IV, rege Galliae, procuratoris eius opera iungendi interesset) comitatum esse, postea autem in dioecesim suam revertisse¹⁵⁰. Anno consequente, cum illam regeret et controversiam decimarum cum viro quodam, qui magistratum S. Severi gessit, haberet¹⁵¹, operam dedit scripto componendo, quod *Dialogo sopra lo stato spirituale e politico dell'Imperio e delle provincie infette d'eresie* inscripsit et cardinali Petro Aldobrandini, patrono suo, dedicavit¹⁵². Cum frater eius, Alexander, uxorem ducere cogitasset,

¹⁴⁶ [Card. Petrus Aldobrandini] Iacobo Aldobrandini, Romae 25 VI 1599, ASV F. Borgh. III 28 f. 48, reg.

¹⁴⁷ Ambró; Bazylow 104 sqq.; Kolberg 695 sqq.; Veress: Erdélyországi 320 sqq.; Veress: Nunciusok 336 sqq.

¹⁴⁸ Buta: I paesi 128, 131, 134–135, ; Buta: I ragguagli 299; Ciaconius col. 108; Heidenstein 346–347; Ossat n. XL p. 98–99 (epistula Romae die 13 I 1600 data).

¹⁴⁹ Buta: I paesi 133 (novitates de 19 II 1600).

¹⁵⁰ Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CXX, CCXIV; [card. Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina, Camberii 5 XII 1600, ASV F. Borgh. III 28 f. 142, reg.

¹⁵¹ [Card. Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 28 VII 1601, ASV F. Borgh. III 28 f. 146v, reg.; card. Cinthius Aldobrandini Iacobo Aldobrandini, Romae 4 VIII 1601, AS Firenze CS I 202 f. 194, or. (in f. 195 memoriale Germanici Malaspina huic epistolae adiunctum invenitur).

¹⁵² ASV SS Nunz. Div. 246 n. 38, cop.; B. Vallic. N 17, cop. (exemplar fragmenti huius scripti, cum praescriptione; *Fragmento di giustificazione per la guerra di Ferrara*, in BAV Ottob. Lat. 3252 f. 568–585v asservatur); [card. Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 30 VI 1601, ASV F. Borgh. III 28 f. 145v, reg.: *Intorno al Dialogo, nel quale mi scrive di faticare al presente, mi persuado che non può se non corrispondere al buon giuditio suo, et però sarà visto da me volentieri se gli piacerà, a suo tempo, farmene parte, poichè quei primi fogli che la dice di mandarmi non li ho ancora ricevuti*.

res quaedam familiares constituendae erant. Mense ianuario a. 1602 pontifex maximus Germanico Malaspina permisit, ut paulum temporis in terra patria, id est in agro Lunensi, ageret, quam tum fortasse ultimum visitavit¹⁵³. Postremo, aestate a. 1603, impetrare valuit, ut Maphaeus Barberini, qui postea Urbanus VIII pontifex maximus est factus, e Regno Neapolitano aliquot equos ibi emptos educere posset¹⁵⁴. Mortuus est in S. Severo primis diebus mensis decembris a. 1603.

2. De Georgio Radziwiłł cardinale legato

Georgius Radziwiłł, natus die 31 V 1556 in pago Łukiszki prope Vilnam sito, fuit filius Nicolai „Nigri”, cancellarii Magni Ducatus Lithuaniae et palatini Vilnensis, et Elisabethae de domo Szydłowiecka¹⁵⁵. Formulae Calvinii addictus annis 1570–1572 una cum fratribus Alberto et Stanislao in Universitate Lipsiensi studiis vacavit. Postquam ad sacra catholica transiit, die 18 XII 1574 coadiutor iure succedendi praeditus Valeriani Protaszewicz (qui obiit die 31 XII 1579), episcopi Vilnensis, a Gregorio XIII est factus. Inde a fine a. 1575 usque ad a. 1577 Romae fuit, ubi privatus philosophiae, in Collegio autem Romano theologiae se dedit. Ecclesiam cathedralem Vilnensem demum die 2 VIII 1581 ingressus est et mox protestantes impugnare atque quae Concilium Tridentinum decreverat, peragere coepit. Annis 1582–1585 Livoniae gubernator fuit, quem magistratum Stephanus Báthory rex ad eum detulit. Die 12 XII 1583 cardinalis dignitate ornatus est, pileum rubrum Romae die 26 VI 1586 accepit et ecclesiam titularem S. Sixti occupavit¹⁵⁶. Antequam Urbem reliquit (quod factum est die 11 II 1587), Congregationis Polonae, a Sixto V Stephano Báthory mortuo institutae, socius factus est¹⁵⁷. In interregno domui Austriacae favit; primum id egit, ut Ernestus archidux Poloniae rex fieret, deinde Maximiliani archiducis electioni die 22 VIII factae studiose favit. Mox cardinalis abbatiam Cisterciensium in Wąchock sitam a pontifice maximo in commendam accepit¹⁵⁸, ad quam a Sigismundo Vasa demum ex documento die 2 I 1591 edito praesentatus est¹⁵⁹.

¹⁵³ [card. Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina, Romae 16 I 1602, ASV F. Borgh. III 28 f. 151, reg.

¹⁵⁴ Maphaeus Barberini eidem, s.l. 20 VI, 12 IX 1603, BAV Barb. Lat. 5814 f. 20v–21, 33v, reg.

¹⁵⁵ Bazielić; Garampi f. 85'–85''v; Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CCXXXIX sq.; Wiesław Müller, PSB XXX 229–234; Wojtyśka: ANP I 234.

¹⁵⁶ HC III 47.

¹⁵⁷ Nanke 6.

¹⁵⁸ Ludovicus Campani in epistula ad Hippolytum Aldobrandini Romae die 30 VII 1588 data (ASV F. Borgh. III 90 C f. 143, aut.) scripsit Sixtum V abbatiam Wąchockensem in card. Georgium Radziwiłł contulisse *nel tempo dell'interregno* litteris motu proprio confectis; cardinalis in epistula die 10 X 1588 Vilnae data pontifici maximo gratias egit (Bazielić 227 ann. 17).

¹⁵⁹ Iam a. 1592 card. Radziwiłł eam abbatiam Ioanni Demetrio Solikowski, aepe Leopoliensi, parce bonis ornato, tradidit, qui paulo post rege permittente in eius monasterii possessionem venit,

Cum Sigismundus diademate regio ornatus esset, vincula cum cardinale paulatim iungere coepit. In comitiis a. 1589 convocatis, quae pacificationis appellata sunt, dixit regi unam e Caroli archiducis filiis in matrimonium ducendam esse et communiter cum aliis episcopis impugnavit protestantes, qui praecepta ad actum confoederationis Varsaviensis ex a. 1573 ad effectum adducendum necessaria decernenda esse postulaverunt. Nec annis insequentibus protestantium postulationibus cessit. Mense iunio a. 1589 una cum Nicolao Firlej, palatino Cracoviensi, legatus in aulam Pragensem se contulit, ut ius iurandum in pactionem Bytomiensem et Bendzinensem acciperet. Cum domui Austriacae favisset, in comitiis vere a. 1590 convocatis Ioannem Zamoyski cancellarium impugnavit, qui id egit, ut Maximilianus archidux aliaque gentis imperatoriae membra throno Polono excluderentur. Eo tempore una cum fratre Alberto Sigismundi III consiliis initiatus est, qui regnum Ernesto archiduci tradere et in Sueciam ire cogitavit. Etiam inter regis fautores ac consiliarios multum valere coepit.

Cum cardinalis Radziwiłł Romam ire constituisset¹⁶⁰, mense ianuario a. 1591 Sigismundus III iussit eum, ut Gregorium XIV, recentem pontificem maximum, de vinculis, quae sibi cum domo Austriaca fuerunt, imprimis autem de matrimonio, in quod Annam archiducissam ducere cogitavit, certiore faceret¹⁶¹. Cum in Italiam iter faceret, Vindobonae constitit, ubi a Matthia archiduce salutatus est. Mensis martii parte posteriore Graecium ad Mariam archiducissam viduam et Ernestum archiducem, tum Austriae Interioris regentem, advenit. Sicut a rege clam iussus est, de matrimonio collocutus est et sine dubio de Annae virtutibus ac forma quaesivit. Cum Ernesto colloquens procul dubio cessionem throni Polonici tractare non omisit¹⁶². Longo itinere facto in Italiam venit. Kalendis iuniis Ferrariae fuit, die 14 eiusdem mensis Urbem ingressus est, ubi longo itinere fessus morbo est affectus¹⁶³. Brevi postquam Romae esse coepit, Georgius Radziwiłł ad episcopatum Cracoviensem elatus est, quae dignitas Petro Myszkowski mortuo vacavit. Nam Sigismundus III, quamquam iam a. 1590 cardinalem Andream Báthory, cui Ioannes Zamoyski favit, ad eam dignitatem Sixto V praesentavit, tum id agens, ne cancellarius nimium valeret,

sed demum mense martio a. 1595 procuratorem suum Romam misit, ut bullam confirmationis die 10 XII 1594 editam acciperet (Barwiński: *Diariusze 1591–1592* p. 235; ASV Sec. Brev. 368 f. 482–484v, 10 XII 1594; Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Cracoviae 27 III 1595, ADLP F. Aldobr. 3 f. 92).

¹⁶⁰ Sixtus V a. 1590, cum mors eius iam adventaret, exspectabat card. Georgium Radziwiłł Romam ad tempus quoddam venturum esse (Bazielich 188 sq.). Casimirus Lepszy falsam opinionem protulit (quam Eva Lechniak secuta est) cardinalem initio pontificatus Gregorii XIV eam ob rem iter iniisse, ut papae huic oboedientiam praestaret (Lepszy: *Rzeczpospolita* 293; Lechniak 16), quod iam die 26 I 1591 fecit Bernardus Maciejowski, epus Luceoriensis, potestatibus a rege acceptis usus, qui iam dudum Romae fuit (Banaszak 2 p. 234).

¹⁶¹ Sigismundus III Gregorio XIV, Varsaviae 28 I 1591, Theiner: *Vetera* 194.

¹⁶² Hirn 125; Lepszy: *Rzeczpospolita* 293 sq.; Schweizer: *Nuntiaturberichte* p. CXXVI.

¹⁶³ Card. Georgius Radziwiłł Alfonso II de Este, Ferrariae duci, Ferrariae 1 VI 1591, Romae 8 VII 1591, AS Modena ASE C. SE CPE Roma. Cardinali 1409/155, or.; Schweizer: *Nuntiaturberichte* p. CXXVI ann. 6.

adversariis eius suadentibus cardinalem Georgium Radziwiłł Lithuanum episcopum Cracoviensem fecit. Qui die 9 VIII 1591 provisionem papalem accepit¹⁶⁴, postridie bulla translationis edita est¹⁶⁵. Gregorius XIV, qui a cardinale Georgio Radziwiłł certior factus est Sigismundum III affinitatem cum domo Austriaca iungere velle, gaudium suum expressit in brevibus ad regem et imperatorem die 20 VII datis. Cum rex Annam archiducissam uxorem ducendi consilium in epistula ad pontificem maximum scripta et per cardinalem comprobavisset, pontifex maximus die 2 VIII ad regem et imperatorem brevina similis argumenti dedit¹⁶⁶. Quos ipse cardinalis Radziwiłł certiores facere debuit, quid pontifex maximus de ea re deque aliis rebus sentiret¹⁶⁷. Cum colloquia de die nuptiarum regaliū statuenda traherentur, cardinalis Radziwiłł, qui prius in Poloniam reverti cogitavit, Romae mansit et die 13 mensis octobris ecclesiam nationis Polonae S. Stanislao episcopo dicatam consecravit¹⁶⁸. Interfuit etiam conclavi, quod post Gregorii XIV mortem, qui triduo post obiit, convocatum est.

Initio pontificatus Innocentii IX fama fuit cardinalem die 20 mensis novembris Roma proficisci cogitare¹⁶⁹. Quod tamen non est factum, quod ille Congregationis ad res Polonas obeundas a pontifice maximo conditae socius est factus¹⁷⁰. In huius Congregationis sessionibus disputabatur de Ioanne Zamoyski

¹⁶⁴ HC III 180.

¹⁶⁵ AGAD Dok. Perg. 7967, or.; ASV Sec. Brev. 182 f. 64–64v, min.

¹⁶⁶ ASV Arm. XLIV 35, f. 337–340v, 347–351 (reg. brevium 20 VII et 2 VIII 1591 datum); ed. Theiner: *Vetera* p. 200 sqq.; cf. Schweizer: *Nuntiaturberichte* p. CXXVII.

¹⁶⁷ Sigismundus III imperatorem urgens, ut nuptiae accelerarentur, iam in epistula sua die 19 mensis augusti data certiorum eum fecit Hieronymum Rozrażewski, epum Cuiaviensem, et Albertum Radziwiłł, marescalcum Lithuaniae, legatos pactioni matrimoniali faciendae creatos esse eosque die 30 mensis septembris priusve Pragam venturos esse. Simul proposuit, ut matrimonium Cracoviae die 10 mensis novembris contraheretur (Schweizer: *Nuntiaturberichte* p. CXXVII). A Gregorio XIV autem petivit, ut dispensationem necessariam sibi impertiret, legatum apostolicum, qui nuptiis interesset, institueret et nuptiarum sumptus toleraret, quod papam regis iussu rogare debuit card. Radziwiłł, qui urgebatur, ut quamprimum rediret. Qui cum mox Roma profecturus esse putaretur, iam die 24 mensis augusti in Urbe fama fuit eum legatum a latere factum esse (Lechniak 16; Lepszy: *Rzeczpospolita* 294).

¹⁶⁸ Chrzanowski, Kornecki 61.

¹⁶⁹ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 371, novitates de 9 XI 1591.

¹⁷⁰ Vide N. 2 ann. 2.; cf. supra, p. XV. Eo tempore controversia acerrima inter card. Georgium Radziwiłł et Ioannem Andream Caligari, epum Brittinoriensem, orta est. Qua de re varia ac inter se pugnantia in fontibus tradita sunt, sed verisimile videtur epum Brittinoriensem Congregationis Polonae sessionibus interesse desiisse et rerum Polonarum regimen in Innocentii IX secretariatu amisisse (vide N. 2 ann. 1). Cuius successor, Clemens VIII, iam inde ab initio pontificatus sui illum secretariatu et curia Romana omnino movere cogitavit, ad quod summum pontificem studioso adhortabatur card. de Montalto, protector Poloniae, et — ut videtur — etiam card. Radziwiłł, antequam Roma profectus est (Ioannes Franciscus Peranda Camillo Caetani, Romae I II, 15 II, 7 III 1592, A. Caetani Misc. 57/903 f. 95v, 101v, 114v–115v, cop.; BAV Urb. Lat. 1060 f. 98v–99, novitates de 15 II 1592; Jaitner: *Die Hauptinstruktionen* p. XLIII). Mense septembri a. 1592, cum Clementis VIII secretariatu nepotes eius, Cinthius et Petrus Aldobrandini, praesesse coepissent, Caligari curiae Romanae servire desiit et in dioecesim suam se contulit (vide N. 92 ann. 2). Ad eum episcopum procul dubio pertinet fragmentum memorialis a. 1597 a card. Georgio

cancellario et Polonis reformationi faventibus, qui seditionem apparare dicebantur, deque nuntiis allatis nuptias Sigismundi III et Annae archiducissae mense ianuario celebratum iri. Magnifica sollemnia apparari ex eo conici potuit, quod regis iussu multae res emebantur¹⁷¹. Quae cum ita fuissent, mense novembri exeunte in Congregationis Polonae sessione Innocentius IX regem omnimodis adiuvere constituit. Quod pontificis maximi consilium imprimis cardinalis Radziwiłł exsequi debuit. Qui cum iter appararet, papae dono tradidit pellem muris silvestris pulcherrimam, quae duorum milium scutorum pretium habuit, quod donum papa paramentis, quae trium milium scutorum pretium habuerunt, remuneratus est¹⁷². Postremo mensis novembris die dispensatio ab impedimento matrimoniali Sigismundo III eiusque uxori futurae confecta est¹⁷³, postridie autem breve cardinali Radziwiłł editum est, ex quo auctoritate apostolica utens novos coniuges benedicere potuit¹⁷⁴. Cum ante cardinalis discessum die 2 mensis decembris cena ageretur, Innocentius IX rogavit eum, quo die Roma profecturus esset, atque adhortatus est, ut celeritati studeret. Papa dixit quoque se sperare cardinalem strenuum id acturum esse, ut rex uxorem duceret ac in pace intestina in Polonia restituenda adiuveretur¹⁷⁵. Quamquam cardinalis die 5 mensis decembris Roma proficisci cogitavit, consilium suum mutavit. Nam diebus illis ecclesia S. Salvatoris in Lauro conflagravit. Galli quidam et unus vel plures e cardinalis domesticis, qui aedem sacram incendisse dicebantur, in carcerem coniecti sunt. Quamquam cardinalis Radziwiłł a pontifice maximo impetravit, ut Poloni liberarentur, tamen re illa acerbissima commotus sine dubio minus commoda valetudine uti coepit. Mense decembri medio fere iter inire constituit

Radziwiłł confecti et Garsia Alabiano iesuita, confessario suo, interveniente ad nuntium Germanicum Malaspina monendi causa directi: *Ma che di gratia monsignor (Malaspina) non tenti più la mia pazienza et si ricordi ch'io non son di quelli che lui a piacer suo ha voluto strappazzare in questo regno. Ma che son cardinale et cardinale conosciuto a Roma da più di 20 anni così bene come monsignore et dal papa et da' cardinali, pari miei, et forse più di monsignore, et cardinale che posso andar a Roma, et spero d'andarci presto, né vorrei che là io dovessi venire con monsignore a quel che son venuto con un altro nuntio di Polonia, al quale con tutto che stesse in palazzo et nell'ufficio non infimo, come sia riuscito d'haverla voluta pigliar meco et in che stato si ritrovi adesso, lo sa lui et monsignor si potrà informar a Roma da altri (Memoriale al R^{mo} Padre Garzia con mons. Malaspina, s.l.d., ASV F. Borgh. I 913 f. 478-478v)*. Novitates mense novembri a. 1591 Romae perscriptae expressim non nuntiant Innocentium IX card. Georgio Radziwiłł rogante epum Brittoniensem a rebus Polonis removisse. Perquirenti ephemeridum scriptori tamen contigit, ut cognosceret ex Congregatione Polona *è stato rimosso mons. Bertinoro per compiacere a qualche cardinale della detta congregatione* (BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 412, novitates de 27 XI 1591).

¹⁷¹ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 374v, novitates Venetiis 9 XI 1591 perscriptae: *Qui v'è ordine del re di Pollonia di fare diverse spese de' panni di seta et d'altro per quella M^{te} et Ser^{ma} sposa, la quale al principio di gennaro si ritrovarà in Craccovia*; cf. Lechniak 17.

¹⁷² BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 412-412v, 421v, 431 (unde cognoscimus donum card. Georgii Radziwiłł pretium trium milium scutorum habuisse), novitates de 27 XI, 30 XI, 4 XII 1591.

¹⁷³ Vide A. 1.

¹⁷⁴ Vide N. 1.

¹⁷⁵ BAV Urb. Lat. 1059/2 f. 428, novitates de 4 XII 1591.

et iam res suas praemitti iussit, sed podagra affectus iter differre coactus est¹⁷⁶. Igitur praevideri potuit eum Ernestum archiducem de Hieronymo de Porcia nuntio Graecensi creato certiore facturum non esse, quod munus quoque ei imposuitum est¹⁷⁷.

Innocentius IX mortuus est, antequam cardinalis Radziwiłł Romam reliquit, qui interfuit conclavi, quod a. 1592 mense ianuario exeunte terminatum est. Eodem mense post longum inter Sigismundum III et imperatorem epistularum commercium placuit, ut die 26 mensis aprilis nuptiae agerentur¹⁷⁸. Mense februario Martinus Sierakowski, secretarius regius, in Italiam missus est, ut personas quasdam Cracoviam ad caerimoniam nuptialem invitaret¹⁷⁹. Interea Romae demum constitutum est, ut cardinalis Radziwiłł in Poloniam rediret. Clemens VIII, recens pontifex maximus, cum munus nuptiarum participis cardinali assignatum gravissimum esse putaret, legatum suum a latere eum creavit, qua de re collegium cardinalium in consistorio die 14 mensis februarii habito certius factum est¹⁸⁰, quamquam papae consilium paulo prius notum erat¹⁸¹. In consistorio in diem 17 mensis februarii convocato crux legato tradita est, cui postea cardinales in aula Regia sollemniter valedixerunt¹⁸². Postridie vesperi in audientia privata Clemens VIII duo candelabra legati benedixit, cuius familia pontificis maximi pedes osculata est¹⁸³. Die 19 mensis februarii Martius Malacrida, cardinalis Radziwiłł secretarius, clavem notarum arcanarum accepit, qua ille legatus uteretur¹⁸⁴. Demum kalendis martiis, cum iam iter faceret, litterae credentiales et commendaticiae ei confectae sunt¹⁸⁵. Dies 14 eiusdem mensis inscripta est in bulla, qua legato facultates iurisdictionales datae sunt, cuius bullae praefatio nominationis vice fungitur¹⁸⁶. Cardinalis impetravit, ut die 17 mensis aprilis breve ederetur, quo rata sunt omnia, quae e facultatibus sibi datis

¹⁷⁶ Ib. f. 433v, 436, 438v, 448v, 453v-454, novitates de 7 et 14 XII 1591.

¹⁷⁷ Ioannes Franciscus Peranda Camillo Caetani, [Romae] 21 XII 1591, A. Caetani Misc. 57/903 f. 65, cop.

¹⁷⁸ Schweizer: Nuntiaturberichte p. CXXVIII.

¹⁷⁹ Vide N. 26 ann. 1; Sigismundus III Vincentio I de Gonzaga, duci Mantuae, Cracoviae 10 II 1592, AS Mantova AG 557 fasc. 12 n. 120, or.; Martinus Sierakowski eidem, Bononiae 25 III 1592, AS Mantova AG 558 fasc. 26 n. 137, or.; cf. Schweizer: Nuntiaturberichte p. CXXXII ann. 4.

¹⁸⁰ Vide N. 6 ann. 3.

¹⁸¹ BAV Urb. Lat. 1060 f. 94v, novitates de 12 II 1592: *In palazzo cominciano a dubitare della morte del re di Polonia di veleno per opra del gran cancelliero, come fu accennato di Venetia con le precedenti; et il cardinale Razvil, che sta di ritorno per Polonia, ha facoltà di legato mentre dureranno le nozze di quel re con l'Austriaca scritta.*

¹⁸² Vide A. 3 ann. 1.

¹⁸³ Diarium alicuius cubicularii secreti Clementis papae VIII, ASV F. Borgh. IV 145 A f. 125, aut.

¹⁸⁴ Vide N. 4.

¹⁸⁵ Vide N. 6-10.

¹⁸⁶ Vide N. 16.

iter Roma ad Annam archiducissam faciens egit¹⁸⁷. Denique die 24 mensis aprilis pontifex maximus, cum certior factus esset Vindobonae Sigismundum et Annam per regis cognitorem matrimonio iunctum iri, optavit, ut legatus nuptiis interesset et postea Annam in Poloniam iter facientem comitaretur¹⁸⁸.

Cum cardinalis Radziwiłł provisionem *per quattro mesi solamente* obtinuisset¹⁸⁹, die 22 mensis februarii mane monasterium Augustinianorum ad ecclesiam S. Mariae de Populo situm reliquit et Roma cum comitatu suo profectus est. Inter comites fuit Paulus Alaleone quoque, magister caerimoniarum papalium, qui de eo itinere in Poloniam facto narravit¹⁹⁰. Iter faciens per Viterbium, Senas, Florentiam et Bononiam die 7 mensis martii cardinalis Ferrariam venit, biduo post Venetias navigavit, ubi morbo affectus usque ad diem 21 eiusdem mensis mansit. Pascham, quae tum die 29 mensis martii fuit, in Carinthia egit. Die 5 mensis aprilis Graecium venit, ubi cognovit in aula imperialis cum Hieronymo Rozrażewski et Alberto Radziwiłł, Sigismundi III legatis, qui Pragae iam inde a die 13 mensis martii fuerunt, colloquia habita esse. Certior factus est etiam difficile esse de condicionibus pactionis matrimonialis convenire ideo, quod Maximilianus archidux, Philippus II rex et comitia Regni Hungariae transactionem Bytomiensem et Bendzinensem a. 1589 factam non iuraverunt. Sollicitus cognovit in Polonia non deesse, qui matrimonio regio adversarentur et se accusarent, quod legationem a Clemente VIII assignatam sine senatus assensione suscepisset. Itaque suggestit pontifici maximo, ut titulo legati apostolici deposito Poloniam ingrederetur¹⁹¹. Cum Praga nuntiatum esset colloquiorum difficultates a legatis Polonis, imperatore eiusque ministris superatas esse, die 20 mensis aprilis Graecium reliquit et quinque diebus post Vindobonam est ingressus. Quam in urbem kalendis maiis Maria archiducissa una cum filia Anna quoque venit. Die 5 mensis maii in ecclesia S. Augustini legatus Annam et Sigismundum III, cuius vice marescalcus Albertus Radziwiłł, procurator eius, functus est, matrimonio iunxit¹⁹². Deinde uxorem regiam eiusque matrem in Poloniam iter facientes comitatus est. Quas demum die 21 mensis maii reliquit, pridie quam fines Poloniae transiit, ut prior Cracoviam veniret. Etsi Sigismundus III eiusque consilarii putaverunt cardinalem legati apostolici dignitate ornatum Cracoviam ingredi oportere, coactus est tamen regulis caerimonialibus ad hanc occasionem institutis parere, ut plurimi nobiles, qui munus ei assignatum indigne ferebant, delenirentur¹⁹³. Cum die 24 mensis maii Cracoviam, in Regni urbem principem, venisset, rex salutationi non interfuit, nam ad uxorem conveniendam se pararet. Eodem die epus Cracoviensis ecclesiam cathedralem

¹⁸⁷ Vide N. 27; cf. N. 23, 24, 32.

¹⁸⁸ Vide N. 29.

¹⁸⁹ BAV Urb. Lat. 1060 f. 113v, novitates de 22 II 1592.

¹⁹⁰ Vide A. 3; cf. Caetani 18 sqq.

¹⁹¹ Vide N. 22, 24, 25.

¹⁹² Vide N. 28, 30, 31, 34.

¹⁹³ Vide N. 35 et 36.

sollemniter ingressus est. Qua in ecclesia biduo post Annam Austriacam et regem salutavit, die autem 31 mensis maii caerimoniae matrimonii rati faciendi praefuit, qua finita epus Hieronymus Rozrażewski diadema reginale Annae imposuit. Diebus insequentibus cenis et ludis nuptialibus legatus interfuit, munus autem ei assignatum ad finem veniebat. Paulus Alaleone adnotavit legationem iam die 4 mensis iunii expiravisse, quamquam cardinalis postridie publice coram rege eam deposuit¹⁹⁴.

Cum Cracoviae in aula regia homines oblectamentis nuptialibus se darent, ii, qui res quasdam moleste ferebant, in quorum numero sex senatores et ipse Ioannes Zamoyski fuerunt, Andreoviam convenerunt et Sigismundum III accusaverunt, quod colloquia secreta de throni cessione habuisset et Poloniam relinquere cogitavisset. Culpatus est cardinalis Radziwiłł quoque, cui vitio datum est, quod effecisset, ut rex et Anna archiducissa matrimonio iungerentur, contra Regni statuta legationem suscepisset et episcopatum Cracoviensem contra leges ei datum iniisset¹⁹⁵. Hac de re controversia, quae a cardinale Andrea Báthory alebatur, in conventibus terrarum Regni particularibus, qui mense augusto habiti sunt, et in comitiis generalibus, quae die 7 mensis septembris haberi coepta sunt, sermonibus agitabatur. Cum adversarii acerrime impugnarent, cardinalis Radziwiłł declarabat se ad episcopatum deponendum propensum esse. Praeterea fama fuit regem ad omnia paratum esse et, si necesse esset, Hieronymum Rozrażewski Vladislavia Cracoviam vocare cogitare¹⁹⁶. Quamvis multi reclamavissent, cardinalis Radziwiłł episcopatum Cracoviensem retinuit, ad quam rem efficiendam multum contulerunt nonnulli nuntii terrestres et senatores, qui eum defendendum suscepissent, et praecipue cancellarius, qui iam ante comitia inquisitionis ad finem adducta inopinanter ei favisset¹⁹⁷. Quibus in comitiis cardinalis regis studiosissimus fuit et id egit, ut eum ab inquisitione circa consilia arcana cum domo Austriaca inita defenderet. Fuit etiam in numero senatorum, quibus Sigismundus III declarationem suam, quae die 28 mensis septembris recitata est, conscribendam commisit. Et quamquam publice non semel dixit argumenta, quae adversarii proditoris regiae arguendae causa in lucem protulerunt, ficta esse ac fide indigna, in epistula secreta die 2 mensis octobris ad pontificem maximum data rogavit eum, ut se in epistula a Sigismundo III subscripta ex Ernesti archiducis manibus eripienda adiuveret, qua in epistula ille imprudenter aliquid archiduci pollicitus est *in quel tempo che non era bene risoluto de fermarsi et retenere il Regno*¹⁹⁸.

Comitiis inquisitionis ad finem adductis cardinalis Radziwiłł synodo in diem 29 mensis martii a. 1593 convocata ad vitam religiosam secundum Concilii

¹⁹⁴ Vide N. 42, 50 et A. 3 (sub dato).

¹⁹⁵ Vide N. 59; Barwiński: *Diariusze 1591–1592* p. 79; Lepszy: *Rzeczpospolita* 351.

¹⁹⁶ Vide N. 89 p. 134, N. 96, N. 97 p. 160–161, N. 101 p. 166–167, N. 127; cf. p. L; Bazieliuch 193 sqq.

¹⁹⁷ Vide N. 160 p. 261, N. 162 p. 266.

¹⁹⁸ Vide N. 132 p. 218, N. 139; Lepszy: *Rzeczpospolita* 374, 379, 384, 390, 397.

Tridentini decreta renovandam accessit. Quod episcopi consilium, qui protestantium acerrimus adversarius fuit, homines sacrorum reformationis studiosi in Minore Polonia moleste tulerunt et periculum praevidentes nobilium, qui a cardinale Lithuano dioecesim Cracoviensem regente animo erant averso, socii facti sunt. In nobilium palatinatus Cracoviensis conventu particulari in Proszowice habito et die 25 V 1593 in comitiis, quae tum Varsaviae habebantur, cardinali vehementer reclamatum est¹⁹⁹. Qui in voto suo in hoc conventu generali pronuntiato non restitit, quominus Sigismundus III throni hereditarii occupandi causa ad tempus quoddam in Sueciam iret, et vectigalia imponenda esse dixit, ut rex iter illud cum dignitate facere posset. Sed sicut alii senatores salutis Reipublicae et ipsius regis consulens proposuit, ut ille interea in Sueciam legatos mitteret, ipse autem iter differret²⁰⁰. Fuit enim unus e viris regi proximis et consiliariis certissimis et etiam in colloquiis, quae privatim cum Seifrigo a Promnitz et Daniele Prinz a Buchau, imperatoris legatis, qui comitiis supra commemoratis interfuerunt, habuit, negare videbatur Sigismundum Vasam e Suecia reversurum non esse, quod multi suspicabantur. Sed porro declarabat se imperatoris eiusque domus studiosum esse et, si ad interregnum res rediret, candidato Austriaco fauturum esse²⁰¹.

Anno 1593 mense februario Clemens VIII et cardinales Congregationis Polonae socii constituerunt, ut legatus apostolicus in Poloniam mitteretur *per conservare il Regno al suo re e per ovviare alli tumulti, e sedarli se si muovesero* post Sigismundi III in Sueciam profectionem²⁰². Quod tamen cum non esset factum, rege optante nec papa invito Germanicus Malaspina, qui regem in itinere comitatus erat, nuntiaturam suam cardinali Georgio Radziwiłł ad tempus quoddam regendam tradidit. Initio nuntius cogitavit Hieronymum Barboncini, secretarium suum ac auditorem, adiutorem ei relinquere, sed antequam Varsavia est profectus, consilium suum mutavit putans eum sibi in Suecia utilem futurum esse, cardinali autem idoneos operis socios non deesse²⁰³. Secundum praecepta, quae omnes legati apostolici observare debebant, episcopus Cracoviensis, sed et cardinalis Andreas Báthory, singulis hebdomadis Romam epistulas mittere obligati sunt, quibus nuntiarent, quo loco res Polonae essent²⁰⁴. Per

¹⁹⁹ Diarium comitorum Varsaviensium a. 1593 celebratorum, B. Cz. 340 f. 226v; Bazieliuch 196; Bielski 197; Jarmiński: Bez użycia 39 sq.; Kutrzeba 192, 194.

²⁰⁰ B. Cz. 340 f. 216v-217; BR 91 f. 33v-34.

²⁰¹ Leitsch 181; Macurek: Dozvuky 119, 131 (ann. 18).

²⁰² Laemmer 166 (litterae Ioannis Francisci Peranda Romae die 16 II 1593 datae).

²⁰³ Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini, Varsaviae 19 VI, 30 VII 1593, ASV F. Borgh. III 52 AB f. 204, 215v, reg.; cf. Caesar Speciano eidem, Pragae 20 IX 1593, B. Ambr. D. 125 suss. f. 325, reg.

²⁰⁴ Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini, Gedani 6 IX 1593, ASV F. Borgh. III 66 CD f. 329v, or.: *Il sig. cardinale Bathori scriverà ogni settimana a V.S. Illma, et oltre che per sé stesso ha notizia di tutte le cose del Regno, ne sarà anco ottimamente informato dal sig. cancelliere, quale mi ha promesso di farlo, acciò N.S. possa sapere tutto quello che passerà. Il simile spero che farà anco il sig. cardinale Radziwil; cf. idem eidem, Stocholmiae 22 XI 1593, ib. f. 419, or.*

Gasparum Biglia, cardinalis Georgii servum, qui inde a mense septembri a. 1593 in Urbe fuit, ille inducebatur, ut relationes suas non solum ad pontificem maximum, sed etiam ad cardinalem Cinthium Aldobrandini et nonnumquam ad Minutium Minucci mitteret, *come a quelli che hanno il maneggio settentrionale in mani*²⁰⁵. Cum Germanicus Malaspina in Sueciam profectus esset, cardinalis Radziwiłł plurimas facultates eius recepit, quibus ornatus controversias Polonas diiudicare et dispensationes impertire potuit²⁰⁶. Sed iam mense maio a. 1594, postquam Sigismundus Vasa Upsalae diadema regium accepit et res ea Romae nuntiata est, ex qua conici potuit regem et Germanicum Malaspina mox in Poloniam redituros esse, aliquod brevia ad nuntium missa sunt, ex quibus Clementis VIII nomine gratias impertire potuit clericis laicisque in archidioecesi Gnesnensi degentibus, qui eas petebant²⁰⁷. Anno 1594 mense septembri ineunte, cum vix pauci dies praeteriissent, ex quo Sigismundus III Gedanum sollempniter ingressus est, cardinalis Radziwiłł constituit munere molesto relationes Romam mittendi se vacuum esse et epistulas ad summum pontificem et cardinalem Cinthium Aldobrandini misit, quibus scripsit se putare dehinc Germanicum Malaspina lateri regis adhaerentem relationes de Regni rebus secure esse missurum²⁰⁸.

²⁰⁵ Gasparus Biglia card. Georgio Radziwiłł, Romae 30 X 1593, AGAD AR V 826 p. 119, aut. Cum Martius Malacrida a. 1593 ineunte Poloniam reliquisset et Romam se contulisset, ut munus sibi a rege assignatum expleret (vide N. 4 ann. 1), in epistula supra commemorata Biglia cardinali pollicitus est se operam daturum esse, ut novus secretarius Italicus quamprimum ad eum mitteretur, sed patrono suo suasit, ut interea litteras manu propria scriptas Romam mitteret *o in latino, o in qualsivoglia modo che si potrà*. Biglia tum impetrare conatus est, ut munus secretarii card. Georgii Radziwiłł susciperet Antonius Bruni, qui Bononiae commorabatur, quocum a. 1594 ineunte, cum ille Romam venisset, de conditionibus muneris ineundi colloquia habuit. Die 22 mensis aprilis eiusdem anni Bruni adhuc Romae fuit et duabus vel tribus hebdomadis post in Poloniam profecturus esse existimabatur (Biglia eidem, Romae 17 IX 1593, 1 I 1594, AGAD AR V 826 p. 129, 131, aut.; Ludovicus Campani Nicolao Christophoro Radziwiłł, palatino Trocensi, Romae 22 IV 1594, AGAD AR V 1833 p. 17–18, aut.).

²⁰⁶ Germanicus Malaspina Lucae Kościelecki, epo Posnaniensi, Stocholmiae 20 XI 1593, B. Vallic. L 18 f. 62, reg.: *Caeterum ex Poloniae Regno nos in Sueciam sequentes S.R.M^{em} impediti eandem causam* (certamen inter Matthiam Pstrokoński et Matthaeum Piskorzewski de canonicatu Varsaviensi) *cognoscere cum nequaquam possemus, ad tribunal Ill^m et R^m D^m cardinalis Radvillii, episcopi Cracoviensis, cognoscendam remisimus*. Cf. ASV Sec. Brev. 209 f. 183–184, 185–185v ac Sec. Brev. 354 f. 169–170, 21 XI 1593. Unam e causis, de quibus nuntiaturae tribunal quaerebat, pertinentem ad Christophorum Kliński, abbatiam Pelplinensem petentem, summus pontifex Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi, iudicandam tradidit (Czaplewski n. 1116 p. 453–454, 21 IV 1594).

²⁰⁷ ASV Sec. Brev. 215 f. 80–80v, 83v, 88–88v, 89v, 90v, 91v, 165–166, 167v, 230–231, 232v–233.

²⁰⁸ Epistulae card. Georgii Radziwiłł ad card. Cinthium Aldobrandini et Clementem VIII Bodzentini die 4 IX 1594 scriptae servantur in ASV F. Borgh. III 120 fasc. A f. 4, 4^{his}, or. Cf. [card. Cinthius Aldobrandini] card. Georgio Radziwiłł, Romae 12 XI 1594, ASV F. Borgh. III 19 AG f. 65, reg.: *N.S. ha approbata la ragione del silenzio di V.S. Ill^m, poiché dopo 'l ritorno del vescovo di S. Severo poteva rimettere a lui la fatica dello scrivere*.

Antequam rex in Poloniam rediit, a. 1594 ineunte episcopus Cracoviensis cum Ioanne Zamoyski cancellario, Nicolao Firlej, palatino Cracoviensi, et Nicolao Zebrzydowski, palatino Lublinensi, sociis id strenuus in Minore Polonia agere coepit, ne synodus generalis ab evangelicis in diem 2 mensis februarii Radomiam convocata haberetur²⁰⁹. Deinde in voto die 9 II 1595 in comitiis, quae Cracoviae habebantur, pronuntiato dixit ecclesias catholicas a protestantibus occupatas recuperandas esse. Praeterea placuit ei, ut bellum Turcis inferretur utque Polonia civitatum christianarum foederi se adiungeret, sed putavit necesse esse, ut de ea re pauci deliberarent²¹⁰. In comitiis Varsaviae a. 1596 habitis dixit se perturbationis intestinis Reipublicae commotum esse et vehementer castigavit privatos nobilium conventus sine regis assensione habitos; in mente habuit praecipue evangelicorum synodum generalem Thoruniensem anno proximo convocatam. Regi et cancellario gratias agere non omisit, quod in Moldavia rem prospere gessissent. Monuit Turciam Poloniae imminere et porro suasit, ut periculo viribus unitis occurreretur; etsi nondum contigit, ut christianorum arma contra Turcas sociarentur, speravit papa intercedente foedus initum iri²¹¹. Cardinalis senatorum et nuntiorum terrestrium deputationis, quae in comitiis illis instituta est, socius est factus. Quorum munus fuit colloquia habere cum Andrea de Jerin, episcopo Vratislaviensi, et Adamo Gallo Popel a Lobkovic, imperatoris legatis, qui Varsaviam venerunt²¹². Interfuit etiam deliberationibus commissionis Cracoviensis, quae mense augusto a. 1596 habitae sunt, quae commissio id egit, ut condiciones statuerentur, quibus Polonia foederi contra Turcas ineundo se adiungeret. Quo conventu finito arbitratus est ideo nihil profici potuisse, quia commissarii caesarei nulla in re cedere voluissent²¹³. Similiter ac alii senatores clerici in comitiis a. 1597 habitis dixit aut foedus cum imperatore faciendum esse aut pacem cum Turcis renovandam²¹⁴. Quod ad Sigismundi III profectio-nem in Sueciam pertinet, quae res in comitiis anno consequente habitis agitabatur, episcopus Cracoviensis idem atque ceteri senatores sensisse videtur, qui putabant regi expeditionem bellicam suscipiendam non esse, ante quam certa de regni sui hereditarii statu et patris Caroli, ducis Sudermaniae, inceptis cognovisset²¹⁵. Adhuc a. 1599, antequam Romam profectus est, cardinalis Radziwiłł ecclesias et monasteria in dioecesi sua sita visitabat, quam rem a. 1593 suscepit²¹⁶. Morbo affectus die 20 XII 1599 in Urbem venit et paulo post, die 21

²⁰⁹ Jarumiński: Bez użycia 61.

²¹⁰ AGAD VAZBN 2 p. 164; APG 300, 29/56 f. 79–79v; Germanicus Malaspina card. Cinthio Aldobrandini, Cracoviae 10 II 1595, ASV F. Borgh. III 89 B f. 39, or.; Macúrek: Zápás 43, 65 ann. 152.

²¹¹ APG 300, 29/58 f. 18v–19; BR 91 f. 41–41v; Macúrek: Zápás 85.

²¹² APG 300, 29/58 f. 35; Bielski 268.

²¹³ Card. Georgius Radziwiłł Christophoro Radziwiłł, palatino Vilnensi, Cracoviae 3 IX 1596, AGAD AR IV theca 18 involucrum 212 n. 23 p. 80.

²¹⁴ Barwiński: Diariusze 1597 p. 36.

²¹⁵ APG 300, 29/62 f. 101v; Jarumiński: Bez użycia 222; Rzońca: Sejmy 57.

²¹⁶ De cardinale Radziwiłł visitatore strenuo et reformatore, qui in dioecesi Cracoviensi

mensis ianuarii anni insequentis, mortuus est. Sepultus est in ecclesia Sanctissimi Nominis Iesu, ubi stela sepulchralis invenitur, quam sine dubio Iesuitae, quibus benevolentissimus favit, ponendam curaverunt²¹⁷.

3. De Attilio Amalteo et Maximiliano de Pernštejn nuntiis

Attilius Amalteo a. 1545 Opitergii, in oppido ad septentrionem orientemque a Tarvisio sito, natus est. Fuit secundus filius Hieronymi (7 III 1507 – 19 X 1574), medici et professoris universitatis studiorum Patavinae, et Mariae Melchiori de Tomasi²¹⁸. Studiis iuris civilis et canonici Patavii vacavit, ubi doctor utriusque iuris est creatus, deinde studiis theologicis se dedit, quae in Collegio Romano absolvit. Patruo Ioanne Baptista curante (obiit a. 1573) cardinalis Ptolomaeus Galli secretarii munera ei commisit. Quae munera cum expleret, iuvenem indole et eruditione excellentem se praebuit, qua re factum est, ut alii quoque in curia Romana honores ei paterent. Anno 1583 secretarius notarum arcanarum, a. 1584 referendarius utriusque Signaturae, deinde substitutus in secretariatu Gregorii XIII factus est. Fortasse ante a. 1580, quo Germanicus Malaspina nuntiaturam Graecensem obtinuit, Attilius Amalteo consuetudinem cum eo iunxit, nam a. 1584 nuntius eo ipso intercedente a cardinale Ptolomaeo Galli petivit, ut dioecesis sua S. Severi melius administraretur²¹⁹. Tempore pontificatus Sixti V Amalteo cardinalis Hippolyti Aldobrandini oculos in se convertit, qui eum legatus apud Polonos annis 1588–1589 secum habuit.

Brevi postquam cardinalis Aldobrandini pontifex maximus est creatus, mense martio a. 1592 ineunte, placuit Attilium Amalteo in Transilvaniam mitti. Secundum instructionem die 10 mensis martii editam, ab Ioanne Andrea Caligari, episcopo Brittoniensi, confectam, nuntio apostolico id agendum fuit, ut fides catholica in hoc principatu restitueretur, ut Iesuitarum pellendorum consilium, quod in comitiis in oppido Medgyes mense decembri a. 1588 habitis ab ordinibus Transilvanis initum est²²⁰, abrogaretur, ut Sigismundus Báthory princeps ad catholicam uxorem ducendam impelleretur, ut is princeps cum cognatis suis Balthassar, Stephano et cardinale Andrea in gratiam rediret utque cardinalis Andreas Romam veniret ibique tempus quoddam commoraretur²²¹; quod consilium ob eam rem captum est, quod rumor erat cardinalem Andream Báthory,

decreta Concilii Tridentini inducebat, vide Bazieli 200 sqq. et Machay.

²¹⁷ Chrzanowski, Kornecki 75 sq.

²¹⁸ Gaspare De Caro, DBI 2 p. 628 sq.; Jaitner: Die Hauptinstruktionen p. CLXV sqq.; Wittstadt p. XXXII sqq.

²¹⁹ Rainer: Nuntiaturrechnungen 2 p. 221, 230.

²²⁰ Vide Bazylow 47; Lukács: Monumenta III n. 92 p. 269 sqq. et passim.

²²¹ Instructio generalis nomine Clementis papae VIII Attilio Amalteo data, ed. Jaitner: Die Hauptinstruktionen n. 5 p. 11–19, Veress: Erdélyország n. 1 p. 1–6; ib. n. 2 p. 7–8: *Causa delle discordie fra il principe Transilvano et altri signori fratelli Bathori*.

tum in Transilvania commorantem, episcopatum Cracoviensem sibi denegatum moleste ferre, uxorem ducere cogitare et aliis quoque rationibus Ecclesiae et Sedi Apostolicae nocere posse²²². Instructionis auctor suggestit nuntium e Transilvania per Poloniam Romam iter facere posse. Quod si periculi vitandi causa fecisset, potestas ei data est, ut Sigismundum III regem et Ioannem Zamoyski cancellarium visitaret eosque ad fidem catholicam in Transilvania firmandam adhortaretur²²³.

Die 15 mensis martii Amalteo Roma est profectus²²⁴; instructus fuit litteris passus²²⁵, sed etiam brevibus, quae Sigismundo Báthory²²⁶, eiusque cognatis cardinali Andreae²²⁷, Stephano et Balthassar, Ernesto archiduci²²⁸, Ioanni Zamoyski et Sigismundo III Vasa²²⁹ conscripta sunt. Die 2 mensis maii Claudio-polim venit et in pago Kolozsmonostor, qui prope situs erat, constitit. In monasterio olim Benedictinorum, quod annis 1579–1588 ad Iesuitas pertinebat, expectabat, ut in aulam principis Albae Iuliae invitaretur, ubi tum legati Turcici commorabantur. Quo venit demum die 25 mensis iunii et biduo post a Sigismundo Báthory publice est auditus. Deinde cum principe privatim collocutus est²³⁰, qui ei promisit se Clementi VIII obsecuturum esse, fidem catholicam sustentaturum, Iesuitas in Transilvaniam redire cupientes adiuturum, sed declaravit hac in re se ordinibus Transilvanis adversantibus nihil posse. Quod ad matrimonium suum pertinet, princeps promisit se pontifice maximo invito nullum consilium esse initurum. Praeterea Amalteo effecit, ut Sigismundus Báthory cum patruelibus cardinale Andrea et Stephano in gratiam rediret, atque ad eam rem adiuvit, ut controversiae, quae inter principem et Balthassar ortae sunt, componerentur²³¹. Cum nuntius putavisset sibi diutius in Transilvania commorandum non esse, Sigismundo Báthory et Alfonso Carillo iesuita suadentibus die 8 mensis

²²² BAV Urb. Lat. 1060 f. 167v, 176–176v, novitates diebus 18 et 21 III 1592 Romae datae; Veress: Erdélyországí 378 ann. 1.

²²³ Vide N. 72 ann. 11.

²²⁴ BAV Urb. Lat. 1060 f. 167v, novitates de 18 III 1592; Veress: Erdélyországí n. 288 p. 389. Andreas Veress, qui Ioannis Moro, Venetorum oratoris Romae residentis, relatione usus est, putavit Attilium Amalteo iam die 14 martii mane iter facere coepisse (Veress: Erdélyországí n. 282 p. 378, n. 288 p. 389 ann. 30; Veress: Nunciusok 270). Quod tamen parum verisimile videtur, nam hac die Claudius Acquaviva, praepositus generalis Societatis Iesu, Romae epistolam scripsit, in qua nuntium Emerico Forsler, collegii Graecensis rectori, commendavit; quas litteras ipse Amalteo ei tradere debuit (Lukács: Monumenta III n. 294 p. 772–773).

²²⁵ ASV Sec. Brev. 189 f. 111, die 10 III 1592 confectae.

²²⁶ Veress: Erdélyországí n. 281 p. 377.

²²⁷ Vide N. 12.

²²⁸ ASV Arm. XLIV 36 f. 275v, min.; ASV Epist. ad Princ. 25 f. 153v–154v, reg.; BAV Ottob. Lat. 2419 f. 47–48, cop.

²²⁹ Vide N. 13 et 14.

²³⁰ Memoriale res, quae ad munus sibi commissum pertinebant, tractans Amalteo mense iulio ineunte principi Transilvaniae tradidit, qui scripto ad id memoriale respondit; utrumque documentum ed. Veress: Erdélyországí n. 11–12 p. 23–26, Lukács: Monumenta III n. 308/A–B p. 807–812.

²³¹ Szilas 40–41.

iulii Albam Iuliam reliquit. In relatione die 11 mensis iulii confecta Clementi VIII nuntiavit imperatorem Turcarum perturbationibus, quae in Polonia coortae sunt, sollicitum minari se Austriacum regem Poloniae factum ferre non posse et, si novum regem creari necesse esset, nemini nisi Sigismundo Báthory favere. Amalteo scripsit etiam principem Transilvaniae de ea re consilia cum Ioanne Zamoyski cancellario communicare²³². Sed non contigit nuntio, ut Andream Báthory Romam proficisci induceret, qui non omisit de cardinale Radziwiłł et Sigismundo III rege queri, quod sibi episcopatum Cracoviensem denegavissent²³³.

In epistula die 11 mensis iulii data, de qua supra mentio facta est, Amalteo nuntiavit se Romam per Poloniam redire cogitare et Ioannem Zamoyski convenire omisisse; qua re suspicionibus ad finem cancellarii visendi pertinentibus carere voluit. Simili causa adductus cardinalem Báthory in Poloniam iter facientem comitari omisit, quamquam uterque die 20 mensis iulii Somlium reliquit et fines eius regni petivit. Nuntius Cracoviam die 31 mensis iulii venit, biduo post ad regem et reginam adiit, a quibus, sed etiam ab aulicis laudibus magnis est affectus²³⁴. Cum a rege audiretur, sine dubio certiores eum fecit, quo consilio in Transilvaniam se contulisset, atque adhortatus est, ut Sigismundum Báthory, qui pollicitus esset se fidem catholicam in Transilvania restitutum esse, ad id promissum praestandum impelleret²³⁵. Amalteo aliquot dies Cracoviae requievit, deinde per Silesiam, Moraviam, Vindobonam et Venetias iter faciens a. 1592 mense octobri ineunte Romam pervenit, inde Tusculum se contulit, ut pontifici maximo, qui ibi tum commorabatur, de legatione sua referret²³⁶.

Amalteo, cum in Transilvania et Polonia munera sibi commissa optime explevisset²³⁷, viam sibi ad alios honores assequendos munivit. Die 19 XI 1595 protonotarius apostolicus factus est, paucis autem diebus post commissarius generalis exercitus papalis, qui in Hungaria castra habuit²³⁸. Munere hoc expleto mense augusto a. 1596 iterum Roma profectus est et secretarius cardinalis legati Alexandri de Medicis in Galliam properavit, ut colloquiis interesset, quae Galli et Hispani habuerunt, quibus ad finem adductis die 2 V 1598 Vervini pax est facta. Iam in pontificatu Pauli V, die 14 VIII 1606, Amalteo archiepiscopus Atheniensis titularis est creatus, kalendis autem septembribus eiusdem anni

²³² Vide N. 72 p. 115. Cf. Bandura 390–391; Bazylow 55–56.

²³³ Vide N. 72 p. 115–116, N. 87 p. 131–132.

²³⁴ Vide N. 88 et 94.

²³⁵ Cf. N. 87 ann. 9.

²³⁶ Veress: Erdélyországi n. 288 p. 394; BAV Urb. Lat. 1060 f. 526, 529v, 596v–597, novitates de 29 VIII et 3 X 1592; ib. f. 604v, novitates de 7 X 1592: *L'Amalteo ritornato di Transilvania da conto solo di esser stato benissimo spedito da quel principe sopra le dimande de' Iesuiti*.

²³⁷ Franciscus Parisi, qui saeculo XVIII epistulas quasdam quoque ab Attilio Amalteo in Transilvania commorante scriptas edidit, putavit eas exempla esse „di lettere perfette e veramente ministeriali” (Parisi: Istruzioni 2 p. 191 sq.).

²³⁸ Instructionem Attilio Amalteo die 27 XI 1595 confectam ed. Jaitner: Die Hauptinstruktionen n. 48 p. 389–396.

nuntius Coloniensis factus est et Coloniae Agrippinae usque ad a. 1610 commoratus est. Annos insequentes Romae egit. Mortuus est die 25 V 1633 et in Iesuitarum ecclesia Sanctissimi Nominis Iesu sepultus.

Maximilianus de Pernštejn, qui in Poloniam missus est, ut rosam auream Annae Austriacae dono datam traderet, ortus est gente Bohemorum antiquissima ac nobilissima²³⁹. Pater eius Vratislaus (9 VII 1530 – 27 X 1582) Maximiliano II imperatori servivit, inde ab a. 1567 fuit supremus Regni Bohemiae cancellarius, a. 1572 una cum Gulielmo de Rožmberk legatus in Poloniam venit, ut comitiis regi eligendo, quae ad Kamion pagum prope Varsaviam anno proximo habita sunt, interesset atque Ernestum archiducem regem faciendum commendaret²⁴⁰. Uxorem duxit Mariam Maximilianam Manriques de Lara Hispanam (quae obiit die 16 II 1608²⁴¹), aulicam Mariae imperatricis, Caroli V imperatoris filiae, Maximiliani II uxoris, ex qua multae filiae et duo filii nati sunt. Filius natu maior, Ioannes, ad exercitum Hispaniensem in Flandria sese applicavit et postea bello, quod cum Turcis in Hungaria gestum est, interfuit ibique a. 1597 cecidit. Frater eius, Maximilianus, natus est a. 1575 et patre mortuo in tutelam Stanislai Pawłowski, episcopi Olomucensis, pervenit, ut clericus fieret. Studiis vacavit in Iesuitarum collegio Olomucensi et patrono suo curante provisionem pontificiam in canonicatum Olomucensem accepit²⁴². Anno 1589 una cum Antonio Puteo, qui nuntius in aula imperatoris fuerat et munere Pragensi expleto in Italiam revertebatur, Romam se contulit, ubi studia, quorum sumptus Stanislaus Pawłowski toleravit, in Collegio Germanico continuavit²⁴³. Romae Maximilianus ab Iesuitis diligenter custoditus est, quibus a matre, catholica acerrima, est commendatus, sed etiam cardinale Hippolyto Aldobrandini protectore potentissimo usus est. Qui Clemens VIII pontifex maximus factus Maximilianum sustentare ac fovere non destitit et iam in primo aditu, quem ad eum Claudius Acquaviva, generalis Societatis Iesu praepositus, eiusque assistentes habuerunt, dixit se patrem Laurentium Maggio, assistentem Italiae, convenire cupere, ut una deliberarent, *quid de eo faciendum sit*²⁴⁴. Primo mense pontificatus Clementis VIII commendaverunt ei Maximilianum Maria Maximiliana de Pernštejn, gener eius Gulielmus de Rožmberk, supremus Regni Bohemiae burggravius, et ipse Rudolphus II imperator, qui simul rogavit curam Francisci de Dietrichstein, a. 1570 nati²⁴⁵. Summus pontifex petentibus non recusavit ac Franciscum et

²³⁹ Vorel: Páni; Vorel: Pernštejnové.

²⁴⁰ Orzelski 9, 45, 358; Ottův slovník 19 p. 509–510; Seibt, Lemberg, Slapnicka III/3 173.

²⁴¹ Linhartová 104.

²⁴² Stanislaus Pawłowski Gregorio XIII, Cremsirii 28 III 1585, ASV SS Vescovi 2 f. 13–13v, aut.

²⁴³ Alfonsus Visconti nuntius card. Alexandro Peretti, Pragae 18 VII 1589, Schweizer: Nuntiatuerberichte 16–17; card. Alexander Peretti Alfonso Visconti, Romae 5 VIII 1589, ib. 17 ann. 4. Anno 1591 Stanislaus Pawłowski duos alumnos sustentabat, qui in Collegio Germanico studiis vacabant, i.e. Maximilianum de Pernštejn et Eliam Hovorium (Wolný 84 ann. 1).

²⁴⁴ Iacobus Ximenez SI ad N.N., Romae 1 II 1592, ARSI Opp. NN. 339 f. 158v, or.

²⁴⁵ Vide N. 20 ann. 5; Gulielmus de Rožmberk Clementi VIII, Crumloviae 25 II 1592, Schweizer: Nuntiatuerberichte 446 ann. 1; Clemens VIII Rudolpho II die 14 III respondit, die autem

Maximilianum cubiculariorum secretorum numero habere coepit, *havendogli donati li vestimenti et fattagli assegnar la parte ordinaria, il che non fa agli altri camerieri*²⁴⁶.

Sicut iam inde a saeculo XI usu receptum erat, die 8 mensis martii, die Dominica quarta Quadragesimae, quae Laetare vocatur, pontifex maximus rosam auream consecravit²⁴⁷. Brevi post eam caerimoniam factam fama Romae fuit rosam illam per Ioannem Dominicum Sasciatello, antiquum Clementis VIII servum, Sigismundo III Vasa regi dono datum iri²⁴⁸. Mense martio exeunte nuntiatum est donum illud pontificium Annae Austriacae, regis Polonorum sponsae, per comitem Hieronymum de Porcia oblatum iri²⁴⁹. Sed cum his ipsis diebus placuit, ut ille nuntius Graecensis fieret, iam initio mensis aprilis neminem fugebat donum per *uno delli dui camerieri del papa thedeschi*, id est per Franciscum de Dietrichstein vel Maximilianum de Pernštejn traditum iri²⁵⁰. Deum mense maio exeunte Clemens VIII Maximilianum elegit, cum nuntium perlatum esset Vindobonae Annam archiducissam Sigismundo III procuratoris eius opera desponsam esse²⁵¹. Brevia die 28 mensis maii edita, quibus pontifex maximus de munere cubulario suo mandato nuntiavit, missa sunt Annae Austriacae, Sigismundo III, Annae Jagellonicae reginae, Rudolpho II imperatori, cardinali Georgio Radziwiłł, Gulielmo de Rožmberk, Hieronymo Rozrazewski, episcopo Cuiaviensi, et Mariae Maximilianae de Pernštejn²⁵². Quibus litteris et instructione, quam Franciscus Mucante, caerimoniarum pontificiarum magister, confecit²⁵³, ornatus Maximilianus die 6 mensis iunii vel paulo prius Roma est profectus²⁵⁴. Paucos dies Pragae commoratus est, ubi ab imperatore est auditus²⁵⁵. Deinde in Poloniam properavit et kalendis augustis Cracoviam venit. Postridie mane una cum nuntiis, qui eum comitati sunt, Germanico Malasпина et Attilio Amalteo, auditus est a rege et regina, cui rosam auream tradidit. Deinde in ecclesia cathedrali in arce Wawel sita Malaspinga missam sollemnem

20 III 1592 Gulielmo de Rožmberk et Mariae Maximilianae de Pernštejn, ASV Arm. XLIV 36 f. 293, 323–323v, min., ASV Epist. ad Princ. 25 f. 159v, 166–166v, reg., Schweizer: Nuntiaturberichte 455 ann. 1.

²⁴⁶ BAV Urb. Lat. 1060 f. 197, novitates de 28 III 1592; BAV Ruolo 111 f. 4, Ruolo 112 f. 4.

²⁴⁷ *Diariorum caerimonialium Ioannis Pauli Mucantii Romani, i.u.d. et caerimoniarum magistri*, t. 2, BAV Vat. Lat. 12317 f. 105–106v, cop.; Cornides 23 sq.

²⁴⁸ BAV Urb. Lat. 1060 f. 159, novitates de 14 III 1592.

²⁴⁹ Ib. f. 181v, 198v, novitates de 25 et 28 III 1592.

²⁵⁰ Ib. f. 205v, 220v, novitates de 1 et 4 IV 1592.

²⁵¹ Ib. f. 337v, novitates de 30 V 1592.

²⁵² Vide N. 37–40.

²⁵³ Vide N. 49.

²⁵⁴ *Parti di qua il sig. Massimiliano Boemo, cameriero del papa, a portar la rosa benedetta alla sposa di Polonia, portando breve di S.S^a a quel re con larghe offerte*, BAV Urb. Lat. 1060 f. 356, novitates de 6 VI 1592.

²⁵⁵ B. Ambr. D. 124 suss. f. 296, novitates Pragae die 7 VII 1592 perscriptae.

celebravit, post quam rosa Annae Austriacae iterum oblata est²⁵⁶. Munere in Polonia expleto Maximilianus Pragam se contulit. Anno 1592 mense decembri ineunte Michaelē Oliverio, protonotario apostolico, comitante inde Romam est profectus²⁵⁷. Die 21 II 1593 provisionem in canonicatum Vratislaviensem accepit²⁵⁸. Mortuus est Romae die 2 mensis septembris eiusdem anni. Funus, cui omnes cubicularii papales interfuerunt, postridie in ecclesia S. Mariae de Anima Germanorum celebratum est²⁵⁹.

4. De collectionibus fontium, qui in hoc volumine publicantur

Plurima desunt eis epistulis et actis ad Germanici Malaspina nuntiaturam Polonicam pertinentibus, quae olim in eius archivo privato asservabantur. Desiderantur in civitate S. Severi, quo nuntius muneribus diplomaticis, quae ei Sedes Apostolica commisit, expletis se contulit, ut postremos vitae dies ageret²⁶⁰. Non contigit nobis, ut ea scripta in Lunensi agro, Germanici terra patria, in archivis et bibliothecis publicis, privatis et ecclesiasticis reperiremus. Pars eorum fontium asservata est tamen ad nostra tempora variis locis, imprimis inter scripta, quae gens Aldobrandini reliquit, quorum scriptorum pars magna a. 1631 archivo familiae Borghese inserta est, quod archivum a. 1892 Leo papa XIII emit, ex quo tempore in quattuor series divisum in Archivio Secreto Vaticano (Fondo Borghese dicto) asservatur. Scripta quaedam ex tabulario Germanici Malaspina provenientia reperiri possunt etiam in voluminibus originalia brevia apostolica continentibus (Armarium XXXVIII) et in sectione Polonia dicta (quae etiam Nunziatura di Polonia vocatur) tabularii Secretariatus Status (in ASV), et praeterea in Fondo Aldobrandini, qui efficit parvam sectionem privati archivi Romani, quod Archivio Doria-Landi-Pamphili appellatur, et in Bibliotheca Vallicelliana Romana, in qua inter alia asservatur codex saeculo XVI exaratus titulo ornatus hoc: *Ioannis Dlugosch Longini, canonici Cracoviensis, Historiae Polonicae tomi tres*, quem codicem (non continentem tamen nisi septem primos operis libros) constat a. 1593 ab episcopo S. Severi sodalibus Oratorii S. Philippi Nerii ad

²⁵⁶ Vide N. 78, 80, 81, 88, 94; Bielski 178; Heidenstein 298.

²⁵⁷ Caesar Speciano [Cinthio Aldobrandini], Pragae 17 XI 1592, Mosconi I 233; Maximilianus de Pernštejn eidem, Pragae 24 XI 1592, ASV F. Borgh. III 129.3 f. 129, or.; Speciano eidem, Pragae 3 XII 1592, Mosconi I 254; idem Minutio Minucci, Pragae 8 XII 1592, ib. 257; B. Ambr. D. 124 suss. f. 323v, novitates Pragae die 3 XI 1592 datae; ib. f. 330, novitates Pragae die 1 XII 1592 datae: *Dimane o l'altro partirà di qua per Roma il sig. Massimiliano, cameriero secreto di N.S., et andarà per le poste, et già ha inviato avanti la sua famiglia con molti cavalli belli da cocchio che ha comprato*.

²⁵⁸ ASV Sec. Brev. 367 f. 277-277'v.

²⁵⁹ Diarium alicuius cubicularii secreti Clementis papae VIII, ASV F. Borgh. IV 145 A f. 159v, aut.; Maria Maximiliana de Pernštejn Cinthio Aldobrandini, Pragae 28 IX 1593, ASV F. Borgh. III 129.3 f. 1, 8v, or.: responsum ad epistolam mortem filii Maximiliani nuntiantem.

²⁶⁰ Rainer: Nuntiaturberichte 1 p. XXII ann. 89.

ecclesiam S. Mariae in Vallicella dono datum esse²⁶¹. Epistolae originales ad Germanicum Malaspina datae et registra documentorum in eius cancellaria confecta, in Fondo Borghese dispersa, maximam partem in serie tertia huius collectionis, episcopo S. Severi vivo curiae Romanae tradita sunt. Quae res eo potissimum confirmatur, quod Ioannes Petrus Maffei iesuita, qui paulo ante Germanicum obiit (19 X 1603)²⁶², eloquentiae professor in Collegio Romano, quem Clemens VIII in aedes Vaticanas vocavit, ut historiam pontificatus eius facilius scribere posset²⁶³, commentarios operis huius imperfecti (ad historiam ecclesiasticam annorum 1591–1603, i.e. etiam ad tempora pontificatus Gregorii XIV et Innocentii IX, pertinentes) scripsit etiam in foliis nonnullorum documentorum, quae olim in archivio nuntii fuerant²⁶⁴.

Hoc volumine publicantur paucae epistolae variarum personarum ad nostra tempora asservatae, originales et manu ipsarum a. 1592 ad Germanicum Malaspina scriptae, quae repertae sunt in serie tertia collectionis Fondo Borghese (in manuscriptis ornatis signaturis 66 B, 88 C, 96 D, 120 fasc. A)²⁶⁵, in Armario XXXVIII, ms. 2 (breve Clementis VIII)²⁶⁶, et praeterea in Bibliotheca Vallicelliana, scilicet in ms. N 34, quod 574 folia habet et continet *Scritture spettanti a varii negozii di Polonia dall'anno 1521 al 1596. Tomo I* (f. III)²⁶⁷. In eodem codice legitur minuta relationis nuntii de statu rerum Sueticarum²⁶⁸, in ms. autem N 35 (ff. 552, cum titulo in f. II: *Scritture spettanti a varii negozii di Polonia dall'anno 1595 al 1741. Tomo II. Con l'aggiunta nel fine d'alcune cose di Svezia, di Moscovia e de' Tartari*) — summarium variorum scriptorum comitialium, fortasse in cancellaria eius confectum²⁶⁹. Etiam in Bibliotheca Vallicelliana, ms. L 18, asservatur magni pretii registrum litterarum Latinarum Germanici Malaspina ad diversos a die 31 VII 1592 ad diem 6 III 1596 datarum, constans e 230 foliis numeris continuis signatis et titulo ornatum (f. II) hoc: *Exempla epistolarum Ill^{mi} et R^{mi} Dⁿⁱ Germanici episcopi S. Severi, S. Dⁿⁱ N. Clementis VIII et S. Sedis Apostolicae ad Ser^{mm} Sigismundum III Poloniae et Sueciae regem cum potestate legati de latere nuntii, scriptarum a Hieronymo Barboncino, i. u. d.*

²⁶¹ Cf. N. 211 ann. 4; Halecki: Jeszcze o nowych źródłach 121 sq.; Halecki: Unia 73 ann. 8; Vignodelli Rubrichi; Wojtyśka: ANP I 59 sq.

²⁶² ARSI Hist. Soc. 43 f. 4.

²⁶³ Sommervogel V col. 301.

²⁶⁴ *Maffei padre Giampaetro gesuita. Raccolta di notizie per l'orditura della sua Storia di suo pugno*, ASV F. Borgh. III 129.3, f. 1–184.

²⁶⁵ Vide N. 113, 157, 193, 198, 207, 227, 228. Originalem epistolam Gulielmi V, Bavariae ducis, die 1 IX 1592 scriptam (N. 113), quae in F. Borgh. III 88 C asservatur, ed. Schweizer: Römische Beiträge 194.

²⁶⁶ Vide N. 208.

²⁶⁷ Vide N. 91.

²⁶⁸ Vide N. 245.

²⁶⁹ Vide N. 145 ann. 3. Deinde in ASV F. Borgh. III 96 D repertum est conceptum memorialis Germanici Malaspina manu ipsius scriptum, quo legitur de perturbationibus internis, quae in Polonia ortae sunt (N. 117).

Forosempronienſi, Dⁿⁱ nuntii apoſtolicſi cauſarum (ut appellant) auditore generali ac ſecretario 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1597, 1598, in quo regiſtro in f. 2–25 leguntur epiſtulae nuntii a. 1592 ſcriptae²⁷⁰, in f. autem 181–184v, 188 legitur oratio, quam apud epiſcopos Polonos ante comitia, inquisitionis appellata, habuit²⁷¹.

Maximi pretii eſt etiam codex, qui in Germanici Malaspina archivo fuit, nunc autem in Fondo Borghese aſſervatur, ſignatura III 52 AB ornatus, 238 folia numeris continuis ſignata habens, cum titulo in dorſo exarato: *Polonia. Svezia. Regiſtro di lettere del nunzio mons. Germanic[o] Malaspina 1592–[15]94*. Quod manuſcriptum continet regiſtrum currens epiſtularum (quarum plurimae ad ſecretariatum pontificium ſunt miſſae) et memorialium nuntii atque copias variorum ſcriptorum in eius cancellaria confectorum. Epiſtulae et documenta, quae hoc volumine publicantur, in f. 1–112 perſcriptae ſunt. Margines foliorum codicis humidae ſunt et haud paucis locis deperierunt. Praeterea non eſt dubitandum, quin manuſcripto deſit pars prima acta nuntiaturae epiſcopi S. Severi inde a mēſe iunio uſque ad finem mēſis auguſti a. 1592 continens (excepto N. 107), deſint nonnulla folia, quibus epiſtulae mēſe novembri et mēſe decembri eiſdem anni ſcriptae legebantur²⁷², deſitque magna pars poſtrema documenta inde a die 14 VIII 1593 continens (epiſtula, in qua dies haec inſcripta eſt, i.e. ultima epiſtula ad noſtra tempora aſſervata, exitu caret). Reliqua codicis folia, quae ſeiuncta ſunt, inveniuntur in ſectione Polonia tabularii Secretariatus Status, in ms. 361, quod conſtat e 220 foliis tegimento carentibus conſcriptis, quorum 218 numeris ſunt inſtructi. Quod manuſcriptum corruptiſſimum incipit (iuxta ordinem chronologicum) ab ultimo fragmento epiſtulae Bartholomaei Powſiński die 31 VIII 1593 ſcriptae (f. 1v), continet autem relationes Germanici Malaspina inde a die 1 IX 1593 uſque ad diem 22 IX 1594.

Partes quaedam maiores minoresque regiſtri actorum nuntiaturae Germanici Malaspina ex annis 1592–1594, de quo regiſtro ſupra ſermo eſt, directe indirecteque in multa exemplaria tranſcriptae ſunt, quae copiae ad noſ pervenerunt in manuſcriptorum collectionibus hiſ:

— Archivum Secretum Vaticanum, Secretariatus Status (Segreteria di Stato), Polonia, ms. 35, ff. 524, in dorſo inſcriptio: *Regiſtro delle lettere del nuntio di Polonia a 1592*, in f. 524v (quod in praeſenti tegimento membraneo poſteriori agglutinatum eſt) vix legi poteſt: *Romae. Tranſcriptae ex ſuo originali anno Domini 1612*²⁷³, incipit ab inſtructione cardinalis Ludovici Madruzzo Germanico Malaspina confecta, qui ad colloquia cum Ferdinando archiduce, comite Tirolis, de epiſcopatu Argentoratensi ſe parabat²⁷⁴, ultima chronologicè epiſtu-

²⁷⁰ Epiſtulam ad Aaron, palatinum Moldaviae, die 16 XII 1592 ſcriptam (vide N. 222) ed. Veress: Documente III 321.

²⁷¹ Vide N. 116.

²⁷² Deest N. 175, 178 et 179, deſiderantur etiam fragmenta N. 174 et 203.

²⁷³ Cf. Šmurlo 172.

²⁷⁴ Vide N. 48.

la nuntii die 17 III 1594 scripta (f. 486–487), in f. 33v–345 transcripta sunt acta ex ASV F. Borgh. III 52 AB f. 1–218v (28 VIII 1592 – 14 VIII 1593), in f. 351–520v — ex ASV SS Pol. 361 f. 1–101 (31 VIII 1593 – 17 III 1594)²⁷⁵, documenta hoc volumine publicata in f. 4–181v²⁷⁶;

— Biblioteca Estense Universitaria Mutinensis, ms. α.T.5.11 (It. 768), ff. 331, in dorso inscriptio: *Lettere del nunzio di Polonia. Tomo II*, incipit ab epistula Germanici Malaspina die 12 VI 1592 data²⁷⁷, ultima epistula (die 28 I 1593 scripta) exitu caret, in f. 52–331v transcripta sunt acta ex ASV F. Borgh. III 52 AB f. 1–127, documenta hoc volumine publicata in f. 2–277v; ms. α.P.8.16 (It. 719), ff. 364, in dorso inscriptio: *Lettere sopra le cose di Polonia*, in f. 266v infra: *Fine della prima parte*, in f. 2–266v litterae inde a die 28 ianuarii usque ad diem 24 augusti a. 1593 scriptae (verba, quae prima leguntur, pertinent ad finem ultimae epistulae, quae transcripta est in manuscripto, de quo supra sermo fuit), in f. 2–260 transcripta sunt acta ex ASV F. Borgh. III 52 AB f. 127–218v; ms. α.T.5.10 (It. 767), ff. 240, in dorso inscriptio: *Lettere al nunzio di Polonia. Tomo I*, in f. 102 legitur: *Delle lettere del nuntio di Polonia al papa. Parte seconda*, in f. 103–240v continet litteras inde a die 31 augusti usque ad diem 14 novembris a. 1593 scriptas, in f. 107v–240v transcripta sunt acta ex ASV SS Pol. 361 f. 1–44v. Tria manuscripta, de quibus supra exposuimus, saeculo XVII ineunte confecta sunt;

— Bibliotheca Apostolica Vaticana, Urbinate Latini, ms. 837, ff. 540, in f. I inscriptio: *Relationi diverse. Volume XVI. 1613*, in f. 512v–522 continet copias (confectas e prima parte registri litterarum Germanici Malaspina, quae pars deperiit) instructionis a cardinale Ludovico Madruzzo nuntio datae et duarum epistularum eius mense iunio a. 1592 scriptarum, quae ad colloquia de episcopatu Argentoratensi pertinent²⁷⁸;

— Archivio di Stato di Torino, Raccolta Mongardino, ms. 121, ff. 300, in f. I inscriptio: *Istruzione al Ser^{mo} arciduca Ferdinando intorno alla tutela della chiesa d'Argentina, statagli raccomandata dall'imperatore, e lettere di vari nunci dirette al papa*, in f. 2–300v continet instructionem Germanico Malaspina confectam et litteras, quas ille inde a mense iunio a. 1592 usque ad diem 10 I 1593 scripsit; ms. 139, ff. 292, in f. I inscriptio: *Lettere al sig. Cinzio Aldobrandino del 1593*, in f. 2–292v continet litteras nuntii inde a die 5 ianuarii usque ad diem 20 augusti a. 1593 scriptas; ms. 138, ff. 315, in f. I inscriptio: *Lettere al sig. Cinzio Aldobrandino del 1593. Altre al cardinale San Giorgio del 1593 e [15]94. Con giuramento in fine di S.M^a*, in f. 2–315v continet epistulas et acta inde a die 24 VIII 1593 usque ad diem 17 III 1594. Omnes textus, quos

²⁷⁵ Cf. Halecki: Unia 73 ann. 5.

²⁷⁶ Fragmenta epistularum episcopi S. Severi ad Clementem VIII et Cinthium Aldobrandini diebus 22 X, 27 X, 19 XI et 25 XI 1592 scriptarum (vide N. 160, 167, 183, 194) ex hoc copiaro publicaverunt Šmurlo 173 et Veress: Documente III 311, 316–318.

²⁷⁷ Vide N. 57.

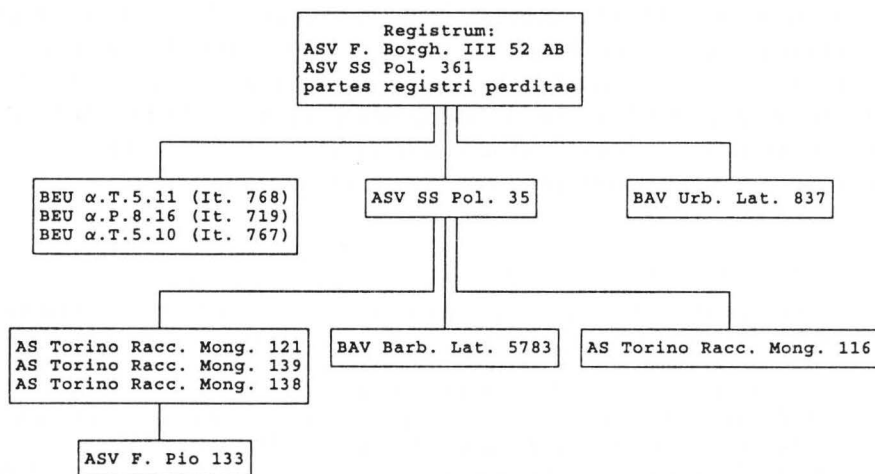
²⁷⁸ Vide N. 48, 57, 60.

tria manuscripta, de quibus supra scripsimus, continent, transcripti sunt non longe post a. 1612 e ms. ASV SS Pol. 35. Etiam saeculo XVII, sed paulo post, ex eodem manuscripto transcripta est instructio a cardinale Ludovico Madruzzo Germanico Malaspina data, quod exemplar legitur in ms. Racc. Mong. 116 f. 153, 154–157v²⁷⁹;

— Bibliotheca Apostolica Vaticana, Barberiniani Latini, ms. 5783, ff. 317, cum inscriptione: *Lettere a Pietro e Cinzio Aldobrandino. Da Inspruch, Varsavia, Praga, Stocolma, Upsalia ed altri luoghi dal 1592 al 1594*, continet exemplaria epistularum aliorumque scriptorum inde a mense iunio a. 1592 usque ad diem 17 III 1594, quae copiae confectae sunt saeculi XVII parte priore e ms. ASV SS Pol. 35 (sed multa in eis omissa sunt);

— Archivum Secretum Vaticanum, Fondo Pio, ms. 133, ff. 276, in f. 2 inscriptio: *Registro di lettere scritte da mons. vescovo di San Severo, nuntio appresso la Mª Ces. dell'imperatore sotto il pontificato prima della felice memoria di Gregorio XIII e poi della S^a di Sisto papa Quinto dell'anno 1585, con altre lettere e materie in altri pontificati*, in f. 84–243v continet copias epistularum scriptorumque inde a mense iunio a. 1592 usque ad diem 10 I 1593, quae copiae confectae sunt saeculo XVII e ms. AS Torino Racc. Mong. 121.

Stemma codicum, qui e registro epistularum Germanici Malaspina annis 1592–1594 datarum dependent, statutum est hoc:

Ms. 96 D, quod in serie tertia collectionis Fondo Borghese asservatur, 260 folia habens et in dorso titulo instructum hoc: *Lettere di mons. Germanico Malaspina, vescovo di S. Severo, nunzio in Polonia, 1592*, corpus est maximum

²⁷⁹ Verisimile videtur collectionem manuscriptorum saeculis XVI et XVII exaratorum, quae Raccolta Mongardino appellatur, in quorum manuscriptorum numero fuerunt etiam volumina supradicta, saeculi XVII parte priore (priusquam collectio in bibliothecam comitum de Mongardino est translata) pertinuisse ad card. Mauritium de Sabaudia, qui a. 1657 obiit (cf. Bianchi 716).

epistularum Germanici Malaspina, scilicet epistularum originalium, manu ipsius nuntii exaratarum et decifrarum, quae inde a die 15 mensis iunii usque ad diem 28 mensis decembris a. 1592 ad Clementem papam VIII, ad nepotes eius Cinthium et Petrum Aldobrandini et ad Minutium Minucci, secretarium pontificium, scriptae sunt; leguntur hic etiam memorialia, quae episcopus S. Severi Sigismundo III regi tradidit²⁸⁰. Praeterea manuscriptum illud continet exemplaria variorum scriptorum et epistularum ad nuntium datarum in cancellaria eius confecta et litteris publicis Romam missis adiuncta²⁸¹, epistolam ad Caesarem Speciano, nuntium penes aulam imperialem, manu ipsius Germanici Malaspina exaratam et nulla inscriptione ornatam²⁸², litteras decifratas cardinalis Georgii Radziwiłł ad pontificem maximum datas²⁸³, necnon minutas duarum instructionum episcopo S. Severi Romae confectarum²⁸⁴. Nonnullorum scriptorum a. 1592 compositorum duplicata et copiae²⁸⁵ insertae sunt ms. 66 CD seriei supra nominatae, quod continet relationes nuntii a. 1593 scriptas. Originale eius epistulae ad Cinthium Aldobrandini datae repertum est quoque in serie quarta collectionis Fondo Borghese, in ms. 234 B²⁸⁶, in Fondo Aldobrandini (ADLP) autem, in ms. 27, invenitur petitio manu ipsius nuntii scripta et summo pontifici allata²⁸⁷.

In Fondo Borghese III 120 fasc. A, in f. 34–35v, 44v, 52–71v, 74–90v, inveniuntur originales litterae cardinalis Georgii Radziwiłł Clementi VIII et Cinthio Aldobrandini a die 12 martii ad diem 6 iunii a. 1592 datae, quae ad huius cardinalis legationem pertinent. Etiam in collectione *Lettere di Cardinali dicta tabularii Secretariatus Status*, in ms. 3, legitur originalis epistula cardinalis legati ad cardinalem Franciscum Sforza die 13 martii eiusdem anni scripta²⁸⁸. In collectione autem Ottoboniani Latini (in BAV), in prima parte ms. 2419 (cum inscriptione in f. 1: *Materie politiche d'Ungaria, Inghilterra e Transilvania*), asservantur minutae et concepta trium relationum, quarum fragmenta hoc volu-

²⁸⁰ Ex originalibus et decifratis nonnullarum relationum et memorialium Germanici Malaspina (vide N. 243, 245, 246, 250) confectae sunt copiae directae et indirectae repertae in BAV Ottob. Lat. 2419, 2421, B. Vallic. N 34, AS Lucca AB II 62 et B. Cz. 95. Fragmenta nonnullarum nuntii epistularum ad Clementem VIII et Cinthium Aldobrandini diebus 22 X, 19 XI, 7 XII, 18 XII, 24 XII et 28 XII datarum (vide N. 160, 183, 214, 230, 244, 251) publicaverunt ex originalibus et decifratis in F. Borgh. III 96 D asservatis Isopescu 13–15, Veress: Documente III 322–324, Welykyj: Litterae 327–328. Praeterea epistolam ad Cinthium Aldobrandini die 24 XII scriptam (vide N. 245) ex copia in B. Cz. 95 n. 68 servata ed. Hjärne add. III p. 9–12.

²⁸¹ Semel accidit, ut autographum epistulae Stanislai Suchorzewski die 17 XII 1592 scriptae adiungeretur, vide N. 228.

²⁸² Vide N. 138.

²⁸³ Vide N. 139.

²⁸⁴ Vide N. 123 et 133.

²⁸⁵ Vide N. 151, 152, 250, 251.

²⁸⁶ Vide N. 206.

²⁸⁷ Vide A. 2.

²⁸⁸ Vide N. 15 ann. 1.

mine publicantur. Relationes dicimus, quas diebus 11 iulii, 1 et 15 augusti a. 1592 scripsit nuntius Attilius Amalteo, qui e Transilvania Romam rediens mense iulio exeunte in Poloniam venit²⁸⁹.

In serie Chigiani Latini (itidem in BAV), in ms. M II 56 (ff. 642, in dorso inscriptio: *Diverse cifre servite nelli ponteficati de' diversi sommi pontefici: Gregorio XIV, Innocentio IX, Clemente VIII, Paolo V, dal mese di aprile 1591 sino li 15 giugno 1606*), sunt claves notarum arcanarum, quas cardinali Georgio Radziwiłł, Germanico Malaspina et aliis confecit Matthaeus Argenti, pontificius a notis secretis secretarius²⁹⁰. In ms. M III 64 (ff. 943) a. 1610 Matthaeo Argenti curante collectae sunt plurimae epistulae, quas per notas arcanas legati et nuntii apostolici tempore pontificatus Clementis VIII in Poloniam, Transilvaniam et Coloniam Agrippinam missi scripserunt. In quorum numero fuit cardinalis Georgius Radziwiłł (litterae a. 1592 scriptae in f. 5–15) et Germanicus Malaspina (epistulae annis 1592–1597 confectae in f. 17–800v). Quod pertinet ad cryptogramma in cancellaria episcopi S. Severi composita, saepe etiam ad eorum duplicata, in hoc volumine respiciuntur ea, quae temporis spatium a die 21 augusti ad diem 25 decembris a. 1592 complectuntur.

Registrum instructionum Germanico Malaspina (nonnumquam etiam Attilio Amalteo, nuntio in Transilvania) annis 1592–1597 scriptarum, in secretariatu Clementis VIII confectum, nunc invenitur in serie tertia collectionis Fondo Borghese, in ms. 18 fasc. A–H (usque ad f. 432v), ubi nulla mentio est de singularum epistularum auctoribus. Fasciculus A in f. 3–5, 6–6v, 7–13 continet instructiones episcopo S. Severi confectas et manu Minutii Minucci subscriptas inde a die 30 mensis maii usque ad diem 12 mensis septembris a. 1592, in f. 13–13v alia manu addita est epistula Cinthii Aldobrandini die 25 mensis septembris eiusdem anni composita, quae per notas secretas scribenda fuit. Fasciculus B in f. 29–47 complectitur instructiones a Cinthio Aldobrandini subscriptas inde a die 19 mensis septembris usque ad diem 26 mensis decembris a. 1592. Alterum registrum litterarum publicarum in secretariatu pontificio confectarum et ad Germanicum Malaspina missarum est inter scripta ad hereditatem post Minutium Minucci relictam pertinentia, quorum magna pars nunc in Instituto Historico Germanorum Romano (Deutsches Historisches Institut in Rom) asservatur²⁹¹. Ms. 1 eius collectionis (ff. 402, cum inscriptione in dorso: *Lettere di mons. Minucci, arcivescovo di Zara, M.S. Tomo I*) inter alia continet instructiones Minutii Minucci et Cinthii Aldobrandini episcopo S. Severi inde a die 30 V

²⁸⁹ Vide N. 72, 87, 94. Copia N. 72 asservatur in B. Vallic. N 33, excerptum autem in B. Cz. 95. E tribus enumeratis epistulis Attilii Amalteo duas (die 11 VII et 1 VIII 1592 scriptas) totas publicavit Veress: Erdélyország 26–30, 31–34.

²⁹⁰ Vide N. 4 et 92. Clavem notarum secretarum Germanico Malaspina missam ed. Karttunen 5–10.

²⁹¹ Partem privati archivi Minutii Minucci, quae pars circiter 50 librorum manuscriptorum tomis constabat quaeque ex Coneliano (Conegliano), oppido septentrionem versus a Tarvisio sito, originem duxit, iam a. 1892 emit Institutum Historicum Prussicum Romanum (Preussisches Historisches Institut in Rom), vide Hansen: Reichstag 604, cf. Hansen: Kampf 742 ann. 7.

1592 usque ad diem 13 II 1593 scriptas, sed etiam litteras ad proceres Polonos laicos et ecclesiasticos datas. Ms. M III 60 in serie Chigiani Latini (in BAV) servatum (ff. 145, in dorso inscriptio: *Lettere in cifra del 1592 di Clemente VIII*), variis manibus confectum et in duos libros divisum, quibus a Matthaeo Argenti praefatio et tabula sunt praemissae, registrum est instructionum, quae annis 1592–1605 nuntiis et legatis apostolicis per notas secretas scriptae sunt. In f. 78–87v leguntur litterae, plerumque Minutii Minucci et Cinthii Aldobrandini, ad Germanicum Malaspina inde a die 29 VIII 1592 usque ad diem 1 VIII 1593 datae. Inter quas litteras est epistula privata Petri Aldobrandini, in qua dies 21 XI 1592 est ascripta quaeque per notas secretas scribenda fuit²⁹². Epistula illa relata est etiam in registrum signatura 492 instructum, quod in serie secunda collectionis Fondo Borghese asservatur. Ms. 475 eiusdem seriei (ff. 96, cum inscriptione in f. 9: *Registro di lettere scritte a diversi nuntii in Polonia et Transilvania dell'anno 1592 per il sig. card. S. Giorgio e card. Aldobrandino*, et in f. 84: *Registro di diversi in Polonia*) continet revera registrum litterarum apertarum a solo Petro Aldobrandini annis 1592–1605 scriptarum, quarum epistularum duae ad episcopum S. Severi a. 1592 datae sunt²⁹³.

Copia instructionis generalis tempore pontificatus Innocentii IX Germanico Malaspina confectae invenitur in Fondo Borghese, in ms. III 67 A²⁹⁴. Instructio generalis Attilio Amalteo scripta, quae imprimis ad munus eius in Transilvania obeundum pertinet, cuius instructionis parvum fragmentum hoc volumine publicatur, pervenit ad nos in duabus copiis in Bibliotheca Vallicelliana repertis, in ms. N 16 et in ms. N 33²⁹⁵. Etiam ex copia, saeculo XVI exeunte confecta et posteriori parti ms. 2415 collectionis Ottoboniani Latini (in BAV) adiuncta, publicatur instructio Francisci Mucante, caerimoniarum pontificiarum magistri, quam Maximiliano de Pernštejn dedit²⁹⁶.

In Armario XLIV (in ASV) — in quo asservantur imprimis minutae et registra brevium ad principes scriptorum, sed quoque ad proceres ecclesiasticos et laicos — in ms. 36 (ff. 341, in dorso inscriptio: *Clemen[tis] VIII brevia an. I. Nov. 1591 – mar. 1592. A[ntonius] Buccapad[ulius]*) et in ms. 37 (ff. 334, in dorso inscriptio: *Clemen[tis] VIII brevia an. I. 1592 apr.–aug. A[ntonius] Buccapad[ulius]*) inveniuntur minutae papalium epistularum credentialium et commendaticiarum, quae Georgio Radziwiłł cardinali legato, sed etiam nuntiis Attilio Amalteo, Maximiliano de Pernštejn et Germanico Malaspina conscriptae sunt²⁹⁷. In ms. 36 est praeterea originalis instructio a cardinale Ptolomaeo

²⁹² Vide N. 185.

²⁹³ Vide N. 181 et 186.

²⁹⁴ Vide N. 2.

²⁹⁵ Vide N. 72 ann. 11; ed. Jaitner: Die Hauptinstruktionen 11–19, Veress: Erdélyországi 1–6.

²⁹⁶ Vide N. 49.

²⁹⁷ Minutae brevium card. Georgio Radziwiłł (die 19 februarii et 1 martii) et Attilio Amalteo (die 10 martii) confectorum, quae in Arm. XLIV 36 asservantur, descriptae sunt in ASV Epist. ad

Galli Antonio Boccapaduli, secretario brevium ad principes, confecta, secundum quam debuit ille brevia Attilio Amalteo scribere²⁹⁸, in ms. 37 autem — minuta brevis die 24 IV 1592 conscripti, quod pertinet ad cardinalem Georgium Radziwiłł, qui caerimoniae matrimonii Annae archiducissae cum Sigismundo III rege procuratoris eius opera Vindobonae iungendi affuturus erat²⁹⁹.

In serie principali Secretariatus Brevium (in ASV) asservantur minutae duorum brevium uniusque bullae, per viam secretam expeditae, facultatum cardinalis Georgii Radziwiłł (in ms. 184, 190, 365)³⁰⁰ et minutae duorum brevium facultatum Germanici Malaspina (in ms. 192, 198)³⁰¹ a. 1591 et 1592 confectorum. In appendice publicatur in ms. 184 reperta minuta dispensationis ab impedimento matrimoniali Sigismundo III et Annae archiducissae ab Innocentio IX datae³⁰².

Hoc volumine publicantur fragmenta diarii officialis, quo de consistorio die 14 februarii et 2 decembris a. 1592 habito relatum est. Quae fragmenta attinent ad cardinalem Georgium Radziwiłł legatum a latere creatum atque ad Germanicum Malaspina nuntium apud Polonos ob operam datam laudatum et inveniuntur in serie Acta Vicecancellarii ad Archivum Consistoriale (in ASV) pertinente, in ms. 13 (ff. 115, cum inscriptione in f. 1: *Acta Sacri Consistorii sub R^{mo} D^{no} cardinale Montalto vicecancellario a Martino Capelletto conscripta*, 28 VIII 1590 – 22 XII 1597, or.)³⁰³. Non sunt omissae etiam aliae relationes, quibus de consistorii sessionibus narratur, et praeterea commentarii rerum in aula papali gestarum et indicia e variis terris provenientia Romam allata, quae continent diaria cardinalis Iulii Antonii Santoro, Sanctae Severinae nuncupati³⁰⁴, cardinalis Hieronymi Rusticucci, Sacri Collegii camerarii³⁰⁵, Pauli Alaleone, caerimoniarum magistri³⁰⁶, Ioannis Pauli Mucante, pariter caerimoniarum magistri³⁰⁷,

Princ. 25. Copiae brevium Attilio Amalteo confectorum ad nostra tempora asservatae sunt praeterea in BAV Ottob. Lat. 2419, copiae autem brevium Maximiliano de Pernštejn die 28 maii confectorum — in ARSI F. Ges. 1537/9 n. 4. Sex brevia pro card. Radziwiłł, Maximiliano de Pernštejn et Germanico Malaspina ad Hieronymum Rozrażewski, episcopum Cuiaviensem, Ferdinandum archiducem, Annam Austriacam reginam et Sigismundum III regem data publicaverunt (e minutis) Czaplewski 413, 418–419, Schweizer: Nuntiaturrechnungen 541 ann. 1 et Theiner: Vetera 209–210 (cf. N. 10, 37, 40, 41, 52, 56).

²⁹⁸ Vide N. 12 ann. 5.

²⁹⁹ Vide N. 29; ed. Theiner: Vetera 209.

³⁰⁰ Vide N. 1, 27 et 16. Copiae horum documentorum, saeculi XVII parte priore confectae, ad nostra tempora asservatae sunt in BAV Barb. Lat. 2412.

³⁰¹ Vide N. 46 et 208. Quot attinet ad facultates generales episcopo S. Severi datas (N. 46), excerptum earum asservatur in ASV Arm. XLV 43, summarium autem in BO 503.

³⁰² Vide A. 1.

³⁰³ Vide N. 6 ann. 3 et N. 217 ann. 3.

³⁰⁴ *Consistoria annorum 1592, 1593, 1594*, ASV Arch. Consist. Acta Misc. 51, aut.

³⁰⁵ Acta consistorialia 8 I 1590 – 7 III 1593, ASV Misc. Arm. XII 118 A, cop.

³⁰⁶ *Alaleonis diaria 1589 ad 1599*, BAV Vat. Lat. 12294, aut. Vide A. 3, ubi enumeratae sunt multae copiae fragmenti huius diarii, quo Paulus Alaleone de itinere card. legati Georgii Radziwiłł in Poloniam facto rettulit. Quam relationem ex copia ASV F. Pio 15 f. 8–38v publicavit

et alicuius cubicularii secreti Clementis VIII³⁰⁸, necnon novitates (avvisi) annis 1591–1592 perscriptae³⁰⁹, nuntia ab oratoribus Florentinis Romae residentibus allata³¹⁰, epistulae Ioannis Francisci Peranda, negotiorum nuntii Camilli Caetani Romae curatoris³¹¹, atque litterae Ioannis Baptistae Agucchia ad cardinalem Philippum Sega et alios datae³¹².

In sede Sacrae Congregationis pro Clericis, ubi asservatur pars tabularii antiquae Sacrae Congregationis Concilii — cuius munus fuit decreta Concilii Tridentini recte interpretari et peragenda curare — in ms. 8 seriei registorum, qui Libri Litterarum vocantur, sunt tres epistulae cardinalis Hieronymi Mattei, praefecti eius congregationis, ad nuntium Germanicum Malaspina a. 1592 scriptae³¹³. Quae tum Congregatio Concilii decrevit, leguntur in ms. 7 seriei Libri Decretorum appellatae.

Non frustra quaesitum est etiam in Archivo Romano Societatis Iesu. Praeter supra commemoratas copias brevium credentialium et commendaticiorum, quae Maximiliano de Pernštejn confectae sunt et in Fondo Gesuitico sunt asservatae³¹⁴, in ms. 15 sectionis Epistolae Externorum (ff. 326, in dorso inscriptio: *Epistolae episcoporum 1586–1599*) leguntur litterae originales Germanici Malaspina ad Claudium Acquaviva, Societatis Iesu praepositum generalem, die 3 XII 1592 datae³¹⁵. Praeterea registorum epistularum ordinis huius generalium ad diversos extra Italiam annis 1584–1629 missarum, scilicet ms. 2 (350 foliis constans) in collectione Epistolae Nostrorum appellata, continet singulas epistulas Claudii Acquaviva ad Georgium Radziwiłł cardinalem legatum et Maximilianum de Pernštejn, necnon binas litteras ad Germanicum Malaspina a. 1592 scriptas³¹⁶.

In sectione Tabularii Publici Florentini (Archivio di Stato) Archivio Mediceo del Principato dicta ms. 3768 (sine foliatione) continet epistulam originalem

Meysztowicz 43–75.

³⁰⁷ *Diariorum caerimonialium Ioannis Pauli Mucantii Romani, i. u. d. et caerimoniarum magistri, tomus II res gestas ab ingressu conclavis post obitum Innocentii IX usque ad annum 1594 pontificatus secundum S. D^m N. Clementis papae Octavi complectens, videlicet a die 10 ianuarii 1592 usque ad 31 decembris 1593*, BAV Vat. Lat. 12317, cop.

³⁰⁸ Liber tertius annotationes annis 1587–1594 conscriptas complectens, ASV F. Borgh. IV 145 A, aut.

³⁰⁹ BAV Urb. Lat. 1059/2, 1060. Exigua fragmenta eorum nuntiorum ad card. Georgii Radziwiłł legationem pertinentium publicavit Lechniak 16–18 (passim).

³¹⁰ Relationes a. 1592 confectae, AS Firenze AMP 3303.

³¹¹ *Lettere del Peranda a mons. patriarca Caetano nuntio apostolico da maggio 1591 sino a tutto settembre 1595*, A. Caetani Misc. 57/903, cop.

³¹² Registorum litterarum a die 8 martii usque ad diem 3 septembris a. 1594 scriptarum, BAV Chigi M I 11.

³¹³ Vide N. 76, 195, A. 4.

³¹⁴ Cf. ann. 297.

³¹⁵ Vide N. 203.

³¹⁶ Vide N. 33, 74, 78, 234.

cardinalis Georgii Radziwiłł tempore eius legationis ad Ferdinandum I, magnum Etruriae ducem, scriptam³¹⁷. Minuta autem litterarum commendaticiarum a Ferdinando I cardinali legato pro Francisco Guicciardini, legato Florentino, datarum invenitur in ms. 66 minutas et registra epistularum in cancellaria magni ducis annis 1590–1593 et a. 1600 confectarum continente³¹⁸.

In Bibliotheca Ambrosiana Mediolanensi, in ms. D. 119 suss. (ff. 780, in tegimento inscriptio: *Polonia 2^a*, vetus signatura: H.S.III.19)³¹⁹, quod in archivo privato nuntii Caesaris Speciano asservabatur, leguntur multa magni momenti documenta ad totam fere nuntiaturam Germanici Malaspina pertinentia, in quorum numero est copia eius epistolae die 16 IX 1592 ad episcopum Cremonensem scriptae et minuta atque copia epistolae nuntii Pragensis ad episcopum S. Severi die 30 augusti eiusdem anni datae³²⁰. Ms. D. 124 suss. (ff. 336, in f. 1 inscriptio: *MDLXXXII. Registro delle lettere della nuntiatura scritte [a] Roma da Praga. Incomincia a maggio*, vetus signatura: D.S.VI.7), quod olim etiam Caesaris Speciano fuit, inter scripta, quae per notas secretas scribenda fuerunt (f. 269–293), continet epistolam eius ad nuntium apud Polonos die 29 decembris scriptam³²¹. In usum versae sunt praeterea ephemerides (avvisi) ad finem huius registri positae, quae in nuntii Pragensis cancellaria sunt confectae et a. 1592 Romam missae³²². In ms. G. 260 inf., quod est registrum currens scriptorum cardinalis Friderici Borromeo ad diversos annis 1591–1597 missorum, legitur brevis epistula die 30 III 1592 ad cardinalem Georgium Radziwiłł data³²³.

In Tabulario Actorum Antiquorum Varsaviensi Maximo, in Collectione Documentorum Membraneorum, asservata sunt ad nostra tempora 17 brevia originalia Clementis VIII diebus 1 martii, 24 aprilis, 28 maii et 6 iunii a. 1592 proceribus Polonis ecclesiasticis et laicis confecta, quae pertinent ad legationem a latere cardinalis Georgii Radziwiłł atque ad munera Maximiliano de Pernštejn et Germanico Malaspina commissa (n. 7990–8004, 8006–8007), quorum brevium hoc volumine publicantur duo³²⁴, de ceteris autem tantum mentio fit³²⁵. In eodem tabulario, in sectione V Archivi Familiae Radziwiłł, sub numero 826 asservantur plurimae epistolae manu Gaspari Biglia ad cardinalem Radziwiłł

³¹⁷ Vide N. 5.

³¹⁸ Vide N. 26.

³¹⁹ Epistularum et documentorum, quae hic codex continet, index saeculo XVIII confectus est et in B. Brera Mediolani asservatur, in ms. AD.XV.8 n. 11 f. 1–12.

³²⁰ Vide N. 110 et 128.

³²¹ Vide N. 252.

³²² Natalis Mosconi, qui hoc ipso ms. D. 124 suss. usus epistulas Caesaris Speciano a. 1592 Romam missas edendas curavit, non respexit nisi partem registri scripta aperta nuntii complexentem (f. 5–268v), omisit autem epistulas, quae per notas secretas scribendae erant, et novitates in cancellaria nuntii conscriptas (Mosconi I 39–290). Cf. censuram huius operis a Georgio Lutz scriptam (G. Lutz 369–381).

³²³ Vide N. 21.

³²⁴ Vide N. 29 et 40.

³²⁵ Vide N. 10 et 56 (in notis textibus documentorum praemissis).

inde a die 7 III 1588 usque ad diem 1 I 1594 scriptae, quarum duae confectae sunt a. 1592, cum ille Roma in Poloniam iter faceret³²⁶.

Ms. 78 in Bibliotheca Publica Posnaniensi nomini Eduardi Raczyński dicata servatum, quod olim in bibliotheca Radivilliana Nesvisiensi fuit, continet autographa, originalia et concepta litterarum principum Radziwiłł saeculi XVI parte posteriore scriptarum. Quo in manuscripto legitur non parvi momenti originalis epistula Alberti Radziwiłł, supremi Magni Ducatus Lithuaniae marescalci, ad cardinalem Georgium, eius fratrem, die 17 V 1592 data, quae ad huius cardinalis legationem attinet³²⁷.

In Archivo Episcoporum Vladislaviensium et Pomeraniae (quod partem efficit Archivi Dioecesei Vladislaviensis), in serie Acta episcoporum, in ms. 9 (28) et 11 (30), inveniuntur exemplaria trium documentorum ex a. 1592 ad nuntiationem Germanici Malaspina pertinentium in cancellaria Hieronymi Rozrażewski, episcopi Cuiaviensis, confecta³²⁸.

In Bibliotheca Academiae Scientiarum Polonae Cracoviensi custoditur pretiosum registrum litterarum Latinarum et aliorum scriptorum Stanislawi Karnkowski, archiepiscopi Gnesnensis, spatium annorum 1581–1593 comprehendens, scilicet ms. 1884 (682 paginis constans)³²⁹, in quo leguntur quinque epistulae ad episcopum S. Severi a. 1592 datae³³⁰.

Ludovicus Boratyński et Alexander Czuczynski, qui annis 1892–1893 Expeditioni Romanae Academiae Scientiarum et Litterarum Cracoviensis interfuerunt, effecerunt, ut conficerentur (sed saepe parum diligenter) regesta, excerpta et copiae etiam partis cuiusdam actorum legationis cardinalis Georgii Radziwiłł et nuntiationis Germanici Malaspina ex a. 1592, quae apographa nunc custodiuntur in bibliotheca supradicta, in Thecis Romanis, quae dicuntur, numeris 37, 48, 68, 70, 71 instructis (ms. 8378, 8389, 8408/I, 8410, 8411). Deperiit theca 51, Eugenio Barwiński a. 1909 mutuata, annos 1592–1593 comprehendens et relationes Germanici Malaspina Romam allatas respiciens³³¹. In thecis, quae non deperierunt, sunt summaria, excerpta et rarius exemplaria plena vix 36 documentorum hoc volumine publicatorum, quae paene omnia confecta sunt ex fontibus asservatis in Archivo Secreto Vaticano, in collectione Fondo Borghese (ms. II 475, III 66 B, III 96 D, III 120 fasc. A)³³².

³²⁶ Vide N. 11 et 20.

³²⁷ Vide N. 36.

³²⁸ Vide N. 66, 105, 219. Ex copia Ac. ep. 11 (30) N. 219 ed. Chodyński 294–295; N. 66 et 105 tantummodo in summaris ed. Czaplewski 422, 453.

³²⁹ Ms. 8626, quod in eadem bibliotheca asservatur, exemplar est huius registri a. 1887 confectum. Copiae eius fragmentorum, saeculo XVII confectae, repertae sunt in manuscriptis his: B. Cz. 2254, BJ Przyb. 181/51 et BUWr Akc. 1949/438 (Steinwehr I).

³³⁰ Vide N. 91, 188, 197, 215, 238.

³³¹ Bandura: Opis 17; Halecki: Unia 72; Lepszy: Rzeczpospolita p. IX; Smolka 26; Wojtyska: ANP I 126–127.

³³² Quae manuscripta in thecis 48, 68, 70, 71 respecta sunt. In theca 37 est copia epistulae Germanici Malaspina ad Clementem VIII die 22 VI 1592 missae, quae copia confecta est ex BAV

5. De huius editionis ratione

1

Quod ad chronologiam attinet, tomus XV seriei *Acta Nuntiaturae Poloniae* vocatae imprimis complectitur annos 1592–1598, id est tempus, quo Germanicus Malaspina, episcopus S. Severi, nuntius ordinarius a Clemente VIII creatus officiis suis functus est in aula Sigismundi III Vasa in Polonia, sed etiam in Suecia, ubi regem comitans annis 1593–1594 commoratus est. Sed non sunt omissa documenta pertinentia ad consilium huius episcopi et cardinalis Georgii Radziwiłł a. 1591 exeunte, tempore pontificatus Innocentii IX, in Poloniam mittendi, quod consilium non est peractum. Praeter acta nuntiaturae Germanici Malaspina ex a. 1592 volumen primum continet fontes illustrantes legationem a latere cardinalis Radziwiłł et munera in Polonia eodem anno ab Attilio Amalteo et Maximiliano de Pernštejn expleta. Documenta, quae spectant ad colloquia a. 1592 Oeniponte a Germanico Malaspina de episcopatu Argentoratensi habita, in extenso separatim publicabuntur, sed cum munus id Clemens VIII episcopo S. Severi iam nuntio apud Polonos facto commisisset, huic volumini regesta illorum documentorum inseri placuit. Sequentibus voluminibus publicabuntur praeterea acta muneris, quo Bartholomaeus Powsiński a. 1593 functus est, relationes a cardinalibus Radziwiłł et Andrea Báthory annis 1593–1594 Romam missae (qui cardinales vices nuntii Germanici Malaspina, qui a Polonia afuit, obierunt), epistolae illustrantes munus Andreae Opaliński, cubicularii secreti pontificii, qui a. 1594 Roma in Sueciam missus est, et Alexandri Comuleo (Komulović), qui eodem anno in Poloniam venit et post colloquia de foedere contra Turcas faciendo habita usque ad a. 1597 visitator apostolicus dioecesis Vilmensis fuit et mandatu papae bis (scilicet a. 1595 et 1597) legatus in Moscovia commoratus est. Non omittentur etiam munera Alfonsi Visconti, qui a. 1595 iter in Transilvaniam faciens in Polonia breviter commoratus est, necnon munera a Martio Malacrida annis 1595–1596 et a Benedicto Mandina a. 1596 obita. Acta legationis a latere a cardinale Henrico Caetani annis 1596–1597 gestae una cum diario longo conscripto ab Ioanne Paulo Mucante, magistro caerimoniarum, qui hunc cardinalem iter in Poloniam facientem comitatus est, in tomo XVI seriei editoriae legi poterunt.

2

Fontes, quos edendos suscepimus, in genera dividi possunt haec:

a) epistularum publicarum commercium, quod legatis et nuntiis apostolicis in art. 1 nominatis, sed etiam magistratibus iis subiectis, cum secretariatu pontificio et aliis curiae Romanae dicasteriis intercedebat;

b) documenta, quae in curia Romana confecta sunt legatis et nuntiis, qui in Poloniam, Sueciam et Magnum Ducatum Moscoviae missi sunt, ex. gr. litterae

credentiales commendaticiaeque, instructiones generales et facultates iurisdictionales;

c) documenta magistratuum (acta tribunalis nuntiaturae, processus informativi peracti ante provisiones episcopatum, indulta, dispensationes etc.), memoriae, relationes, diaria, novitates (avvisi) ad secretarium pontificium missae et alia scripta in legatorum et nuntiorum cancellariis confecta;

d) epistularum commercium aliis cum legatis et nuntiis, etiam cum eorum operis sociis, intercedens, praesertim illud, quod ad munera iis commissa pertinebat;

e) documenta, epistolae et relationes a variis personis conscriptae ad actiones publicas legatorum et nuntiorum attinentes;

f) documenta, litterae variarum personarum et omnis generis scripta ad curiam Romanam a legatis et nuntiis supradictis transmissa vel in eorum relationibus commemorata.

3

Rem ita gerere instituimus (exceptis iis, quae in art. 9 et 10 leguntur), ut omnes fontes, quorum copia nobis est, in art. 2a–c enumeratos in extenso publicarem atque supersederemus alia documenta maioris momenti alia minoris momenti fallaciter iudicare et summatim tantum relata vel abbreviata afferre. Non omittuntur etiam plerumque fragmenta textuum, de quibus supra dictum est, ad res Polonas, Sueticas vel Moscoviticas non pertinentia³³³. Quam regulam non neglegimus nisi quod attinet ad litteras, quae cum re nostra fere nihil commune habent; in mente maxime habemus relationes nuntiorum Attilii Amalteo et Alfonsi Visconti, qui imprimis in Transilvaniam missi sunt (igitur eorum in Polonia commoratio minimi fuit momenti), necnon relationes Alexandri Comuleo, qui antequam in Reipublicae Utriusque Nationis terras venerat, munera sibi commissa et in Transilvania et in Moldavia explevit.

Fontes, de quibus in art. 2d–e sermo est, non continentes nonnumquam nisi fragmenta, quae arcte vel leviter tantum ad legationes in art. 1 enumeratas pertinent (ex. gr. indicia virorum cardinalem Henricum Caetani comitantium, quae ex parte quadam ad res Italas et domesticas attinent), argumenti ratione habita placuit publicari in extenso vel tantum per excerpta aut regesta.

Quod pertinet ad documenta epistulis legatorum et nuntiorum adiuncta vel ab iis commemorata (art. 2f), consilium cepimus edere (in appendicibus) fontes quosdam selectos, qui adhuc publici iuris non sunt facti. Cetera eius generis scripta quibus locis asserventur, in annotationibus notum facimus.

³³³ Germanorum viri docti, in his praecipue Helmodus Goetz et Henricus Lutz, qui acta nuntiaturarum edenda susceperunt, argumenta gravia attulerunt, cur partes relationum a nuntiis scriptarum pertinentes ad res populorum, apud quos munera sua non expleverunt, omittendae non essent (Goetz p. XXVI sq.; H. Lutz 301, 311. Cf. Wojtyśka: ANP I 183; Jarmiński: Z problematyki 122).

In textibus, qui separatim eduntur et numero corrente instruuntur, pro fragmentis cum re nostra nihil commune habentibus commentarium breve substitui-mus. Fragmenta eiusdem generis, quae in textibus in annotationibus allatis oc-currunt, omittuntur et, si necesse est, duabus lineis signantur: — —.

4

Editio nititur primo textu e textibus manuscriptis traditionem uniuscuiusque documenti constituentibus, quos infra enumerabimus, qui si deest, nititur se-quenti textu asservato: autographum, originale, duplicatum, minuta sive concep-tum, documentum in registrum transcriptum, copia directa, copia indirecta, excerptum vel summarium. Textus typis impressus fundamentum editionis fit, si textum aliter traditum habemus nullum, sed etiam si editus est ex originali, cuius copiam non habemus (vel e manuscripto propius ad id originale accedente quam alia manuscripta asservata) atque si nullis manifestis mendis vitiisque peccat.

Consuetudinem ac instituta varia in legatorum et nuntiorum cancellariis, sed etiam in curia Romana, observata respicientes constituimus, ut is liber registrum vocaretur, in quem documenta e cancellaria quadam exeuntia referebantur aut gradatim ante vel brevi post eorum expeditionem (nonnumquam ex originalibus, saepissime e minutis)³³⁴, aut post tempus quoddam, etiam post aliquot annos (e minutis)³³⁵.

5

Epistolae per notas arcanas scriptae, quae in auctorum cancellariis sicut hi volebant conficiebantur a viris, quibus ea res commissa est, pro textibus authen-ticis habentur et eam ob rem clavibus notarum arcanarum decifratae pro funda-mento editionis adhibentur (non vero decifrata in cancellariis eorum, ad quos hae epistolae datae sunt, confecta)³³⁶. Si clavis deest, cryptogrammo cum decif-

³³⁴ Ex. gr. registrum litterarum Germanici Malaspina nuntii ad secretarium pontificium a. 1592–1593 scriptarum, ASV F. Borgh. III 52 AB; *Registro di lettere scritte dal cardinal Cintio Aldobrandino all'Ecc^{mo} Sig. Gio[vanni] France[sc]o Aldob[randi]no nel 1597* (1597–1598), ASV F. Borgh. III 10 D.

³³⁵ Ex. gr. registrum epistularum Latinarum Germanici Malaspina ad diversos a. 1592–1596 scriptarum, B. Vallic. L 18; registrum litterarum notis arcanis componendarum, imprimis Minutii Minucci et Cinthii Aldobrandini, secretarius Clementis VIII praefectorum, Germanico Malaspina a. 1592–1593 datarum, BAV Chigi M III 60 f. 78–87v. Cf. Rabikauskas 71–72, 121.

³³⁶ In Germanici Malaspina epistulis decifrandis, quae (inde a N. 179 de die 12 XI 1592) cifratae sunt clave de die 12 VIII 1592 (N. 92), pro numero 589 in nomenclatore occurrente titulum *S.M^o R.* substituere omisimus et formula *S.M^o* vel *M^o S.* (post articulum definitum) usi sumus, secundum regulam a Matthaeo Argenti, notarum arcanarum secretario pontificio, in decifratiss conficiendis observatam, quae etiam in textibus apertis in nuntii cancellaria compositis valuit. Similiter pro numeris 651, 661, 720 in cryptogramis occurrentibus substitutae sunt — contextus ratione habita — formulae *S.S^o*, *S.B^{ne}*, *V.S^o* vel *S^o S.*, *B^{ne} S.*, *S^o V.* In verbis Latinis, quae textibus Italicis inserta sunt, littera x restituta est (in clave omissa), in cuius locum in cryptogramis notae litteram s subdentes adhibitae sunt.

rato comparato restituitur, si autem decifratum deperiit, cryptogramum cum alio textu ad intelligendum aperto asservato comparatur³³⁷.

6

Praeter fundamentum editionis respiciuntur alia eiusdem textus testimonia, quorum variationes substantiales (plerumque enim omittuntur mutationes erroribus et negligentia ortae et discrepantiae ad rationem scribendi pertinentes, si non ad nomina personarum et locorum referuntur) in annotationibus collocantur. Praetereuntur tamen saepissime — nisi forte graves causae prohibent, quominus id fiat — differentiae in his textibus occurrentes, qui ex aliis textibus asservatis prorsus dependent: in mente habemus exemplaria originalis, copias textus decif-rati, litterae in registrum e minutis transcriptae, exemplaria registri originalis etc.

7

In textibus Latinis et Italicis singula verba plerumque redduntur ne una quidem littera mutata et varietate orthographica servata secundum fundamentum editionis (ex. gr. *auctoritas* — *authoritas*, *instrutrone* — *istruzione*, *nuncius* — *nuntius*). Verba prisca, verba e dialectis petita et varietates lectionum selectae, quibus textus Italici scatent, ad finem cuiusque voluminis in vocabulario ponuntur. Ratio litterarum scribendarum non mutatur nisi tum, cum litterae *ij*, *j* et littera *u* ut consonans pronuntiata in *ii*, *i*, *v* congrue mutantur; in textibus Latinis diphthongi, qui nonnumquam nota *e* vel simpliciter littera *e* redduntur, secundum

³³⁷ Ut litterae publicae Germanici Malaspina per notas arcanas ante diem 12 XI 1592 scriptae decifrantur, restituta est clavis deperdita, qua ante diem 10 VII 1592 nuntius tantum in epistulis privatis ad Petrum Aldobrandini scribendis usus est (cf. supra, p. XXXV; Pärnänen: Sigismund 35 ann. 2):

A	B	C	D	E	F	G	H	I	L
9	29	39	49	7 17	27	37	47	15	35
M	N	O	P	Q	R	S	T	U	Z
45	55	13	33	73	43	53	63	11	41

In his cryptogramis in litterae *e* locum plerumque substituitur nota 7, sed semper vice eius fungitur numerus 17 in consociationibus *he* et nonnumquam in *fe*, *ge* (in vocabulis *referirò*, *Argento* — N. 141; *confessa*, *fede*, *felicemente*, *dirigere*, *esagerando*, *soggetta*, *tragedia* — N. 140; *offesi* — N. 136; *felice*, *gettare*, *fermarsì*, *fede*, *giungendo*, *generali*, *fermar* — N. 145; *affetti* — N. 150). Contra regulam in secretariatu notarum arcanarum pontificio observatam retinentur in communi vocabulorum intervalla, interpunctio, accentus et signa partium vocabulorum in versum sequentem translatarum. Nomenclator (partialis), in totis vocabulis vel vocabulorum gregibus per notas, quae convenerunt, substituendis adhibitus, auxilio non fuit nisi in cifra nuntii ad Petrum Aldobrandini die 3 X 1592 data (N. 141): *S.S^a* (26), *S.M^a* (36), *Arciduca Ernesto* (66), *V.S.III^{ma}* (98).

orthographiam in *ae* vel *oe* mutantur. In nominibus personarum et locorum reddendis non admittitur nisi littera consonans *u* in *v* mutata (ex. gr. pro *Cracovia* scribitur *Cracovia*). Si textus lingua Polona est scriptus, transcriptio fit secundum praecepta allata in instructione editoria, quae ad fontes recentioris aetatis pertinet³³⁸, et in libro a linguae Polonae et litterarum Polonarum historicis conscripto³³⁹. In aliis quaestionibus ad orthographiam pertinentibus regulae observantur hae:

a) usus accentus et apostrophus in textibus Italicis adaptatur normis hodiernis (ex. gr. *ad'incontrar, de quali, esser'*, *un'duro osso* scribuntur *ad incontrar, de' quali, esser, un duro osso*);

b) etiam interpunctio plerumque hodiernis regulis accommodatur, praecipue cum signa punctuationis (vel eorum absentia) efficiunt, ut textus difficile intelligatur. Quod ad virgulas pertinet, quae in textibus Italicis paene semper ante coniunctiones (*et, e, che* et alias) et pronomina relativa (*che, il quale* et alia) occurrunt, quotienscumque secundum normam supervacaneae sunt, omittuntur. Locis, qui plures interpretationes admittunt, cum res in dubio est, interpunctio in fundamento editionis adhibita retinetur;

c) in litteris minusculis maiusculisque adhibendis, quamquam consuetudines recentiore aetate observatae saepe non negleguntur, discrepantia orthographica in textibus obvia tollitur. Litteris maiusculis scribuntur praecipue nomina propria personarum, locorum, fluminum etc., nomina civitatum et vocabula, quae in horum nominum locum substituuntur (ex. gr. *constitutiones Regni*, intelligitur *Poloniae*; sed *questo regno, in conventione regni nostri generali*), nomina populorum et familiarum regnantium, in textibus Latinis adiectiva possessiva a nominibus propriis derivata, locutiones urbanae et tituli dignitatem exprimentes (ex. gr. *Sua Signoria, Maiestas Vestra Serenissima*), nomina nonnullorum institutorum et societatum religiosarum (ex. gr. *Camera Apostolica, Ecclesia Catholica*, sed *ecclesia Cracoviensis*), nomina ordinum religiosorum (ex. gr. *Padri Gesuiti*, sed *padre gesuita*), nomina dierum festorum, temporum anni liturgici, nonnullorum sacramentorum et nomina ad eos, qui cultu divino afficiuntur, pertinentia. Litteris minusculis scribuntur inter alia tituli gentilicii et ii, quibus ordo, cuius quis sit, indicatur, tituli principum, nomina magistratuum et dignitatum, graduum scientificorum, religionum et mensum, sed etiam termini in fastis Romanis obvii (ex. gr. *comes, nobilis, rex, cancellarius, episcopus, doctor, religio catholica, september, idus*)³⁴⁰;

³³⁸ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* [Instructio editoria ad fontes historicos inde a saeculo XVI usque ad saeculum XIX medium pertinens], Wrocław 1953, p. 30–33 (adiunctum A: *Odtworzenie polskiego tekstu źródłowego w druku* [De textu fontium Polono in impressione reddendo]).

³³⁹ *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* [Textus Poloni antiquissimi quomodo edi debeant. Propositum], Wrocław 1955, p. 92–100 (B/II: *Teksty nowożytne do połowy XVIII wieku* [Textus recentiores usque ad saeculum XVIII medium]).

³⁴⁰ Cf. *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych* [Instructio editoria ad fontes historicos mediaevales pertinens], Kraków 1925, p. 5–6.

d) quod ad verba iunctim separatimque scribenda pertinet, consuetudo auctoris cuiusque textus servatur, si illa normam hodiernam, in sermone Italicorum saepe vagam, non violat (ex. gr. retinentur *di sopra, disopra, poi che; poiche* redditur ut *poiché; in tanto che, niente di meno, quantoprima* redduntur ut *intanto che, nientedimeno, quanto prima*). Quotienscumque intentio auctoris textus manuscripti incerta est, si orthographia sine dubio nullam certam regulam imponit, verba separatim scribuntur. Idem fit in textibus Italicis in formis ex praepositionibus et articulis definitis compositis, illo tempore non semper penitus conformatis, quae nonnumquam in eodem documento tam iunctim quam separatim scribuntur (ex. gr. *a la nobiltà, da la cifra, ne la città* sine mutatione redduntur; pro *dela dieta, del'arciduca* scribitur *de la dieta, de l'arciduca*);

e) signa numerorum, quae in fundamento editionis occurrunt, et Romana et Arabica, redduntur notis Arabicis numeratione principum excepta, qui notis Romanis signantur. Alternationes orthographicas servandi causa, quae imprimis in textibus Italicis occurrunt, numeri verbis scripti immutati redduntur (ex. gr. *doi, dua, due, dui, duoi*);

f) abbreviationes, quae nullam dubitationem afferunt, pro viribus secundum leges orthographicas ab auctore textus observatas solvuntur et legentes de re ea non admonentur. Solutiones incertae et supplementa in nominibus propriis personarum et locorum facta ordinariis litterarum notis in uncis quadratis scribuntur (cf. art. 12). Sed introducuntur vel retinentur secundum leges certas abbreviationes usu receptae (ex. gr. *etc.*) et abbreviationes verborum semel atque iterum occurrentium in formulis urbanis et in titulis dignitatem exprimentibus (ex. gr. *Fr^{as} T. — Fraternitas Tua, Illma D^{no} V. — Illustrissima Dominatio Vestra, Ser^{ma} R.M^{as} — Serenissima Regia Maiestas, S.S.Illma — Sua Signoria Illustrissima*).

8

Documenta, quae publicantur, proprietatibus grammaticis servatis redduntur. Sine confirmatione in textu et sine explanatione in annotationibus textui adiunctis retinentur adiectiva gradus comparativi et participia praesentis activi in casu instrumentali numeri singularis in vocalem *i* desinentia in fontibus Latine scriptis nonnumquam apparentia (ex. gr. *maiori* pro *maiore, persistenti* pro *persistente*), necnon formae verborum Italicorum errore carentia, quamquam obsoleta aut ab usu sermonis iam diu intermissa (quae formae in vocabulario ad finem cuiusque voluminis colliguntur). Idem fit quod attinet ad regulas grammaticas hodiernas saepe in textibus Italicis violatas in articulis (ex. gr. *il stato* pro *lo stato*), in praepositionibus articulariis contractis (ex. gr. *del sponsalitto* pro *dello sponsalizio*) et in pronominebus adiectivalibus demonstrativis (ex. gr. *quel ardore* pro *quell'ardore, quei scritti* pro *quegli scritti*) adhibendis, et praeterea si participium temporis praeteriti in temporibus compositis, in quibus verbum auxiliare *essere* adhibetur, genere et numero a subiecto discrepat (ex. gr. *è sopragionto la nova* pro *è sopragionta la nova, non mi fu consignato zifra* pro *non mi fu consignata zifra*). Rarius occurrentes formae verborum, quae ita coniunguntur, ut normas iam pridem acceptas violent atque textum obscurum reddant, in anno-

tationibus textui adiunctis explanantur (ex. gr. *favorisse* pro *favorisce*, *sminuisse* pro *sminuisse*, *io le disse* pro *io le dissi*, *venessero* pro *venissero*, *S.M^a dice essere necessario di procurare nella dieta che si nominano* pro *S.M^a dice essere necessario di procurare nella dieta che si nominino*).

9

In epistulis edendis regula observatur, secundum quam in textibus, qui generaliter toti publicantur, sine ulla admonitione omittuntur saepe eadem formulae initiales (salutationis), verba officiosa subscriptiones praecedentia, ipsae subscriptiones, datationes, inscriptiones et summaria in cancellariis destinatariorum confecta. Formulae initiales et finales cum subscriptionibus, quae eas subsequuntur, in indice separato tamen ponuntur et animi legentium ad proprios documentorum numeros advertuntur. Locus et dies, quibus epistula est conscripta, si necesse est (praecipue si nomen loci parum nobilis perperam scriptum est, dies autem secundum calendarium Romanum vel liturgicum indicata est), afferuntur in annotatione textui adiuncta sicut in fonte leguntur. Nomen loci ignoti vel eius, qui ubi situs fuerit, non liquet, in praescriptione propriae monadis editoriae itidem ad litteram e fonte transcriptum affertur.

Rationes supra expositae non pertinent ad documenta pontificia (bullas, brevia) et documenta iuridica in legatorum et nuntiorum cancellariis confecta. Quae in his documentis repetuntur formulae longiores (intitulationes, inscriptiones, clausulae), abbreviatione *etc.*, litteris cursivis scripta, substituuntur, atque indicantur textus, ubi formulae illae totae leguntur.

10

Textus vel eorum fragmenta similia aut eadem atque prius in hac editione in extenso publicata in regestis legi possunt³⁴¹.

Quod pertinet ad documenta, saepissime solummodo eorum fragmenta, in aliis operibus iam editis — plerumque aditu difficilibus, dispersis et saepe normis in editionibus criticis observandis non respondentibus — divulgata, ea denuo fere publicantur. Fragmenta textuum, quae alibi publici iuris sunt facta, ita signantur, ut legentes annotationes textui adiectas inspiciant.

11

Quod ad textuum formam graphicam attinet, regulae observantur hae:

a) si forma graphica textus parum constans est parumque dilucida, praecipue autem si in fundamento editionis (ex. gr. in scripto per notas arcanas confecto)

³⁴¹ Quod pertinet ad documentum facultates generales Germanico Malaspina datas continens (N. 46), regula illa non est observata. Quamquam plurimae illarum facultatum eadem sunt atque facultates cardinalis legati Georgii Radziwill (N. 16), breve nuntio confectum in extenso editum est, necesse enim fuit diligenter demonstrari discrepantias, locis quibusdam graves, occurrentes in prima versione textus minutae eius documenti, qui textus quibusdam correctis mutatus est.

a linea, quae vocatur, in partibus textus diversae materiae destinatis deest, forma graphica talis textus mutari potest, ut is facilius intelligatur;

b) initia foliorum vel paginarum, sicut in fundamento editionis textuum, qui publicantur, occurrunt, locis propriis signare omisimus³⁴²;

c) verba Latina textibus Italicis et Polonis inserta graphice non distinguuntur;

d) verba ab aliquo pronuntiata vel verba ex scripto quodam petita, quae nullis mutatis afferuntur, signo citationis circumdantur;

e) textus in extenso publicati eorumque fragmenta (variis textus versionibus non exceptis), quae ad verbum afferuntur in praescriptionibus monadum editoriarum, in explanationibus ad traditionem documentorum pertinentibus, in documentorum regestis et annotationibus, ordinariis litterarum notis scripta typis mandantur. Monadum editoriarum elementa, quae editor adicit, litteris cursivis plerumque distinguuntur. Quae regula nihil valet in introductione, in elenchis introductionem subsequentibus atque in vocabulariis et indice ad finem cuiusque voluminis collocatis.

12

Lacunae in textibus obviae (fragmenta, quae omissa sunt vel legi non possunt, loci lacerati) supplentur — quatenus fieri potest — litteris vel verbis notis ordinariis litterarum scriptis et uncis quadratis circumdantur (cf. art. 7f). Signa, quae annotationes textui adiectas indicant, intra hos uncas collocantur.

13

Errores manifesti in epistulis per notas arcanas scribendis commissi et lapsus ad orthographiam pertinentes, qui in textibus apertis occurrunt, plerumque, praecipue autem in copiis, tolluntur (nominibus propriis personarum et locorum exceptis, quae immutata redduntur). Corriguntur etiam plerumque manifesti errores grammatici, qui textum corrumpunt (ex. gr. *alcune urgente cause* pro *alcune urgenti cause*, *dalli quale* pro *dalle quali*, *imitamini et sequamini* pro *imitamini et sequimini*, *nasceva scandali* pro *nasceva scandalo*, *Neapolitanensi* pro *Neapolitano*, *quelle ragione* pro *quelle ragioni*, *sarà rumori grandi* pro *saranno rumori grandi*).

Vocabulorum formae vitiosae in textu correctae afferuntur — si necesse est — in annotationibus textui adiectis. Lapsus incorrecti — imprimis in autographis et originalibus — si in singulis vocabulis occurrunt, confirmantur signo [*s*] notis inclinatim scripto, errores autem in complexibus syntacticis aedificandis commissi — [*ss*].

³⁴² Cf. M. Friedberg 88.

14

Quae in fundamento editionis correcta et suppleta sunt, plerumque textui publicato inseruntur, fragmenta autem magni momenti deleta et glossae — praecipue in originalibus, minutis vel conceptis, sed etiam, si ratio gravis cogit, in aliis testimoniis in textu edendo adhibitis — in annotationibus textui adiectis collocantur.

15

In tomo — numerus voluminum, quibus tomus constat, nullius est momenti — documenta in corpore operis editi collocata numeris continuis signantur et ordine chronologico servato disponuntur. In eis, quae singulis voluminibus addita sunt, alia documentorum numeratio adhibetur.

16

Textui uniuscuiusque documenti, quod separatam monadem editoriam efficit, praemittitur praescriptio, quae continet numerum currentem, titulum vel nomen auctoris epistolae et destinarii, locum et diem, quibus documentum confectum est, et — plerumque — eius regestum; praemittuntur etiam explanationes, quae ad traditionem manuscriptam et priores editiones fontis pertinent.

17

Si in fundamento editionis de auctore, destinatio, loco vel die, quibus documentum conscriptum est, nihil legi potest, eae res in praescriptione collocantur uncis quadratis omissis, si ex alio quodam exemplo traditionis in textu edendo adhibito haustae sunt. Quae in fonte iudicando inventa sunt vel quae ex eius fontis testimoniis indirectis et dependentibus sunt cognita (cf. art. 6), uncis quadratis circumdantur et, si necesse est, in nota textui documenti publicati praemissa ab editore argumentis confirmantur.

Si de auctore vel destinatio silent singula documenta, quae unus codex (registrum, copiarium) continet, sed ea, quae quaerimus, asservata sunt alio eiusdem manuscripti loco (charta, in qua titulus scriptus est, dorsum codicis etc.), ea, quae desunt, in praescriptionibus non signantur et non tractantur in explanationibus ad traditionem manuscriptam fontium pertinentibus.

Si de auctore vel destinatio nihil legi potest in singulis documentis, nihil alio loco codicis, qui ea documenta continet, sed manuscriptum illud in introductione operis editi satis descriptum est, id, ex quo ea, quae desunt (in explanationibus ad traditionem fontium attinentibus indicata), suppleantur, in editoris notis ad singulas monades editorias pertinentibus supervacaneae non exponitur.

In explanationibus ad traditionem manuscriptam documentorum attinentibus de erroribus et lacunis in testimoniis indirectis non admonetur, omittuntur etiam plerumque annotationes et observationes in eis obviae. Quod pertinet ad documenta, quae in registra e minutis asservatis relata sunt, non praetereuntur tamen notae, quae in ipsis minutis desunt.

Annotationes textui adiunctae uno tractu iuxta textum documenti publicati collocantur. Parvae alphabeti litterae ad eas annotationes animos legentium advertunt. Si in documento quodam numerus annotationum textui adiunctarum numerum litterarum alphabeti superat, reliquae annotationes secundum hoc schema signantur: aa, ab, ac. Si annotatio ad duo vel plura vocabula pertinet, eadem littera primum et ultimum vocabulum fragmenti textus signatur. Quod si fit, littera primo vocabulo praemissa a parte dextra lineam accipit, littera autem ultimum vocabulum sequens a parte laeva (ex. gr. *P^rin sì lungo viaggio^p*).

Annotationes numeris Arabicis signatae in singulis monadibus editoriiis separatam numerationem habent et per ordinem collocantur in pagina ima sub fragmentis textus, ad quae pertinent.

De personis et locis parum notis fusius exponitur tum, cum primum in textu prodeunt. Quod ad personas attinet, res maximi momenti de vita eorum traduntur, etiam dies, quibus natae mortuaeque sunt (scilicet si contigit nobis, ut has dies cognosceremus), et magistratus maiores, quos gesserunt. Quod pertinet ad personas, quae e Polonia vel Lithuania originem duxerunt, plura legi possunt de eis, quae in *Lexico Biographico Polono*³⁴³ non inveniuntur.

Si in textu nominatur persona, de qua nihil scimus, annotatione superseditur. Idem fit, si res nobis est cum locis ignotis et documentis irreperitis, quorum mentio in fontibus publicatis facta est.

Cum nomen personae vel loci ea forma traditur, ut non liqueat, qua de persona quove de loco agatur, identificatio fit tum, cum primum occurrunt in textu cuiusque documenti, in quo commemorantur. Quod pertinet ad personas, quarum tantum titulus vel magistratus, quibus sunt ornatae, traditi sunt, eadem ratio adhibita est, sed plerumque omittimus tractare in annotationibus personas, quae saepius occurrunt et facile identificari possunt (Clemens papa VIII, eius nepotes Cinthius et Petrus Aldobrandini, qui, postquam a. 1593 cardinales sunt facti, semper *cardinale di San Giorgio* et *cardinale Aldobrandino* vocantur, legati et nuntii apostolici in art. 1 enumerati, Sigismundus III Vasa rex, Rudolphus II de Habsburg imperator et Ioannes Zamoyski cancellarius, qui in fontibus Italicis *cancelliere* plerumque nominatur).

Ad locos parallelos in aliis documentis in hoc opere publicatis occurrentes animi legentium advertuntur tum, cum tantum in forma regestorum significantur textus idem fere atque textus, qui prius in extenso editi sint (cf. art. 10), sed etiam tum, cum procul dubio alluditur ad ea, quae in prioribus documentis scripta sunt quaeque silentio praeterita impediunt, quominus quaestiones tractatae illustrentur ac intelligantur.

³⁴³ *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1935 sqq.

Fontes eorum, quae in annotationibus scribuntur — explanationibus ad personas regnantes pertinentibus exceptis (hic libri, qui auxilio fuerunt, plerumque non laudantur) — in iisdem annotationibus citantur.

20

Quae de legatorum et nuntiorum apostolicorum in art. 1 enumeratorum vita annotantur, in huius voluminis introductione collocantur, in quo publicatur prima pars documentorum (vel plenum corpus fontium) ad munera ab iis expleta pertinentium. Manuscripta, quae adhibita sunt, describuntur, etiam in introductione, in omnibus voluminibus. Post introductionem sequuntur indices abbreviationum, formularum urbanarum in epistulis occurrentium, fontium publicatorum, editionum fontium et librorum, qui adhibiti sunt, necnon elenchus chronologicus epistularum et documentorum publicatorum. Ad finem voluminis collocatur (praeter vocabularia, de quibus in art. 7 et 8 mentio est facta) index nominum personarum, locorum et institutorum.

21

Secundum regulas in tota serie, quae *Acta Nuntiaturae Polonae* vocatur, observatas in tomo XV et XVI elaborando lingua Latina adhibetur.

Lescus Jarminiński

ABBREVIATIONES GENERALES

a. — annus
add. — additamentum
aepus — archiepiscopus
ann. — annotatio
art. — articulus
aut. — autographum
c. — cifra (documentum notis arcanis exaratum)
ca — circa
cap. — caput
card. — cardinalis
cf. — confer
col. — columna
conc. — conceptum
cop. — copia
dec. — documentum decifratum
ed. — edidit
epus — episcopus
etc. — et cetera
exc. — excerptum
ex. gr. — exempli gratia
f. — folium
fasc. — fasciculus
ff. — folia
ib. — ibidem
i.e. — id est
in. — ineunte
i.u.d. — iuris utriusque doctor
l.c. — loco citato
m. — mensis
M.D.L. — Magnus Ducatus Lithuaniae
min. — minuta

ms. — manuscriptum
N. — numerus documenti in hac editione
n. — numerus documenti vel voluminis in aliquo archivo vel editione
N.N. — nomen nescio (persona ignota)
n^o — numero
nom. — nominatus
ob. — obiit
or. — originale
p. — pagina
prob. — probabiliter
prov. — provisus
Ps. — postscriptum
reg. — registrum, documentum in registrum transcriptum
s.d. — sine dato
s.d.d. — sine dato diei
s.d.m. — sine dato mensis
ser. — series
s.f. — sine foliatione
s.l. — sine loco
s.l.d. — sine loco datoque
sq. — sequens
sq. — sequentes
summ. — summarium
t. — tomus
tab. — tabula
tav. — tavola
tit. — titulus
v — verso
vol. — volumen

ABBREVIATIONES APPELLATIONUM ET TITULORUM

- A.* — Altezza
AA. — Altezze
Amp^{do} T. — Amplitudo Tua
A.S. — Altezza Sua
A.V. — Altezza Vostra
B^{ne} S. — Beatitudine Sua
B^{ne} V. — Beatitudine Vostra
B.P. — Beatissimo Padre
Caes.M^{as} — Caesarea Maiestas
Cel^{do} S.Ser^{ma} — Celsitudo Sua Serenissima
Cel^{do} V. — Celsitudo Vestra
Cel^{do} V.Ser^{ma} — Celsitudo Vestra Serenissima
Clar^{mi}, Clar^{mo}, Clar^{mus} — Clarissimi, -mo, -mus
col^{mo} — colendissimo
d^{ma}, d^{mus} — domina, dominus
D^{mus} N. — Dominus Noster
D^{do} S.Illma — Dominatio Sua Illustrissima
D^{do} V. — Dominatio Vestra
D^{do} V.Illma — Dominatio Vestra Illustrissima
D^{do} V.R^{ma} — Dominatio Vestra Reverendissima
Ecc^{ma}, Ecc^{mus} — Excellentissima, -mus
Fr^{as} T. — Fraternitas Tua
Ich M. — Ich Mość (Moście)
Illma, Ill^{me}, Ill^{mi}, Illmo, Ill^{mus} — Illustrissima, -me, -mi, -mo, -mus
Illma D^{do} S. — Illustrissima Dominatio Sua
Illma D^{do} V. — Illustrissima Dominatio Vestra
Ill^{re}, Ill^{ris} — Illustre, -ris
Jej M. — Jej Mość
J.M. — Jego Mość
K.Jej M. — Królowa Jej Mość
K.J.M. — Król Jego Mość
m. — messer, -e
MM^{do} — Maestà (plur.)
mons. — monsignor, -e
M^{do} — Maestà
M^{do} Ces. — Maestà Cesarea
M^{do} R. — Maestà Regia
M^{as} — Maiestas
M^{do} S. — Maestà Sua
M^{as} Caes. — Maiestas Caesarea
M^{as} S. — Maiestas Sua
M^{as} S.R. — Maiestas Sua Regia
M^{as} S.Ser^{ma} — Maiestas Sua Serenissima
M^{as} T. — Maiestas Tua
M^{as} V.Ser^{ma} — Maiestas Vestra Serenissima
M^{do} V. — Maestà Vostra
N.S. — Nostro Signore
N^{as} T. — Nobilitas Tua
oss^{mo} — osservantissimo
R^{do}, R^{du} — Reverendo, -dus
R^{ma}, R^{me}, R^{mi}, R^{mo} — Reverendissima, -me, -mi, -mo
R^{ma} D^{do} V. — Reverendissima Dominatio Vestra
R.M^{as} — Regia Maiestas
R.M^{as} V. — Regia Maiestas Vestra
R.S.M^{as} — Regia Maiestas
S. — San, Sancta, -us, Santa, -o
S.A. — Sua Altezza
S.B^{ne} — Sua Beatitudine
S.Caes.M^{as} — Sua (Sacra) Caesarea Maiestas
S.Cel^{do} — Sua Celsitudo
S.D.M^{do} — Sua Divina Maestà
S.D^{mus} N. — Sanctissimus Dominus Noster
S.E. — Sua Eccellenza
Ser^{ma}, Ser^{mi}, Ser^{mo}, Ser^{mus} — Serenissima, -mi, -mo, -mus
Ser^{ma} Cel^{do} V. — Serenissima Celsitudo Vestra
Ser^{ma} M^{as} — Serenissima Maiestas
Ser^{ma} M^{as} V. — Serenissima Maiestas Vestra
Ser^{ma} R.M^{as} — Serenissima Regia Maiestas
Ser^{do} S. — Serenità Sua
S. et B.P. — Sanctissime et Beatissime Pater, Santissimo et Beatissimo Padre
sig. — signor, -e
S.M^{do} — Sua Maestà
S.M^{do} Ces. — Sua Maestà Cesarea
S.M^{do} R. — Sua Maestà Regia
S.M^{as} R. — Sua Maiestas Regia
S^{mus} — Sanctissimus
S.N. — Signor Nostro
S.P. — Santissimo Padre
S.R.E. — Sancta Romana Ecclesia
S.R.M^{as} — Sua (Sacra) Regia Maiestas
SS. — Sanctae, -i, Sante, -i
S.S. — Sua Signoria
S.Ser^{do} — Sua Serenità
S.S.Illma — Sua Signoria Illustrissima
S.S.R^{ma} — Sua Signoria Reverendissima
S.S^{do} — Sua Santità
S.S^{as} — Sua Sanctitas
S^{do} — Santità
S^{do} S. — Santità Sua

LXXVIII

S^{uas} S. — Sanctitas Sua

Sta V. — Santità Vostra

S. V. Illma — Signoria Vostra Illustrissima

T. M^{as} — Tua Maiestas

V. A. — Vostra Altezza

V. B^{ne} — Vostra Beatitudine

V. M^{ta} — Vostra Maestà

V. S. — Vostra Signoria

V. S. Illma — Vostra Signoria Illustrissima

V. S. R^{ma} — Vostra Signoria Reverendissima

V. Sta — Vostra Santità

W. Ks. M. — Wasza Książęca Mość

FORMULAE INITIALES ET FINALES UNA CUM SUBSCRIPTIONIBUS
in epistulis, quae in hoc volumine publicantur, apparentes

1. Formulae salutationis

Admodum Ill^{ris} et R^{me} D^{ne}: N. 113.
B.P.: N. 15, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 28, 30, 31, 34, 35, 42, 50, 125, 139.
Ill^{me} et R^{me} D^{ne}: N. 91, 154.
Ill^{me} et R^{me} D^{ne} D^{ne} col^{me}: N. 228.
Ill^{me} et R^{me} D^{ne} D^{ne} Maior observantissime: N. 157.
Illmo et R^{mo}: N. 33, 74, 234.
Illmo et R^{mo} Sig.: N. 23, 32, 43.
Illmo et R^{mo} Sig. mio oss^{mo}: N. 110, 138.
Illmo et R^{mo} Sig. mio Patrone col^{mo}: N. 79, 81, 88, 95, 106, 118, 146, 175, 200, 201, 236, 243, 247.
Illmo et R^{mo} Sig. Patrone col^{mo}: N. 11, 20, 100.
Illmo et R^{mo} Sig. Patrone mio col^{mo}: N. 103, 111, 112, 199, 206, 214, 230, 244, 251.
Illmo Patrone col^{mo}: N. 141.
Illmo Sig.: N. 78.
Ill^{ris} etc.: N. 76, 195, A. 4.
Jaśnie Oświecony a mój Miłościwy Panie i Bracie: N. 36.
Molto Ill^{re} et molto R^{do} Sig. come fratello¹: N. 181, 186.
Molto Ill^{re} et R^{mo} Mons. come fratello: N. 198.
Molto Ill^{re} et R^{mo} Mons. come fratello honorando: N. 193, 207, 227.
Molto Ill^{re} et R^{mo} Sig. mio oss^{mo} ²: N. 71, 77, 80, 90, 97, 102, 108, 122, 129, 130, 134, 142, 147, 155, 156, 164, 171, 176, 180, 184, 196, 209, 217, 233, 249.
R^{mo} Padre nel Signore oss^{mo}: N. 203.
Ser^{mo} Sig. mio col^{mo}: N. 5.
S. et B.P.: N. 127, 137, 143, 159, 167, 235, A. 2.
S.P.: N. 87, 94.

2. Verba officiosa subscriptiones praecedentia

- claudunt fragmenta, at ** indicant integras formulas manu propria auctorum litterarum scriptas

*Di V.A. *-devotissimo servitor-**: N. 5.
*Di V.B^{ne} *-humilissimo et devotissimo servitore-**: N. 127.
*Di V.B^{ne} *-humilissimo et obedientissimo servo-**: N. 18.
Di V.S.Ill^{mu} et R^{mu} humilissimo servitor: N. 11**, 20**.
*Di V.S.Ill^{mu} et R^{mu} *-affetionatissimo servitore-**: N. 23, 32, 43.
Di V.S.Ill^{mu} et R^{mu} devotissimo et humilissimo servitore: N. 146**.
*Di V.S.Ill^{mu} et R^{mu} *-devotissimo et obligatissimo servitore-**: N. 81, 88, 100, 103, 112, 118.

¹ N. 186: *Molto Ill^{re} etc.*

² N. 176, 184: solum reg. 2, omissum reg. 1; N. 142, 147, 164, 171, 180, 196, 217: *Molto Ill^{re} et R^{mo} Sig. etc.* reg. 2, omissum reg. 1; N. 122, 130, 134, 155, 156, 209, 233, 249: *Molto Ill^{re} et R^{mo} etc.* reg. 2, omissum reg. 1; N. 71, 108: *Molto Ill^{re} etc.* reg. 2, omissum reg. 1.

- Di V.S. Illma et R^{ma} *-humilissimo et devotissimo servitore-*: N. 79, 175, 199, 200, 201, 206, 214, 230, 236**, 243, 244, 247**, 251.
- Di V.S. Illma et R^{ma} *-obligatissimo et devotissimo servitore-*: N. 95, 106, 111.
- Di V.S. molt' Ill^{re} et R^{ma} servitore affettionatissimo: N. 138**.
- Di V.S. molto Ill^{re} et R^{ma} affettionatissimo come fratello per servirla sempre: N. 227**.
- Di V.S. molto Ill^{re} et R^{ma} affettionatissimo per servirla sempre: N. 193**, 198**, 207**.
- Di V.S. molto Ill^{re} et R^{ma} servitore affettionatissimo: N. 80**, 97**.
- Di V.S. R^{ma} *-servitore devotissimo nel Signore-*: N. 203.
- Di V.S.^{no} *-humilissimo et devotissimo servitore-*: N. 125, 137, 143, 159, 167, 235, A. 2**.
- Di V.S.^{no} *-humilissimo et obedientissimo servo-*: N. 15, 17, 19, 22, 24, 25, 28, 30, 31, 34, 35, 42, 50, 139**.
- Ill^{mae} et R^{mae} D^{onis} V. amicus coniunctissimus et observantissimus: N. 154.
- Ill^{mae} et R^{mae} D^{onis} V. deditissimus frater et servitor: N. 91**.
- Ill^{mae} et R^{mae} D^{onis} V. humillimus servus: N. 228**.
- Ill^{mae} et R^{mae} D^{onis} V. servitor et episcopus obsequentissimus: N. 157**.
- W.Ks.M. najniższy brat i sługa: N. 36**.

3. Subscriptiones

- Albricht Radziwił: N. 36.
- Gasparo Biglia: N. 11, 20.
- Ger[mani]co vescovo di San Severo, Ger[mani]co vescovo di S. Severo: N. 79, 80, 81, 88, 95, 97, 100, 103, 106, 111, 112, 118, 125, 127, 137, 138, 143, 146, 159, 167, 175, 199, 200, 201, 203, 206, 214, 230, 235, 236, 243, 244, 247, 251, A. 2.
- ^a-Guilhelmus Dei gratia comes palatinus Rheni, utriusque Bavariae dux etc. -^a Guilhelmus: N. 113.
- Il cardinale Radzivil: N. 5, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 42, 43, 50, 139, 193, 198, 207, 227.
- Laure[n]tius Goslyczy, episcopus Premisliensis: N. 157.
- M[inuccio] Minucci, segretario di N.S.: N. 123.
- Stanislaus archiepiscopus Gnesnensis manu propria subscripsit: N. 91.
- ^b-Stanislaus Pawlowski, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Olomucensis, princeps regalis capellae, Bohemiae comes, S. Caes. Mis consiliarius atque ad Ser^{mm} Poloniae regem et inclitos eiusdem regni ordines orator^{-b}: N. 154.
- Stanislaus Suchorzewskij: N. 228.

^{a-a} manu cancellarii ^{b-b} manu descriptoris

INDEX FONTIUM
qui in hoc volumine publicantur

Qui memorantur solum, in parenthesi adducuntur

AAG — Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

Listy

n. (1247, 1248)

A. Caetani — Archivio Caetani (Roma)

F. Gen. — Fondo Generale

17 VIII 1596 n. (130789).

Misc. — Miscellanea

57/903 f. (65, 67v, 95v, 101v, 110, 114v–115v, 124–126v, 143v).

1005/62 p. 629–696.

ADLP — Archivio Doria-Landi-Pamphili (Roma)

F. Aldobr. — Fondo Aldobrandini

3 f. (92, 118v–119v, 200, 261v–262, 273v–274v, 283, 292, 295v–296, 300v–301, 302–303v, 311–311v), 337, (352v, 355–355v).

4 f. (47, 400).

5 f. (155–155v).

27 f. 274–274v.

ADWi — Archiwum Diecezjalne we Włocławku

ABKP — Archiwum Biskupów Kujawsko-Pomorskich

Ac. ep. — Acta episcoporum

9 (28) f. (121v–123), 126v–127, 448–449, (449v–450).

11 (30) f. 320v–321v.

AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa)

AR — Archiwum Radziwiłłów

sectio IV

theca 18 involucrum 212 n. 23 p. (80).

sectio V

826 p. (13), 103–107, 119, (129, 131).

1833 p. (17–18).

(13620).

18497.

(18499).

AZ — Archiwum Zamoyskich

681 n. (21).

3030/2 p. (23).

Dok. Perg. — Zbiór Dokumentów Pergaminowych

(5432, 7967, 7984–7988, 7990–8003), 8004, 8006, (8007, 8008).

MK — Metryka Koronna

138 f. (176v).

VazBN — Varia Archiwalne z Biblioteki Narodowej

2 p. (164).

AKKK — Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej

LA — Libri Archivi

7 f. (181–182).

APG — Archiwum Państwowe w Gdańsku

300, 29 — Recesy Stanów Prus Królewskich

56 f. (79–79v).

58 f. (18v-19, 35).

62 f. (101v, 159v).

APWr — Archiwum Państwowe we Wrocławiu

ABWr — Archiwum Biskupstwa Wrocławskiego

71 p. (46).

ARSI — Archivum Romanum Societatis Iesu

Epp. Ext. — Epistolae Externorum

15 f. 150-150v, 151v.

Epp. NN. — Epistolae Nostrorum

2 f. 18-18v, 20v-21, 23.

F. Ges. — Fondo Gesuitico

1537/9 n. 4.

Hist. Soc. — Historia Societatis

43 f. (4).

Germ. — Epistolae Germaniae

170 f. (204v).

171 f. (138).

Opp. NN. — Opera Nostrorum

339 f. 158v.

ASCC — Archivio della S. Congregazione per il Clero (Roma)

LD — Libri Decretorum

7 f. (58), 77.

LL — Libri Litterarum

8 f. 81-81v, 119, 128-128v.

AS Firenze — Archivio di Stato di Firenze

AMP — Archivio Mediceo del Principato

66 f. (370-371), 371v.

280 f. (122v, 169v-170).

282 f. (126).

832 f. (101), 104.

836 f. (493).

3303 f. (459).

3768 s.f.

4292 f. (90, 100v).

CS — Carte Stroziane

serie I

91 n. (148).

202 f. (194, 195).

305 f. (65v).

AS Lucca — Archivio di Stato di Lucca

AB — Archivio Buonvisi

parte II

62 n. 12.

AS Mantova — Archivio di Stato di Mantova

AG — Archivio Gonzaga

548 n. (9, 94, 97).

557 fasc. 12 n. (120).

558 fasc. 26 n. (137).

AS Modena — Archivio di Stato di Modena

ASE — Archivio Segreto Estense

C. SE — Cancelleria. Sezione Estero

CPE — Carteggi con Principi Esteri

Roma. Cardinali — Roma. Lettere di Cardinali

1409/155, litterae card. Georgii Radziwiłł sub dato: (1 VI 1591, 8 VII 1591, 11 VIII 1591).

CA — Carteggio Ambasciatori

Polonia

3 fasc. 31 p. (2-3).

AS Torino — Archivio di Stato di Torino

Racc. Mong. — Raccolta Mongardino

103 f. 7, 9-48.

116 f. 153, 154-157v.

121 f. 1, 2-101v, (102-106), 106v-109, (109v-127v), 128-131v, (132-141), 141v-150,
(150v-159v), 160-177, (177v-181v), 182-184, (184v-186v), 187-294v, (295-300v).

138 f. 1, (2-315v).

139 f. 1, (2-292v).

ASV — Archivum Secretum Vaticanum

Arch. Arcis — Archivum Arcis

Arm. I-XVIII — Armaria I-XVIII

(6715).

Arch. Consist. — Archivum Consistoriale

Acta Misc. — Acta Miscellanea

51 f. (3, 8, 286-287).

Acta Vicecanc. — Acta Vicecancellarii

13 f. 1, 30, (31, 36-37v), 40v.

Proc. Consist. — Processus Consistoriales

10 f. (356, 358v-359, 476v, 478).

11 f. (37v, 39, 66-66v, 84v, 492v).

Arm. — Armaria

XXXVIII

2 f. (9-9v), 41-41v.

XLIV

34 f. (32-40v).

35 f. (176-177, 189v-190v, 337-340v, 347-351).

36 f. 152, (153-154), 155v, 232-232v, (233-235), 235v-236v, (241-241v, 247-247v),
273-273v, 275, (275v), 276, (293, 323-323v).37 f. 12, (42-42v), 46, 47v, (70, 92), 142-142v, (143), 143v, 158, (158v), 161v,
178-178v, (179-182), 182v, (183), 183v, (212-212v, 260-261v, 320-320v).

38 f. (25, 41-41v, 92-92v, 94-94v, 129), 157.

56 f. (30v).

XLV

43 f. 76-76v.

Epist. ad Princ. — Epistulae ad Principes

25 f. 119v-120v, (120v-122v), 136-137v, (138-142), 142v-143, (144-145v), 153-153v,
(154), 154v-155, (159v, 166-166v).

F. Borgh. — Fondo Borghese

serie I

913 f. 478-478v

serie II

8 f. (15v).

475 f. 9, 11, (27), 84.

492 f. (15-15v), 64-64v.

serie III

(10 D).

18 f. 3-5, 6-6v, 7v-13v, 29-47, (71v, 262-268v, 272, 279v, 385 402v-403,
419-419v).

19 AG f. 65.

28 f. (41v-42, 48, 100v-101, 127v, 142), 145v, (146v, 151, 165-165v).

33 f. (12v, 33v).

52 AB f. 1-18v, (19-33v), 34-34v, (35-39v), 40-40v, (41-45v), 46-47, (47v-59v),
60-61v, (62), 62v, (63-64v), 65-112, (112v-218v).

66 B f. 111, 114v, (131, 134v).

- 66 CD f. 5-7v, 10-11v, 12v, 227v-228, (233, 266, 278), 329v, (419, 435-436v).
 67 A f. (150-152v), 153-153v, 154v, (155, 156, 158v).
 67 C f. (145v, 183v-184).
 88 C f. 5-5v, 14v, (23, 30v).
 89 B f. (39), 64, (75v, 78-78v, 83, 223).
 89 C f. 86v, (152-152v).
 89 D f. (90, 119).
 90 C f. (38, 143-143v, 144v).
 91 AB f. (46).
 91 D f. (162v, 171v, 176, 177v, 181-181v), 182, (184v, 189v, 209, 210v, 237-238, 239v-240v, 254v-255, 263-264).
 93 C f. (116).
 96 AB¹ f. (7, 8v).
 96 D f. 3-42v, (43-44v), 45v, 46v, (48-55v), 56-101v, (102-112v), 116-137, (138-141v), 142-251v, (256-257v).
 96 E f. (75, 77, 84-84v, 85v, 95v), 97, (98-99).
 105 DE f. (143).
 107 AD f. (189).
 109 D f. (11, 87, 97, 139, 146, 242v).
 109 E f. (110v-111, 133, 138, 261).
 112 EF f. (14-17, 38, 61-62).
 120 fasc. A f. (4, 4^{his}), 13-13v, 15-19v, (20), 22-23v, 26v, 28v, 34-35v, (37, 38, 41v), 44v, 52-71v, (72-72v), 74-90v.
 124 B f. (11-11v, 12v).
 129.3 f. (1-184).
 129 D f. (160-223).

serie IV

- 145 A f. (125, 159v).
 224 f. (7-8, 20-21v).
 234 B f. 25, 28v.
 281 A f. (191).

F. Pio — Fondo Pio

- 15 f. 8-38v.
 133 f. 2, 84-134v, (135-137), 137v-139, (139v-149), 149v-151v, (152-156v), 157-161v, (162-167), 167v-176v, (177-178), 178v-180, (180v-181), 181v-239v, (240-243v).

Instr. Misc. — Instrumenta Miscellanea
(4061).

Misc. Arm. — Miscellanea Armariorum

- XI 74 f. (17-33).
 XII 118 A f. (47, 58, 61).

Reg. Vat. — Registra Vaticana

- 2019 f. (542v).

Sec. Brev. — Segreteria dei Brevi

- 167 f. (267-276).
 182 f. (64-64v).
 184 f. 211, 464.
 189 f. (111).
 190 f. (110), 392-392v.
 192 f. 326-334, 335v.
 193 f. (202-210v).
 198 f. 123-124, 125v.
 203 f. (10-10v).
 206 f. (66-77).
 208 f. (173-175v, 176v).
 209 f. (183-184, 185-185v).
 211 f. (134-134v, 139v).

- 212 f. (144).
 215 f. (80-80v, 83v, 88-88v, 89v, 90v, 91v, 165-166, 167v, 230-231, 232v-233).
 233 f. (183-183v).
 279 f. (205-208v).
 354 f. (169-170).
 362 f. (157v-161v).
 364 f. (99-104).
 365 f. 299-309.
 367 f. (77-78v, 105-119v, 277-277'v).
 368 f. (482-484v).
 376 f. (102-103v).
 377 f. (198-200v).
 383 f. (301-303, 304, 311v).

SS — Segreteria di Stato

Cardinali — Lettere di Cardinali

1 f. 92v, (94-94v).

3 f. 52.

Nunz. Div. — Nunziature Diverse

246 n. (38).

286 f. (194-204v).

Particolari — Lettere di Particolari

4 f. (135), 293.

Pol. — Polonia

31 f. (43-44v).

35 f. 4-66, (66v-69), 69v-71, (71v-82v), 83-85, (85v-91), 91v-96, (96v-102v),
 103-114, (114v-116v), 117-118, (118v-119v), 120-181v, (182-345, 351-520v),
 524v.

361 f. (1-101).

Vescovi — Lettere di Vescovi

2 f. (13-13v).

B. Ambr. — Biblioteca Ambrosiana (Milano)

G. 260 inf. f. 29v-30.

G. 261 inf. f. (95).

H. 155 inf. f. (30-66v).

D. 119 suss. f. 19-20v, 204-204v, 639, (661-662v), 776-776v.

D. 124 suss. f. 1, (5-292), 292v-293, (296, 311-311v), 312-312v, (323v, 326v, 328), 330.

D. 125 suss. f. (325, 568'v).

BAV — Bibliotheca Apostolica Vaticana

Barb. Lat. — Barberiniani Latini

2412 f. 74v-86, 88v-89v, 101-105v.

2448 f. 69v-77v.

2815 f. 239-266v.

5361 f. (70-72v).

5781 f. (109-117).

5783 f. 1-36, (36v-48v), 49-51, (51v-53v), 56v-61, (62-62v), 66v-76, (76v-78),
 78v-79v, (80-80v), 81-124.

5804 f. (95v).

5814 f. (20v-21, 33v).

5861 f. (94v-95).

5862 f. (2, 3).

Chigi — Chigiani Latini

L II 35 f. 15-63v.

M I 11 f. (107-107v), 109v.

M II 56 f. 35, 38v, 51, 52-53v, 85-85v, 88v.

M III 60 f. 78-83, (83v-87v).

M III 64 f. 5-9v, (10-10v, 11v), 12v-15, 17-151v, (152-155v), 156v, 157v, (158-800v).

Ottob. Lat. — Ottoboniani Latini

2415 f. 350-351.

2419 f. 1, 46v-47, (47v-48), 48v-49, 72, 75-76, 77v-78, 86-86v, 87v, (90), 90v-92, (92v), 93v, (94-94v, 181-187), 212-213v, 595-596v.

2421 f. 41-43v, 45-46v.

2427 f. (296-297v).

3252 f. (568-585v).

Ruoli

109 f. (3, 6).

110 f. (3v-4, 12v).

111 f. (3v-4, 12).

112 f. (4).

Urb. Lat. — Urbinates Latini

837 f. I, (479-512), 512v-522, (536v).

1059/2 f. (352v, 371), 374v, 382, (387v, 392), 397, (400, 407), 412, (412v, 414, 417, 421v, 428, 431, 433v, 436, 438v, 448v, 453v-454, 477v).

1060 f. (79v, 83, 88v, 94), 94v, (98v-99, 103v, 108, 109, 113v, 134v-135, 136, 139-139v, 159, 161v), 164v, (167v), 171, (176-176v, 181v), 191v, 197, (198v, 201), 205v, (210-210v, 220v, 223v, 231v-232), 251v, (269), 270, (283, 287), 304v, (337v, 342, 347v, 352v), 356, (373v), 379v-380, (384-384v, 395, 419, 443), 444v, (458, 476v), 500, (517v, 522, 526, 529v, 538v, 545, 553, 587v, 596v-597), 604v-605, (637, 658v, 715v-716, 727v), 745.

Vat. Lat. — Vaticani Latini

9244 f. 299-336.

12294 f. (203-203v), 204, 205-228v.

12317 f. (83-83v), 86-86v, 99v-100, (105-106v), 115-115v, 155, (157v, 170v), 305, (305v-310), (319-320), 320v-321, (323, 324).

12428 f. 139-154.

B. Brera — Biblioteca Nazionale Braidense (Milano)

AD.XV.8 n. 11 f. (1-12).

B. Cz. — Biblioteka Czartoryskich (Kraków)

95 n. (31), 68, 88.

97 p. (609-615).

340 f. (216v-217, 226v).

2254 p. 34-37, 60-61.

BEU — Biblioteca Estense Universitaria (Modena)

α.P.8.16 (It. 719) f. (2-266), 266v.

α.T.5.10 (It. 767) f. (62-98v), 102, (103-240v).

α.T.5.11 (It. 768) f. 2-277v, (278-331v).

BJ — Biblioteka Jagiellońska (Kraków)

Przyb. 181/51 f. 12-14v, 28v-29v.

BL — British Library (London)

Add. 8453 f. 291-323v.

BO — Biblioteca Oliveriana (Pesaro)

503 f. 19-22v, 24v.

B. PAN Kr. — Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

1884 p. 575-576, 590-601, (611, 630).

8378 (TR 37) f. 208v.

8389 (TR 48) f. 2-3, 23.

8408/I (TR 68) f. 1-9, 75, 78-80, 96-101, 103-106.

8410 (TR 70) f. 1-26, 31-32.

8411 (TR 71) f. 90-91.

8626 f. 576-576v, 588-596.

BR — Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego (Poznań)

78 f. 112-112v, 113v.

79 f. (54-54v, 55v, 62, 63v).

91 f. (33v-34, 41-41v).

BUWr — Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

Akc. 1949/438 Steinwehr I f. 242-243v.

B. Vallic. — Biblioteca Vallicelliana (Roma)

(A 13¹)

I 66 p. 216-274.

L 18 f. II, 2, (2v-3v), 4-4v, (5), 5v-25, 26v, (52v), 62, 181-184v, 188, (226v).

N 16 f. 240-240v.

N 17 f. (30v).

N 33 f. (120-143), 222v, 227-228v.

N 34 f. III, 267-267v, 276v, 372-373v, 375-377, (437-438v).

N 35 f. II, (123-127, 235-270, 275-300v).

DHI — Deutsches Historisches Institut in Rom

1 f. 284v-286, 291v, 293-296v, 297v-301v, (307v-309), 312-333, (343v-344v, 379-379v).

6 f. (122-125v).

SRA — Svenska Riksarkivet (Stockholm)

Extr. IX — Extranea IX (Polen)

89 s.f. (25 XI 1595).

OPERA
in quibus fontes in hoc volumine editi iam ex parte publicati sunt

- Chodyński — Stanisław Chodyński, *Wikaryusze katedry wrocławskiej* [Vicarii ecclesiae cathedralis Vladislaviensis] (*Collegium Vicariorum*), Wrocław 1912, p. 294–295.
- Czaplewski — *Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego* [Hieronymi Rozrażewski epistularum commercium], ed. Paweł Czaplewski, t. II, 2 VII 1582 – 1600, Toruń 1939 (Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Fontes, t. 31), p. 422, 453.
- Hjärne — Harald Hjärne, *Sigismunds svenska resor. Bidrag ur polska och italienska källor* [Sigismundi itinera Suetica. Additamenta ex fontibus Polonicis et Italicis], Upsala 1884, add. III, p. 9–12.
- Jaitner: Die Hauptinstruktionen — *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605*, bearb. von Klaus Jaitner, Bde. 1–2, Tübingen 1984, p. 19.
- Isopescu — *Documenti inediti della fine del Cinquecento*, a cura di Claudio Isopescu, in: *Academia Română. Memorie Secțiunii Istorice*, ser. III, t. X, București 1929, p. 13–15.
- Karttunen — Liisi Karttunen, *Chiffres diplomatiques des nonces en Pologne vers la fin du XVIe siècle ... extraits des Archives Chigi*, Helsinki 1911 (*Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, ser. B, t. 2), p. 5–10.
- Lechniak — Ewa Lechniak, *Wskół legacji kardynała Jerzego Radziwiłła w 1592 roku (Z archiwaliów włoskich)* [De legatione cardinalis Georgii Radziwiłł a. 1592 obita (Ex tabulariis Italicis)], „Kronika Rzymska”, 7, 1989, n. 77, p. 16–18 (passim).
- Meysztowicz — *Caeremoniarii anonymi relatio de cardinalis Georgii Radziwiłł legatione ad Sigismundum III regem Poloniae (a. 1592)*, ed. Valerianus Meysztowicz, „Antemurale”, 12, 1968, p. 43–75.
- Pärnänen: Sigismond — J. A. Pärnänen, *Sigismond Vasa et la succession au trône de Suède 1592–1594 d'après la correspondance diplomatique du nonce apostolique Germanico Malaspina*, Genève 1912, p. 31–91 (brevisima fragmenta, passim).
- Schweizer: Nuntiaturrechnungen — *Nuntiaturrechnungen aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken*, Abt. II: *Die Nuntiaturrechnungen am Kaiserhof*, Bd. 3: *Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592*, bearb. von Josef Schweizer, Paderborn 1919 (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, hrsg. von der Görres-gesellschaft, Bd. 18), p. 541 ann. 1.
- Schweizer: Römische Beiträge — Josef Schweizer, *Römische Beiträge zur Korrespondenz des Herzogs Wilhelm V. von Bayern aus den Jahren 1588–1592*, „Römische Quartalschrift”, 24, 1910, p. 194.
- Šmurlo — Evgenij Šmurlo, *Rossija i Italija. Sbornik istoričeskich materialov i izsledovanij kasa-juščichsja snošenij Rossii s Italiej* [Russia et Italia. Collectio documentorum historicorum et studiorum mutuas relationes inter Russiam et Italiam intercedentes spectantium], t. II, fasc. 1, S. Petersburg 1908, p. 173.
- Theiner: Vetera — *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, ed. Augustinus Theiner, t. III: *a Sixto PP. V usque ad Innocentium PP. XII. 1585–1696*, Romae 1863, p. 209–210.
- Veress: Documente — *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* [Documenta historiarum Transilvaniae, Moldaviae et Valachiae illustrantia], ed. Andrei Veress, vol. III: *Acte și scrisori (1585–1592)* [Epistulae et acta (1585–1592)], București 1931, p. 311, 316–318, 321–324.
- Veress: Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből 1592–1600 (*Relationes nuntiorum apostolicorum in Transylvaniam missorum 1592–1600*), ed. Endre Veress, Budapest 1909 (*Monumenta Vaticana historiarum Regni Hungariae illustrantia*, ser. II, t. 3), p. 6, 27–29, 31–34.

Welykyj: Litterae — *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550–1850)*, collegit, paravit, adnotavit editionemque curavit Athanasius G. Welykyj, t. I: 1550–1593, Romae 1959, p. 327–328.

STUDIA ET FONTES AUXILIARI
quibus in hoc volumine apparando usi sumus

Non afferuntur volumina, quae iam in: „Opera, in quibus fontes in hoc volumine editi iam ex parte publicati sunt” nominantur, ex quibus etiam alia documenta sunt adducta

- AHP WS — *Atlas Historyczny Polski* [Atlas Historicus Polonus], ser.: *Mapy szczegółowe XVI wieku* [Tabulae geographicae exactae saeculi XVI], 2: *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku* [Palatinatus Sandomiriensis saeculi XVI parte posteriore], editionem curavit Władysław Pałucki, pars II, Warszawa 1993.
- Albéri — *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, a cura di Eugenio Albéri, ser. I, vol. VI, Firenze 1862.
- Albericius — *Venerabilis Caesaris Baronii, S.R.E. cardinalis bibliothecarii, epistolae et opuscula nunc primum ex archetypis in lucem eruta*, recensuit et adnotationibus illustravit Raymundus Albericius, t. 3, Romae 1770.
- Aleksandrowicz — Marian Aleksandrowicz, *Seminarium duchowne w Gnieźnie w latach 1602–1718* [Seminarium ecclesiasticum Gnesnense annis 1602–1718], in: *Studia historyczne* [Studia historica], quae edenda curaverunt Mieczysław Żywczyński et Zygmunt Zieliński, t. I, Lublin 1968, p. 267–315.
- Allodi — Giovanni Maria Allodi, *Serie cronologica dei vescovi di Parma con alcuni cenni sui principali avvenimenti civili*, vol. II, Parma 1856.
- Ambró — Béla Ambró, *Malaspina pápai nuntius mŭködése Erdélyben 1599* [De opera Malaspiniae nuntii pontificii in Transilvania a. 1599], „Katholikus Szemle”, 1, 1887, p. 253–290.
- Annibali — Flaminio Maria Annibali, *Notizie storiche della casa Farnese*, parte I, Montefiascone 1817.
- AS Siena. Guida — *Archivio di Stato di Siena. Guida-inventario dell'Archivio di Stato*, vol. 2, Roma 1951 (Ministero dell'Interno. Pubblicazioni degli Archivi di Stato, VI).
- AS Venezia. Indice — *Archivio di Stato di Venezia. Dispacci degli ambasciatori al Senato. Indice*, Roma 1959 (Ministero dell'Interno. Pubblicazioni degli Archivi di Stato, XXXI).
- Banaszak — Marian Banaszak, *Z dziejów dyplomacji watykańskiej. Poselstwa oboediencyjne w latach 1534–1605* [Ex historia publicarum Sedis Apostolicae relationum. Legationes oboedientiae probandae causa annis 1534–1605 obitae], pars 1–3, Warszawa 1975.
- Banaszkiewicz — Jacek Banaszkiewicz, *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego* [Nigra et alba fabula Boleslai Audacis], „Kwartalnik Historyczny”, 88, 1981, n. 2, p. 353–390.
- Bandtkie — *Ius Polonicum codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*, ed. Ioannes Vincentius Bandtkie, Varsoviae 1831.
- Bandura: Jan Zamoyski — Władysław Bandura, *Jan Zamoyski i Zygmunt Batory* [Ioannes Zamoyski et Sigismundus Báthory]. „*Secretum negotium*” 1590–1593, in: *Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego* [Studia historica Stanisłao Zakrzewski 30 annos munera professoris explenti oblata], Lwów 1934, p. 381–395.
- Bandura: Opis — Władysław Bandura, *Opis zbiorów rękopiśmiennych przechowywanych w Zakładzie Dokumentacji w Krakowie* [Descriptio manuscriptorum, quae in Instituto Documentationis Cracoviensi asservantur], fasc. 2/1: *Teki Rzymskie* [Thecae Romanae], Warszawa 1959.
- Bantyś-Kamenskij — Nikolaj Nikolaevič Bantyś-Kamenskij, *Perepiska meźdu Rossieju i Pol'seju po 1700 god sostavlenaja po diplomatičeskim bumagam upravljavšim moskovskim archivom kollegii inostrannyh del* [Epistularum commercium Russiae cum Polonia usque ad a. 1700 intercedens iuxta documenta diplomatica ex tabulario collegii a rerum exterarum relationibus Moscuiensis dispositum], pars 2: 1584–1612, Moskva 1862.
- Barwiński: Diariusze 1591–1592 — *Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591–1592* [Diaria et acta comitiorum annis 1591–1592], ed. Eugeniusz Barwiński, Kraków 1911 (Scriptores rerum Polonicarum, t. XXI).

- Barwiński: Diariusze 1597 — *Diariusze sejmowe z r. 1597* [Diaria comitiorum a. 1597], ed. Eugeniusz Barwiński, Kraków 1907 (Scriptores rerum Polonicarum, t. XX).
- Barycz: Historia — Henryk Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu* [De Universitatis Iagellonicae historia aetate renaissance litterarum], Kraków 1935.
- Barycz: Kronika — *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595* [Chronica incolae urbis Cracoviensis ex annis 1575–1595], ed. Henryk Barycz, Kraków 1930.
- Barycz: Szlakami — Henryk Barycz, *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego. Studia nad historiografią w. XVI–XVIII* [De antiquorum rerum gestarum scriptorum Polonorum operibus. Studia ad historiographiam saec. XVI–XVIII pertinentia], Wrocław 1981.
- Bazielich — Antoni Bazielich, *Kardynał Jerzy Radziwiłł (1556–1600). Wybrane zagadnienia* [Cardinalis Georgius Radziwiłł (1556–1600). Quaestiones selectae], in: *Studia historyczne* [Studia historica], edenda curaverunt Mieczysław Żywczyński et Zygmunt Zieliński, t. I, Lublin 1968, p. 163–265.
- Bazyłow — Ludwik Bazyłow, *Siedmiogród a Polska 1576–1613* [Transilvania et Polonia annis 1576–1613], Warszawa 1967.
- Bentivoglio — Guido Bentivoglio, *Memorie e lettere*, a cura di Costantino Panigada, Bari 1934.
- Bernatowicz — Tadeusz Bernatowicz, *Miles christianus et peregrinus. Fundacje Mikołaja Radziwiłła „Sierotki” w ordynacji nieświeskiej* [Fundationes Nicolai Christophori Radziwiłł „Orbi” in ordinatione Nesvisiensis], Warszawa 1998.
- Besala: Stanisław Żółkiewski — Jerzy Besala, *Stanisław Żółkiewski* [Stanislaus Żółkiewski], Warszawa 1988.
- Besala: Stefan Batory — Jerzy Besala, *Stefan Batory* [Stephanus Báthory], Warszawa 1992.
- Besta — Enrico Besta, *Il Senato veneziano (origine, costituzione, attribuzioni e riti)*, Venezia 1899 (Miscellanea di storia veneta edita per cura della R. Deputazione Veneta di Storia Patria, ser. II, t. V).
- Bettoni — *Nunziature d'Italia. Secoli XVI–XVIII: Nunziature di Napoli*, vol. III: (11 luglio 1587 – 21 settembre 1591), a cura di Margherita Bettoni, Roma 1970 (Fonti per la storia d'Italia pubblicate dall'Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea).
- Bianchi — Nicomede Bianchi, *Le materie politiche relative all'estero degli archivi di stato piemontesi*, Bologna 1876.
- Biaudet — Henry Biaudet, *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648*, Helsinki 1910 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, t. II/1).
- Bielski — *Joachima Bielskiego dalszy ciąg Kroniki Polskiej, zawierającej dzieje od 1587 do 1598 r.* [Joachimi Bielski Chronicae Polonae continuatio res annis 1587–1598 gestas continentis], ed. Franciszek Maksymilian Sobieszczański, Warszawa 1851.
- Biliński, Karpiński, Opaliński — Wojciech Biliński, Andrzej Karpiński et Edward Opaliński, censura operis huius: *Annibale di Capua. Nunzio apostolico e arcivescovo di Napoli (1544 c. – 1595). Materiali per una biografia*, a cura di Jan Władysław Woś, Roma 1984, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 30, 1985, p. 262–267.
- Boniecki — Adam Boniecki, *Herbarz polski* [Liber insignium Polonorum], t. X–XI, Warszawa 1907.
- Boras, Trzeciakowski — Zygmunt Boras, Lech Trzeciakowski, *W dawnym Poznaniu. Fakty i wydarzenia z dziejów miasta do roku 1918* [In vetere urbe Posnania. Res, quae in urbe illa usque ad a. 1918 gestae sunt], Poznań 1971.
- Boratyński: Caligari — Ludwik Boratyński, J. A. Caligari, *nuncjusz apostolski w Polsce (1578–1581)* [I. A. Caligari, nuntius apostolicus in Polonia (1578–1581)], in: *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności* [Dissertationes Classis Historico-Philosophicae Academiae Scientiarum et Litterarum], t. 59, Kraków 1916, p. 1–52.
- Boratyński: Caligari MPV — *Ioannis Andreae Caligarii, nuntii apostolici in Polonia, epistolae et acta 1578–1581*, ed. Ludovicus Boratyński, Cracoviae 1915 (Monumenta Poloniae Vaticana, t. IV).
- Branchi — Eugenio Branchi, *Storia della Lunigiana feudale*, vol. 2, Pistoia 1897.
- Braudel — Fernand Braudel, *Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II* [Mare Internum et terrae circa hoc mare iacentes aetate Philippi II], t. I–II, Gdańsk 1976, 1977.

- Bruździński — Andrzej Bruździński, *Działalność prymasa Stanisława Karnkowskiego w zakresie wprowadzania uchwał Soboru Trydenckiego w Polsce, 1581–1603* [De Stanisłao Karnkowski primite decreta Concilii Tridentini in Poloniam annis 1581–1603 inferente], Kraków 1996.
- Bukowska-Gorgoni — Christina Bukowska-Gorgoni, *Causae Polonae coram Sacra Romana Rota XV-XVII saec. Explanatio processuum et regesta documentorum*, Roma 1995.
- Bullarium Romanum — *Bullarum, diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis editio*, t. V, VIII, Augustae Taurinorum 1860, 1863.
- Buta: I paesi — *I paesi romeni in una serie di „avvisi” della fine del Cinquecento*, in: *Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani*, t. II, Roma 1930, p. 72–304.
- Buta: I ragguagli — *I ragguagli di Claudio Rangoni, vescovo di Reggio-Emilia e nunzio in Polonia dal 1599–1605*, in: *Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani*, t. I, Roma 1925, p. 259–377.
- Caetani — Leone Caetani, *Vita e diario di Paolo Alaleone de Branca, maestro delle cerimonie pontificie (1582–1638)*, Roma 1893.
- Carte Stroziane. Inv. — *Le Carte Stroziane del R. Archivio di Stato in Firenze. Inventario. Serie prima*, vol. 1, Firenze 1884.
- Catalanus — Iosephus Catalanus, *Pontificale Romanum in tres partes distributum Clementis VIII ac Urbani VIII auctoritate recognitum, nunc primum prolegomenis et commentariis illustratum*, t. I–III, Romae 1738, 1739, 1740.
- Chodynicki — Kazimierz Chodynicki, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632* [Ecclesia Orthodoxa et Respublica Polonorum. Historia annorum 1370–1632 adumbrata], Warszawa 1934.
- Chrzanowski, Kornecki — Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, *Polskie pomniki w świątyniach Rzymu* [De monumentis Polonis in ecclesiis Romanis inventis], Warszawa 1994 (*Monumenta Poloniae in Italia*).
- Ciaconius — Alphonsus Ciaconius, *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Alphonsi Ciaconii ordinis Praedicatorum et aliorum opera descriptae*, ab Augustino Oldoino Societatis Iesu recognitae et ad quatuor tomos ingenti ubique rerum accensione productae, t. 4, Romae 1677.
- Ciampi — Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali*, t. I–III, Firenze 1834, 1839, 1842.
- Ciara — Marek Ciara, *Konfederacje wojskowe w Polsce w latach 1590–1610* [Confoederationes militum in Polonia annis 1590–1610], „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 31, 1988 (impressio a. 1989), p. 61–80.
- Corfus — Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii* [De auctoritate Polonorum negotiis Moldavis interposita et vi, quam res ea ad bellum a Michaelae Strenuo contra Turcas commotum habuit], „Revista de Istorie”, 28, 1975, 4, p. 527–540.
- Cornides — Elisabeth Cornides, *Rose und Schwert im päpstlichen Zeremoniell von den Anfängen bis zum Pontifikat Gregors XIII.*, Wien 1967.
- Cozzi — Gaetano Cozzi, *Gesuiti e politica sul finire del '500. Una mediazione di pace tra Enrico IV, Filippo II e la Sede Apostolica proposta dal P. Achille Gagliardi alla Repubblica di Venezia*, „Rivista Storica Italiana”, 75, 1963, p. 477–537.
- Cromerus — Martinus Cromerus, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basileae, ex officina Oporiniana, 1568.
- Czapliński — Władysław Czapliński, *Zatargi Gdańska z Zygmuntem III na tle religijnym* [Controversiae sacrarum colendorum, quae Gedanum et Sigismundus III inter se habuerunt], in: *Historia Gdańska* [Historia Gedani], editionem curavit Edmund Cieślak, t. II: 1454–1655, Gdańsk 1982, p. 592–598.
- Czerska — Danuta Czerska, *Dymitr Samozwaniec* [Pseudodemetrius], Wrocław 1995.
- DBI — *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 2, 13, 16, Roma 1960, 1971, 1973.
- De Daugnon — F. F. De Daugnon, *Gli Italiani in Polonia dal IX secolo al XVIII. Note storiche con brevi cenni genealogici, araldici e biografici*, t. II, Crema 1907.

- Dessart, Halkin, Hoyoux — Henri Dessart, Leon-E. Halkin, Jean Hoyoux, *Inventaire analytique de documents relatifs à l'histoire du diocèse de Liège sous le régime des nonces de Cologne (1584–1606)*, *Analecta Vaticana-Belgica*, II B: *Nonciature de Cologne*, vol. 2, Bruxelles–Rome 1957.
- Di Manzano — Francesco Di Manzano, *Cenni biografici dei letterati ed artisti friulani dal secolo IV al XIX*, Bologna 1966.
- Dmytrijev — Mychajlo Dmytrijev, *Koncepcii unii v cerkovnyh i deržavnyh kolach Reči Pospolytoi kincja XVI st.* [Consilia unionis faciendae inter ecclesiasticos et optimates Reipublicae saeculo XVI exeunte inita], in: *Istoryčnyj kontekst, ukladennja Berestejs'koj unii i perše pounijne pokolinnja. Materialy Peršych «Berestejs'kych čytan'», L'viv, Ivano–Frankivs'k, Kyjv 1–6 žovnja 1994 r.* [De historicis unionis Brestensis adiunctis, eiusdem sanctione et primis post unionem factam hominum aetatibus. Acta «Praelectionum Brestensium» primum habiturum, Leopoli, Ivano–Frankivs'k, Kiovia 1–6 octobris a. 1994], editionem curaverunt Borys Gu-dzjak et Oleg Turij, L'viv 1995, p. 39–73.
- Donazzolo — Pietro Donazzolo, *I viaggiatori veneti minori. Studio bio-bibliografico*, Roma s.d. (Memorie della Reale Società Geografica Italiana, vol. XVI).
- Drabina — Jan Drabina, *Działalność dyplomatyczna legata apostolskiego Hieronima Lando na Śląsku i w Polsce w latach 1459–1464* [Legatus apostolicus Hieronymus Lando in Silesia et Polonia annis 1459–1464 quid egerit], „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia, 1970, fasc. 19, p. 149–170.
- Duhr — Bernhard Duhr, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge im XVI. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1907.
- Durantis — Gulielmus Durantis, *Rationale divinatorum officiorum*, Venetiis 1568.
- Dworzaczek: Genealogia — Włodzimierz Dworzaczek, *Genealogia. Tablice* [Genealogia. Tabulae], Warszawa 1959.
- Dworzaczek: Hetman — Włodzimierz Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego* [Dux exercituum Ioannes Tarnowski. De procerum Minoris Poloniae vitae memoria], Warszawa 1985.
- Dymmel — Piotr Dymmel, *Tradycja rękopiśmienna roczników Jana Długosza. Studium analityczne ksiąg X–XII* [De annalium Długossianorum libris manuscriptis. Studium analyticum librorum X–XII], Warszawa 1992.
- Ehses, Meister — *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1585–1590*, Abt. I: *Die Kölner Nuntiatur*, Bd. 1: *Bonomi in Köln. Santonio in der Schweiz. Die straßburger Wirren*, bearb. von Stephan Ehse und Aloys Meister, Paderborn 1895 (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, hrsg. von der Görres-gesellschaft, Bd. 4).
- EK — *Encyklopedia Katolicka* [Encyclopaedia Catholica], t. I, II, IV, V, VII, Lublin 1985, 1989, 1997.
- Elvert — Christian Ritter d'Elvert, *Zur Geschichte des Erzbisthums Olmütz und insbesondere seines mehrhundertjährigen Kampfes mit den mährischen Ständen und der Staatsgewalt*, Brünn 1895 (Schriften der historisch-statistischen Section der kais. kön. mährischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, Bd. 29).
- EPO — *Encyklopedia powszechna Orgelbranda* [Encyclopaedia universalis Orgelbrandiana], t. XVII, Warszawa 1864.
- EUIEA — *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, t. XXIII, Barcelona 1924.
- EWJ — *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* [Encyclopaedia Iesuitarum in Polonia et Lithuania annis 1564–1995 degentium], grege iesuitarum adiuvente scripsit Ludwik Grzebień, Kraków 1996.
- Fabisz — Paweł Władysław Fabisz, *Wiadomość o legatach i nuncyuszach apostolskich w dawnej Polsce (1075–1865)* [De legatis et nuntiis apostolicis in vetere Polonia (1075–1865)], Ostrów 1866.
- Fanfani — Pietro Fanfani, *Vocabolario della lingua italiana*, Firenze 1908.
- Felczak — Wacław Felczak, *Historia Węgier* [Historia Hungariae], Wrocław 1983.
- Felczak, Wasilewski — Wacław Felczak, Tadeusz Wasilewski, *Historia Jugosławii* [Historia Iugoslaviae], Wrocław 1985.

- Florja — Boris N. Florja, *Russko-pol'skie otnošenija i baltijskij vopros v konce XVI – načale XVII v.* [Relationes mutuae inter Russiam et Poloniam intercedentes et quaestio maris Baltici saeculo XVI exeunte et XVII ineunte], Moskva 1973.
- Fokciński — *Propozycje konsystorialne w XVI wieku. Omówienie. Teksty polskie* [Propositiones consistoriales saeculo XVI. Argumentum. Documenta Polona], ed. Hieronim Fokciński SI pluribus allaborantibus, Rzym 1994 (Studia Ecclesiastica 18, Historica 11, Fontium textus 2).
- Folwarski — Henryk Folwarski, *Poczet opatów klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku* [Elenchus abbatum monasterii Canoniorum Regularium Cervenscensis], „Nasza Przyszłość”, 6, 1957, p. 5–81.
- Fornari — Pietro Fornari (Romano), *Roma nelle sue strade e nelle sue piazze*, Roma s.d.
- J. Friedberg — Jan Friedberg, *Zatarg Polski z Rzymem w czasie wojny trzynastoletniej (Przyczynek do historii dyplomacji krzyżackiej)* [De controversia inter Poloniam et Romam tempore belli tredecim annorum coorta. Quaestiuncula ad historiam publicarum militum Cruce signatorum relationum pertinens], „Kwartalnik Historyczny”, 24, 1910, p. 422–467.
- M. Friedberg — Marian Friedberg, *Wydawanie drukiem źródeł archiwalnych. Metoda i technika pracy edytorskiej* [De fontibus, qui in archivis asservantur, typis edendis. Methodus et ars laboris editorii], Warszawa 1963.
- Frydrychowicz — Romuald Frydrychowicz, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf [1905].
- Garampi — Iosephus Garampi, *Synopsis legatorum et nuntiorum apostolicorum in Polonia*, ms. ASV Fondo Garampi 23.
- Garbacik — Józef Garbacik, *Sprawa ambasady weneckiej w Polsce za Zygmunta III* [De legatione Veneta stabili in Polonia Sigismundo III regnante instituenda], in: *Studia z dziejów kultury polskiej* [Studia ad historiam humani cultus civilisque in Polonia pertinentia], opus plurium auctorum, Warszawa 1949, p. 315–331.
- Garstein — Oskar Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia until the Establishment of the S. Congregatio de Propaganda Fide in 1622*, vol. II, 1583–1622, Oslo 1980.
- Gerini — Emanuelle Gerini, *Momorie storiche d'illustri scrittori e di uomini insigni dell'antica e moderna Lunigiana*, vol. II, Massa 1829.
- Gfrörer — Eduard Gfrörer, *Straßburger Kapitelstreit und Bischöflicher Krieg im Spiegel der elsässischen Flugschriften-Literatur 1569–1618*, Straßburg 1906.
- GLE — *Grand Larousse encyclopédique*, t. I, Paris 1960.
- Glemma — Tadeusz Glemma, *Początki rządów biskupa Piotra Kostki i jego kapituła* [De Petro Kostka episcopo regere incipiente eiusque capitulo], „Nasza Przyszłość”, 8, 1958, p. 117–151.
- Goetz — *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken*, Abt. I: 1533–1559, Bd. 16: *Nuntiatur des Girolamo Martinengo (1550–1554)*, bearb. von Helmut Goetz, Tübingen 1965.
- Grabowski — Ambroży Grabowski, *Historyczny opis miasta Krakowa i jego okolic* [Historica descriptio urbis Cracoviae eiusque finitimarum], Kraków 1822.
- Graduale — *Graduale Sacrosanctae Romanae Ecclesiae de tempore et de sanctis S.Dⁿⁱ N. Pii X pontificis maximi iussu restitutum et editum*, Romae 1908.
- Grandidier — Philippe André Grandidier, *Histoire de l'église et des évêques-princes de Strasbourg*, in eiusdem: *Oeuvres historiques inédites*, t. 4, Colmar 1866.
- Grzybowski — Stanisław Grzybowski, *Jan Zamoyski* [Ioannes Zamoyski], Warszawa 1994.
- Hakluyt — Richard Hakluyt, *Wyprawy morskie, podróże i odkrycia Anglików* [Expeditiones maritimae, itinera et reperta Anglorum], selectionem fecit Henryk Zins, Gdańsk 1988.
- Halecki: From Florence — Oskar Halecki, *From Florence to Brest (1439–1596)*, in: *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy — szkice — materiały historyczne* [Dissertationes — adumbrationes — acta historica], t. V, Rzym 1958, p. 9–444.
- Halecki: Jeszcze o nowych źródłach — Oskar Halecki, *Jeszcze o nowych źródłach do dziejów Unii brzeskiej. Ostatni apel Zygmunta III do Konstantego Ostrojskiego* [Iterum de novis fontibus ad Unionis Brestensis fata pertinentibus. Ultima exhortatio Sigismundi III ad Constantinum Ostrojski], in: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. IV, Rzym 1957, p. 117–140.

- Halecki: Unia — Oskar Halecki, *Unia brzeska w świetle współczesnych świadectw greckich* [Unio Brestensis ex documentis Graecis coaevis illustrata], in: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. I, Rzym 1954, p. 71–137.
- Hansen: Kampf — *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken*, Abt. III: 1572–1585, Bd. 1: *Der Kampf um Köln 1576–1584*, bearb. von Joseph Hansen, Berlin 1892.
- Hansen: Reichstag — *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken*, Abt. III: 1572–1585, Bd. 2: *Der Reichstag zu Regensburg 1576. Der Pacificationstag zu Köln 1579. Der Reichstag zu Augsburg 1582*, bearb. von Joseph Hansen, Berlin 1894.
- HC — *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi*, vol. II elaboravit Conradus Eubel, vol. III elaboravit Guilelmus van Gulik et Conradus Eubel, vol. IV elaboravit Patritius Gauchat, Monasterii 1914, 1923, 1935.
- Heidenstein — Reinholdus Heidenstein, *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Francofurti ad Moenum 1672.
- Hirn — Joseph Hirn, *Erzherzog Ferdinand II. von Tirol. Geschichte seiner Regierung und seiner Länder*, Bd. II, Innsbruck 1888.
- Hurmuzaki — *Documente privitoare la istoria românilor* [Documenta historiam Dacoromanorum illustrantia], collegit Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. III/1: 1576–1599, Bucuresci 1880.
- Jačov — Marko Jačov, *I Balcani tra Impero Ottomano e potenze europee (sec. XVI e XVII). Il ruolo della diplomazia pontificia*, Cosenza 1997.
- Jaitner: Il nepotismo — Klaus Jaitner, *Il nepotismo di papa Clemente VIII (1592–1605): il dramma del cardinale Cinzio Aldobrandini*, „Archivio Storico Italiano” 1588, disp. 1, p. 57–93.
- Janocki — Jan Daniel Janocki, *Janociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae*, vol. I–III, Varsaviae et Lipsiae 1776, 1779, 1819.
- Jarmiński: Bez użycia — Leszek Jarmiński, *Bez użycia siły. Działalność polityczna protestantów w Rzeczypospolitej u schyłku XVI wieku* [Sine usu vis. Actio politica protestantium in Republica saeculo XVI exeunte], Warszawa 1992.
- Jarmiński: La Polonia — Leszek Jarmiński, *La Polonia di fronte ai tentativi per una lega antiturca sotto Clemente VIII*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 39, 1995, p. 107–116.
- Jarmiński: Trudne starania — Leszek Jarmiński, *Trudne starania o wysłanie posła Zygmunta III Wazy z oboediencją do papieża Klemensa VIII* [De curis circa Sigismundi III Vasa oratorem ad Clementem papam VIII oboedientiae praestandae causa mittendum positus], „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 41, 1997, p. 169–175.
- Jarmiński: Z problematyki — Leszek Jarmiński, *Z problematyki edycji akt nuncjatur na przykładzie korespondencji Germanica Malaspiny* [Quaestiones ad acta nuntiaturarum edenda pertinentes, quae ex Germanici Malaspina epistularum commercio illustrantur], „Informationes”. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych, 5, 1991, p. 115–123.
- Laschke — „Das persönliche Regiment” Clemens’ VIII. *Zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats*, „Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte”, 65, 1970, p. 133–144.
- Illigens — Everhard Illigens, *Geschichte der lübeckischen Kirche von 1530 bis 1896, das ist Geschichte des ehemaligen katholischen Bistums und der nunmehrigen katholischen Gemeinde sowie der katholischen Bischöfe, Domherren und Seelsorger zu Lübeck von 1530 bis 1896*, Paderborn 1896.
- Jordan — *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente, embajador en Alemania de los reyes Don Felipe II y III, sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría 1581–1608*, publicada por J. M. Jordan de Urríes, marqués de Ayerbe, Zaragoza 1892.
- Isenburg — Wilhelm Karl Prinz von Isenburg, *Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten*, Bd. 1: *Stammtafeln zur Geschichte der deutschen Staaten*, Berlin 1936.
- Karwowski — Stanisław Karwowski, *Komandoria i kościół Św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu* [Commenda et ecclesia S. Ioannis Hierosolymitani Posnaniensis], Poznań 1910.
- Kędziński — Jerzy Z. Kędziński, *Dzieje Anglii 1485–1939* [Historia Angliae 1485–1939], t. 1: 1485–1830, Wrocław 1986.

- Kempa — Tomasz Kempa, *Konstanty Wąsł Ostrogski (ok. 1524/1525 – 1608), wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej* [Constantinus Basilius Ostrogski (ca 1524/1525 – 1608), palatinus Kioviensis et marescalcus terrae Volhiniensis], Toruń 1997.
- Kersten — Adam Kersten, *Historia Szwecji* [Historia Sueciae], Wrocław 1973.
- Kieniewicz — Leszek Kieniewicz, *Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich* [Secretarius Stephani Báthory. Secretarii regii et honores, quos assecuti sunt], in: *Spółeczeństwo staropolskie. Studia i szkice* [Societas antiquorum Polonorum. Studia et adumbrationes], t. IV, editionem curaverunt Anna Izydorczyk et Andrzej Wyczański, Warszawa 1986, p. 33–69.
- Kohlbach: Die barocken Kirchen — Rochus Kohlbach, *Die barocken Kirchen von Graz*, Graz [1951].
- Kohlbach: Die gotischen Kirchen — Rochus Kohlbach, *Die gotischen Kirchen von Graz*, Graz [1950].
- Kolberg — Joseph Kolberg, *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermland Andreas Bathory*, „Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands”, 17, 1910, p. 563–733.
- Koranyi — Karol Koranyi, *Powszechna historia państwa i prawa* [Universalis historia reipublicae et iuris], t. III, Warszawa 1966.
- Korolko, Wojtyśka — *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. IX: *Vincentius Lauro (1572–1578)*, vol. 1: (25 VII 1572 – 30 IX 1574), ediderunt Mirosław Korolko et Henricus Damianus Wojtyśka, Romae 1994.
- Korytkowski: Arcybiskupi — Jan Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821* [Archiepiscopi Gnesnenses, primates et metropolitae Poloni inde ab a. 1000 usque ad a. 1821], t. III, Poznań 1889.
- Korytkowski: Prałaci — Jan Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych* [Praelati et canonici ecclesiae cathedralis metropolitanae Gnesnensis inde ab a. 1000 usque ad dies nostros], t. III, Gniezno 1883.
- Krasenbrink — Josef Krasenbrink, *Die Congregatio Germanica und die katholische Reform in Deutschland nach dem Tridentinum*, Münster 1972.
- Kristen — Zdeněk Kristen, *Intorno alla partecipazione personale di Clemente VIII al disbrigo della corrispondenza politica (Contributo alla storia della Segreteria di Stato pontificia)*, „Bollettino dell'Istituto Storico Cecoslovacco in Roma”, 1, 1937, p. 27–52.
- Królik — Ludwik Królik, *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII w.* [Capitulum ecclesiae collegiatae Varsaviensis usque ad finem saeculi XVIII], Warszawa 1990.
- Kujot — Stanisław Kujot, *Opactwo pelplińskie* [Abbatia Pelplinensis], Pelplin 1875.
- Kumor — Bolesław Kumor, *Geneza i zawarcie unii brzeskiej* [De unionis Brestensis origine et sanctione], in: *Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich* [Unio Brestensis: origo, fata et vis, quam ad populorum Slavorum cultum atque humanitatem habuit], editionem curaverunt Ryszard Łużny, Franciszek Ziejka et Andrzej Kępiński, Kraków 1994, p. 26–44.
- Kuntze: Les rapports — Edward Kuntze, *Les rapports de la Pologne avec le Saint-Siège à l'époque d'Etienne Batory*, in: *Etienne Batory roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracovie 1935.
- Kuntze, Nanke — *Alberti Bolognelli, nuntii apostolici in Polonia, epistolae et acta 1581–1585*, pars 1: 1581–1582, ed. Edward Kuntze et Czesław Nanke, Cracoviae 1923–1933; pars 2: 1983, ed. Edward Kuntze, Cracoviae 1938; pars 3, fasc. 2: (m. iunio 1584 – maio 1585, appendix m. ian. 1584 – febr. 1585), ed. Edward Kuntze, Kraków 1950 (Monumenta Poloniae Vaticana, t. V–VII).
- Kurdybacha — Łukasz Kurdybacha, *Stanisław Fogelweder, humanista i dyplomata polski XVI wieku* [Stanislaus Fogelweder, humaniorum litterarum studiosus et rerum publicarum peritus Polonus saeculi XVI], in eisdem: *Pisma wybrane* [Scripta selecta], selegit Józef Miąso, Warszawa 1976, t. III, p. 7–31.
- Kutrzeba — *Akta sejmikowe województwa krakowskiego* [Acta conventuum particularium palatinatus Cracoviensis], t. I: 1572–1620, ed. Stanisław Kutrzeba, Kraków 1932.
- Laemmer — Hugo Laemmer, *Zur Kirchengeschichte des sechszehnten und siebenzehnten Jahrhunderts*, Freiburg im Breisgau 1863.

- Lange — Tadeusz Wojciech Lange, *Szpitalnicy, joannici, kawalerowie maltańscy* [Hospitalarii, Ioannitae, equites Melitenses], Poznań 1994.
- Leitgeber — Sławomir Leitgeber, *Potulicy* [Familia Potuliciorum], Londyn 1990.
- Leitsch — Walter Leitsch, *Zum polnischen Reichstag des Jahres 1593*, „Canadian-American Slavic Studies”, 13, 1979, n. 1–2, p. 172–188.
- Lepszy: Rzeczpospolita — Kazimierz Lepszy, *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)* [Respublica Polona aetate comitiorum inquisitionis (1589–1592)], Kraków 1939.
- Lepszy: Stefan Batory — Kazimierz Lepszy, *Stefan Batory a Gdańsk (Rzut oka)* [Stephanus Báthory et Gedanum (Coniectus oculi)], „Rocznik Gdański”, 6, 1932 (impressio a. 1933), p. 82–136.
- Łętowski — Ludwik Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich* [Catalogus episcoporum, praelatorum et canonicorum Cracoviensium], t. I–IV, Kraków 1852–1853.
- Librowski — Stanisław Librowski, *Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas* [De episcopo Hieronymo Rozrażewski humaniorum litterarum studioso et maecenate], „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 11, 1965, p. 201–263.
- Linhartová — Antonii Caetani, *nuntii apostolici apud Imperatorem, epistulae et acta 1607–1611*, pars 2: 1608 ian.–mai., ed. Milena Linhartová, Praeae 1937 (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud Imperatorem 1592–1628, t. IV/2).
- Litta — Pompeo Litta, *Famiglie celebri italiane*, vol. III, IV, Milano 1819 sqq.
- Lönnqvist — Runar Lönnqvist, *Nuntien Germanico Malaspina och planerna på Sveriges rekatoliseriing 1593–1594* [Germanicus Malaspina nuntius et consilia fidem catholicam in Suecia restituendi initia], „Historisk Tidskrift”, 57, 1937, p. 337–358.
- LThK — *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. VI, VIII, Freiburg im Br. 1961, 1963.
- Lukács: Catalogi — *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I.*, ed. Ladislaus Lukács, vol. I (1551–1600), Romae 1978 (Monumenta historica Societatis Iesu, vol. 117).
- Lukács: Monumenta — *Monumenta antiquae Hungariae*, ed. Ladislaus Lukács, vol. I–IV, Romae 1969, 1976, 1981, 1987 (Monumenta historica Societatis Iesu, vol. 101, 112, 121, 131).
- Lukaszewicz — Józef Lukaszewicz, *Wiadomość historyczna o dyssydentach w mieście Poznaniu w XVI i XVII wieku porządkiem lat zebrana* [Notitia historica de dissidentibus Posnaniensibus saeculis XVI et XVII ratione temporum habita collecta], Poznań 1832.
- G. Lutz — Georg Lutz, *Die Prager Nuntiatur des Speciano (1592–1598). Quellenbestand und Edition seiner diplomatischen Korrespondenz*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken”, 48, 1968, p. 369–381.
- H. Lutz — Heinrich Lutz, *Nuntiaturberichte aus Deutschland. Vergangenheit und Zukunft einer „klassischen” Editionsreihe*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken”, 45, 1965, p. 274–324.
- Luzio — Alessandro Luzio, *L'Archivio Gonzaga di Mantova*, vol. II, Verona 1922.
- Machay — Ferdynand Machay, *Działalność duszpasterska kardynała Radziwiłła, biskupa krakowskiego (1591–1600)* [De cardinalis Radziwiłł, episcopo Cracoviensi, christifidelium pastore (1591–1600)], Kraków 1936.
- Macůrek: Dozvuky — Josef Macůrek, *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587. Příspěvek k osvětlení snah rodu habsburského o získání koruny polské v letech 1588–94* [Consecutiones interregni Poloni a. 1587. Quaestiuncula ad stirpis Habsburgicae conatus coronae Polonae adipiscendae annis 1588–1594 captos illustrandos pertinens], Praha 1929.
- Macůrek: Zápás — Josef Macůrek, *Zápás Polska a Habsburků o přístup k Černému Moři na sklonku 16. stol.* [De certamine inter Poloniam et stirpem Habsburgicam de aditu ad Pontum Euxinum saeculo XVI exeunte intercedente], Praha 1931.
- Maere — René Maere, *Les origines de la nonciature de Flandre*, „Revue d'Histoire Ecclésiastique”, 7, 1906, p. 565–584, 805–829.
- Malaspina — Azzolino Malaspina, *Quadro storico ed araldico della casata dei Malaspina dalle origini ai giorni nostri con cenni sullo stemma e sul motto*, „Rivista Araldica”, 46, 1948, p. 117–123, 142–146, 243–246; 47, 1949, p. 10–12, 143–145, 264–268.
- Marani — *Atti pastorali di Minuccio Minucci, arcivescovo di Zara (1596–1604)*, a cura di Alberto Marani, Roma 1970.
- Marcello, Catalani — Cristoforo Marcello, Giuseppe Catalani, *Sacrarum caeremoniarum sive rituum ecclesiasticorum Sanctae Romanae Ecclesiae libri tres ab Augustino Patricio ordinati*

- et a Marcello, Corcyrensi archiepiscopo, primum editi, nunc vero tandem in duos tomos distributi...*, vol. 1, Romae 1750.
- Marchetti — Giuseppe Marchetti, *Il Friuli. Uomini e tempi*, Udine 1979.
- Mayer — Eduard Edlen von Mayer, *Des olmützer Bischofes Stanislaus Pawłowski Gesandtschaftsreisen nach Polen, aus Anlaß der Königswahl nach dem Ableben Stefan I. (1587–1598). Nach den handschriftlichen Quellen des K. K. Haus-, Hof- und Staats-Archivs und des olmützer fürsterzbischöflichen Archivs zu Kremsier*, Kremsier 1861.
- Meister — Aloys Meister, *Die Geheimschrift im Dienste der päpstlichen Kurie von ihren Anfängen bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts*, Paderborn 1906.
- Mierzwa — Edward Alfred Mierzwa, *Anglia a Polska w pierwszej połowie XVII w.* [Anglia et Polonia saeculi XVII parte priore], Warszawa 1986.
- Moroni — Gaetano Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, vol. VIII, XIV, XXXVII, XLI, XLIX, Venezia 1841, 1842, 1846, 1848.
- Mosconi — *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite vaticane e ambrosiane*, a cura di Natale Mosconi, t. I–III, Brescia 1966.
- Muczkowski — Józef Muczkowski, *Wiadomość o rękopismach Historii Długosza* [Notitia de Długossii Historiae libris manuscriptis], Kraków 1850.
- Nanke — Cesaław Nanke, *Z dziejów polityki Kury rzymskiej wobec Polski (1587–1589)* [De Curiae Romanae erga Poloniam animo (1587–1589)], Lwów 1921.
- Nazzi — Gianni Nazzi, *Dizionario biografico friulano*, Udine 1992.
- Nibby — A. Nibby, *Analisi storico-topografico-antiquaria della carta de' dintorni di Roma*, vol. I, Roma 1837.
- Nieder Korn — Jan Paul Nieder Korn, *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*, Wien 1993 (Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 135).
- Niesiecki — Kasper Niesiecki, *Herbarz polski* [Liber insignium Polonorum], ed. Jan Nepomucen Bobrowicz, t. III, V, VI, VIII, X, Lipsk 1839, 1840, 1841, 1845.
- Nitkiewicz — Krzysztof Nitkiewicz, *La pratica della Sacra Congregazione del Concilio circa il cumulo di benefici in Polonia (1564–1752)*, Roma 1991.
- Nowacki — Józef Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej* [Historia archidioecesis Posnaniensis], t. I: *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne* [Ecclesia cathedralis Posnaniensis. Studium historicum], t. II: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój* [Archidioecesis Posnaniensis in finibus historicis eiusque ordinatio], Poznań 1959, 1964.
- Nowak — Zenon Hubert Nowak, *Dyplomacja polska w czasach Jadwigi i Władysława Jagiełły (1382–1434)* [Actio diplomatica Polonorum temporibus Hedvigis et Vladislai Jagellonis (1382–1434)], in: *Historia dyplomacji polskiej* [Historia diplomaticarum Poloniae relationum], t. I, *połowa X w. – 1572* [saeculum X medium – 1572], editionem curavit Marian Biskup, Warszawa 1980, p. 299–393.
- Obirek: Jezuici na dworach — Stanisław Obirek, *Jezuici na dworach Batorego i Wazów 1580–1668. Wpływ kapelanów dworskich i wychowawców książąt na postawy panujących i politykę państwa* [Iesuitae in aulis Stephani Báthory et Vasarum 1580–1668. De vi, quam sacellani aulici et principum praeceptores ad regnantes reipublicae gerendae rationem habuerunt], Kraków 1996.
- Obirek: Jezuici w Rzeczypospolitej — Stanisław Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564–1668. Działalność religijna, społeczno-kulturalna i polityczna* [Iesuitae in Republica Utriusque Nationis annis 1564–1668. Actio religionem spectans, socialis culturalis et politica], Kraków 1996.
- Obirek: Zygmunt Ernhofer — Stanisław Obirek, *Zygmunt Ernhofer SJ i jego relacje o polityce Polski z lat 1593–1596* [Sigismundus Ernhofer SJ eiusque relationes de civili Poloniae ratione ex annis 1593–1596], Kraków 1996.
- Oracki — Tadeusz Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku* [Lexicon biographicum Varmiae, Prussiae Ducalis et Terrae Marienburgensis inde ab saeculo XV medio usque ad finem saeculi XVIII], t. 2, Olsztyn 1988.
- Orzelski — Świętosław Orzelski, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro 1572–1576* [Interregni libri octo 1572–1576], ed. Edward Kuntze, Kraków 1917 (Scriptores rerum Polonicarum, t. XXII).

- Ossat — [Arnaud d'Ossat], *Lettres de l'illme et Rever^{me} cardinal d'Ossat, évêque de Bayeux au Roy Henry le Grand et à Monsieur de Villeroy depuis l'année 1594 jusques à l'année 1604*, partie II, Paris 1624.
- Ottův slovník — Ottův slovník naučný. *Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí* [Encyclopaedia Ottoviana. Corpus omnis scientiae imaginibus ornatum], pars 19, Praha 1902.
- Pánek: Osobowość — Jaroslav Pánek, *Osobowość Wilhelma z Rožemberka, polityka czeskiego doby renesansu i kandydata do korony polskiej* [De indole ac moribus Gulielmi de Rožmberk, viri politici Bohemi aetate renascentium litterarum et regni Poloni candidati], in: *Kultura staropolska — kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* [Cultus humanus civilisque in Polonia antiqua — cultus atque humanitas Europaea. Studia Ianussio Tazbir septuagenario oblata], Warszawa 1997, p. 287–295.
- Pánek: Poslední Rožmberkové — Jaroslav Pánek, *Poslední Rožmberkové. Vělnosti české renesance* [Ex gente de Rožmberk ultimi. Optimates Bohemi tempore renascentium litterarum], Praha 1989.
- Parisi: Epist. — Francesco Parisi, *Della epistolografia*, parte 1–3, Roma 1787.
- Parisi: Istruzioni — Francesco Parisi, *Istruzioni per la gioventù impiegata nella Segreteria*, t. 2, Roma 1785.
- Pärnänen: L'ambassade — J. A. Pärnänen, *L'ambassade de Bartolomeo Powsinski à Danzig en 1593*, Helsinki 1911 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, t. II/6).
- Pärnänen: Le premier séjour — J. A. Pärnänen, *Le premier séjour de Sigismond Vasa en Suède 1593–1594. D'après la correspondance diplomatique du nonce apostolique Germanico Malaspina*, Helsinki 1933 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, t. XXVIII/3).
- Paruta — *La legazione di Roma di Paolo Paruta (1592–1595)*, a cura di Giuseppe De Leva, vol. I, Venezia 1887 (Monumenti Storici pubblicati dalla R. Deputazione Veneta di Storia Patria, ser. IV, Miscellanea, vol. VII).
- Pasquali, Ferrenti — M. Pasquali, M. Ferrenti, *Cronotassi critica dei legati, vicelegati e governatori di Bologna dal sec. XVI al XVII*, in: Deputazione di Storia Patria per le Province di Romagna. Atti e Memorie, Nuova Serie, vol. XXIII, Bologna 1972, p. 117–301.
- Pastor — Ludovico von Pastor, *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo*, versione italiana di Pio Cenci, vol. IX: *Gregorio XIII (1572–1585)*, Roma 1925; vol. X: *Sisto V, Urbano VII, Gregorio XIV e Innocenzo IX (1585–1591)*, Roma 1928; vol. XI: *Clemente VIII (1592–1605)*, Roma 1929.
- Paszenda — Jerzy Paszenda, *Kościół Św. Barbary w Krakowie z domem zakonnym księży jezuitów. Historia i architektura* [Ecclesia S. Barbarae Cracoviensis cum domo patrum Societatis Iesu. Historia et architectura], Kraków-Wrocław 1985 (Biblioteka Krakowska, n. 125).
- Pawiński — *Stefan pod Gdańskiem w 1576–77. Listy, uniwersały, instrukcje* [Stephanus ad Gedanum annis 1576–1577. Epistulae, universalis, instructiones], opus edidit eique praefationem historicam praemisit Adolf Pawiński, Warszawa 1877 (Źródła Dziejowe, t. 3).
- PEK — *Podręczna encyklopedia kościelna* [Encyclopaedia ecclesiastica manualis], editionem curavit Zygmunt Chelmiński, t. III, IV, XXI, XXII, XXV, XXVI, Warszawa-Kraków 1904, 1910, 1911.
- Piechnik — Ludwik Piechnik, *Jezuici a seminarium diecezjalne w Kaliszu (1593–1620)* [Iesuitae et seminarium dioecesanum Calissiense (1593–1620)], „Nasza Przyszłość”, 20, 1964, p. 113–147.
- Plezia — Marian Plezia, *Dookała sprawy św. Stanisława. Studium źródłoznawcze* [Quaestiones ad S. Stanislai causam pertinentes. Studium fontium], „Analecta Cracoviensia”, 11, 1979, p. 251–413.
- Poczet — *Poczet królów i książąt polskich* [Index regum et ducum Polonorum], editionem curavit Andrzej Garlicki, Warszawa 1980.
- Podesteria — *Podesteria e capitano di Treviso*, in: *Relazioni dei rettori veneti in Terraferma*, a cura dell'Istituto di Storia Economica dell'Università di Trieste, vol. III, Milano 1975.
- Pontificale Romanum — *Pontificale Romanum ad omnes pontificias caeremonias, quibus nunc utitur Sacrosancta Romana Ecclesia, accomodatum...*, Venetiis 1561.
- Porcacchi — Thomaso Porcacchi da Castiglione Arretino, *Historia dell'origine et successione dell'illustrissima famiglia Malaspina*, Verona 1585.

- Prochaska — Antoni Prochaska, *Hetman Stanisław Żółkiewski* [Dux exercituum Stanislaus Żółkiewski], Warszawa 1927.
- PSB — *Polski Słownik Biograficzny* [Lexicon Biographicum Polonorum], t. I sqq., Kraków 1935 sqq.
- Quaglioni — Diego Quaglioni, *Prudenza politica e ragion di stato nelle „Proposizioni morali e civili” di Cesare Speciano (1539–1607)*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 39, 1995, p. 89–98.
- Quazza — Romolo Quazza, *Mantova attraverso i secoli*, Mantova 1933.
- Quirini-Popławska: Działalność — Danuta Quirini-Popławska, *Działalność Sebastiana Montelupiego w Krakowie w drugiej połowie XVI wieku* [Sebastianus Montelupi Cracoviae saeculi XVI parte posteriore quid egerit], Kraków 1980.
- Quirini-Popławska: Korespondencja — *Korespondencja Sebastiana i Valeria Montelupich (1576–1609)* [Sebastiani et Valerii Montelupi epistularum commercium (1576–1609)], ed. Danuta Quirini-Popławska, Wrocław 1986.
- Rabikauskas — Paulus Rabikauskas, *Diplomatica pontificia (Praelectionum lineamenta)*, Romae 1972.
- Rainer: Nuntiaturberichte — *Nuntiaturberichte: Grazer Nuntiatur*, Bd. 1: *Nuntiatur des Germanico Malaspina. Sendung des Antonio Possevino, 1580–1582*, bearb. von Johann Rainer, Wien 1973; Bd. 2: *Nuntiatur des Germanico Malaspina und des Giovanni Andrea Caligari 1582–1587*, unter Mitwirkung von Sabine Weiss bearb. von Johann Rainer, Wien 1981 (Publikationen des Österreichischen Kulturinstituts in Rom, Abt. II: Quellen, II. Reihe).
- Rainer: Quellen — Johann Rainer, *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur, 1580–1620*, „Römische Historische Mitteilungen”, 2, 1959, p. 72–81.
- Ranke — Leopold von Ranke, *Dzieje papieżstwa w XVI–XIX wieku* [De rebus pontificum Romanorum saeculis XVI–XIX gestis], t. 1–2, Warszawa 1981.
- Reichenberger — *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1585 (1584) – 1590*, Abt. II: *Die Nuntiatur am Kaiserhofe*, Hälfte 1: *Germanico Malaspina und Filippo Sega (Giovanni Andrea Caligari in Graz)*, bearb. von Robert Reichenberger, Paderborn 1905 (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, hrsg. von der Görres-gesellschaft, Bd. 10).
- Richter — Aemilius Ludovicus Richter, *Corpus iuris canonici*, pars 2, Lipsiae 1839.
- Ritter — Moritz Ritter, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreißigjährigen Krieges, 1555–1648*, Bd. 2: *1586–1618*, Stuttgart 1895.
- Roberg: Nuntiaturberichte — *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Kölner Nuntiatur*, hrsg. durch die Görres-gesellschaft, Bde. II/2–4: *Nuntius Ottavio Mirto Frangipani (1590 August – 1592 Juni, 1592 Juli – 1593 Dezember, 1594 Januar – 1596 August)*, bearb. von Burkhard Roberg, Paderborn 1969, 1971, 1983.
- Roberts — Michael Roberts, *The early Vasas. A history of Sweden 1523–1611*, London 1968.
- Rokosz: Bolesław Śmiały — Mieczysław Rokosz, *Bolesław Śmiały* [Boleslaus Audax], in: *Życiorysy historyczne, literackie i legendarne* [Vitae historicae, litterariae et fabulosae], editionem curaverunt Zofia Stefanowska et Janusz Tazbir, series prima, Warszawa 1980, p. 7–37.
- Rokosz: Rzymski kodeks — Mieczysław Rokosz, *Rzymski kodeks „Historii” Długosia* [Długossii „Historiae” codex Romanus], in: *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej* [Studia ad medii aevi historiam pertinentia Georgio Wyrozumski tredecim vitae lustra et octo lustra laboris scientifici claudenti oblata], Kraków 1995, p. 401–408.
- Rowse — Alfred Leslie Rowse, *Anglia w epoce elżbietańskiej* [Anglia Elisabethiana], t. 2: *Ekspancja* [Expansio], Warszawa 1976.
- Rykaczewski — *Relacje nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690* [Relationes nuntiorum apostolicorum aliarumque personarum de Polonia annis 1548–1690 compositae], ed. Erazm Rykaczewski, t. II, Berlin-Poznań 1864.
- Rzońca: Rzeczpospolita — Jan Rzońca, *Rzeczpospolita wobec propozycji przystąpienia do ligi antytureckiej u schyłku XVI wieku* [Conditio foederis antiturcici se adiungendi Reipublicae saeculo XVI exeunte lata], „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, ser. A, 21, 1988, p. 15–30.

- Rzońca: Sejmy — Jan Rzońca, *Sejmy z lat 1597 i 1598* [Comitia annis 1597 et 1598 habita], pars II: *Ostatni sejm Rzeczypospolitej w XVI wieku* [Ultima comitia Reipublicae saeculo XVI habita], Opole 1993.
- Saar-Kozłowska — Alicja Saar-Kozłowska, *Infantka Szwecji i Polski Anna Wazówna 1568–1625. Legenda i rzeczywistość* [Anna Vasa, Sueciae Poloniaeque infans, 1568–1625. Ficta et facta], Toruń 1995.
- Salaterski — Stanisław Salaterski, *Katalog prałatów i kanoników kapituły Św. Małgorzaty P. M. w Nowym Sączu (1448–1791)* [Catalogus praelatorum et canonicorum capituli ecclesiae S. Margaritae V. et M. Sandecensis], „Nasza Przyszłość”, 80, 1993, p. 169–224.
- Sas: Stosunki — Józef Sas, *Stosunki polsko-tureckie w pierwszych latach Zygmunta III* [Relationes mutuae inter Poloniam et Turciam primis annis regni Sigismundi III intercedentes], „Przegląd Powszechny”, 14, 1897, t. 55, p. 99–123, 219–236.
- Sas: Układy — Józef Sas, *Układy o ligę przeciw Turkom za Zygmunta III* [Actiones de societate armorum contra Turcas ineunda Sigismundo III regnante susceptae], „Przegląd Powszechny”, 16, 1899, t. 63, p. 54–71, 190–211; t. 64, p. 350–369.
- Sas: Wyprawa — Józef Sas, *Wyprawa Zamojskiego na Mołdawię* [De Ioannis Zamoyski expeditione in Moldaviam suscepta], „Przegląd Powszechny”, 14, 1897, t. 56, p. 74–89.
- Sawicki — Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne* [Fontes et studia critica], t. III: *Synody diecezji łuckiej i ich statuty* [Synodi dioecesanae Luceorienses earumque statuta], Warszawa 1949; t. V: *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty* [Synodi archidioecesanae Gnesnenses earumque statuta], Warszawa 1950.
- Schiavi — Antonio Schiavi, *La diocesi di Parma*, vol. I–II, Parma 1925, 1940.
- Seibt, Lemberg, Slapnicka — Ferdinand Seibt, Hans Lemberg, Helmut Slapnicka, *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder*, Bd. III, Lieferung 2–3, München 1986, 1987.
- Semkowicz-Zarembina — Wanda Semkowicz-Zarembina, *Przedmowa* [Praefatio], in: *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego* [Ioannis Długossii Annales seu chronicae incliti Regni Poloniae], liber 1 et 2, Warszawa 1961, p. 9–60.
- Semmler — Josef Semmler, *Das päpstliche Staatssekretariat in den Pontifikaten Pauls V. und Gregors XV. 1605–1623*, „Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte”, 33. Supplementheft, Rom–Freiburg im Breisgau–Wien 1969 (Forschungen zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats, Bd. 2).
- Šeptyckij — *Monumenta Ucrainae historica*, vol. I: (1075–1623), vol. IX–X: (1075–1632). *Supplementum*, collegit Andreas Šeptyckij, Romae 1964, 1971.
- SG — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Lexicon geographicum Regni Poloniae aliarumque terrarum Slavarum], editionem curaverunt Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski et Władysław Walewski, t. I, Warszawa 1880.
- Sibilia — Salvatore Sibilia, *Italiani nella Svezia (1000–1800). Saggio di ricerche sulla genialità italiana*, Bologna 1943.
- Simon — Marcel Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa I–IV w.* [Humanus civilisque cultus primorum christianorum saeculis I–IV], Warszawa 1979.
- Sinapius — Johannes Sinapius, *Des schlesischen Adels anderer Theil oder Fortsetzung schlesischer Curiositäten ...*, Leipzig und Breslau 1728.
- Skuratowicz — Jan Skuratowicz, *Z badań nad rzeźbą nagrobną w Polsce. Nagrobki Czarnkowskich w Czarnkowie i Górków w Kórniku* [Studia ad sculptilia opera sepulcralia in Polonia pertinentia. Sepulcra familiae Czarnkowski in Czarnków et familiae a Górka Curnici inventa], in: *Renesans. Sztuka i ideologia* [Aetas renascentium litterarum. Ars et ideologia], editionem curavit Tadeusz S. Jaroszewski, Warszawa 1976, p. 467–486.
- Slach — Miroslav Slach, *Kandydatura Wilhelma z Rožemberka na tron polski w latach 1573–1575* [De Gulielmo de Rožmberk regni Poloni annis 1573–1575 candidato], „Sobótka”, 21, 1966, p. 420–436.
- Smolka — Stanisław Smolka, *Sprawozdanie z prac archiwalnych w Archiwum Watykańskim i innych archiwach rzymskich za rok 1893* [Relatio de investigationibus in Archivo Vaticano aliisque tabulariis Romanis a. 1893 confectis], „Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie”, Comptes rendus des séances de l'année 1894, Cracovie 1894, n. 2 (Février), p. 26–33.

- Sobieski — Wacław Sobieski, *Vilém z Rožmberka i Jan Zamoyski* [Gulielmus de Rožmberk et Ioannes Zamoyski], in eiusdem viri studiis: *Trybun ludu szlacheckiego. Pisma historyczne* [Tribunus populi nobilis. Scripta historica], edenda curavit Stanislaus Grzybowski, Warszawa 1978, p. 278–285.
- Sobieszczański — Franciszek M. Sobieszczański, *Warszawa. Wybór publikacji* [Varsavia. Scripta selecta], edenda curavit Konrad Zawadzki, t. 1, Warszawa 1967.
- Sokołowski — Wojciech Sokołowski, *Schytek działalności politycznej Jana Zamoyskiego* [De Ioannis Zamoyski actionibus politicis ultimis], in: *Kultura — polityka — dyplomacja. Studia ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin* [Cultus humanus — ratio civilis — relationes diplomaticae. Studia Professori Ieremae Maciszewski sexagenario oblata], Warszawa 1990, p. 378–402.
- Sommervogel — Carlos Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Bibliographie*, tome V, Bruxelles–Paris 1894.
- Sossalla — Jan Sossalla, *Przyczynki do historii Krzyżowców z czerwoną gwiazdą* [Studia ad historiam Crucigerorum a stella rubea], „Nasza Przyszłość”, 23, 1966, p. 199–237.
- Spieralski — Zdzisław Spieralski, *Awantury moldawskie* [De casibus Moldavis], Warszawa 1967.
- Squicciarini — Donato Squicciarini, *Nunzi apostolici a Vienna*, Città del Vaticano 1998.
- Stieve — Felix Stieve, *Die Politik Baierns 1591–1607*, Hälfte 1, München 1878 (Briefe und Acten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einflusses der Wittelsbacher, Bd. 4).
- Subera — Ignacy Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761* [Synodi provinciales archiepiscoporum Gnesnensium. Textus selecti e collectione Ioannis Wężyk de a. 1761], Warszawa 1981.
- Sucheni–Grabowska — Anna Sucheni–Grabowska, *Spółeczność szlachecka a państwo* [Societas nobilium et respublica], in: *Polska w epoce odrodzenia. Państwo, społeczeństwo, kultura* [Polonia aetate renascentium litterarum. Respublica, societas civilis, cultus humanus], editio-nem curavit Andrzej Wyczański, Warszawa 1986, p. 13–107.
- Szablowski — *Katalog zabytków sztuki w Polsce* [Catalogus Polonorum monumentorum artis], t. IV: *Miasto Kraków* [Urbs Cracovia], pars I: *Wawel* (textus), opus plurium auctorum edendum curavit Jerzy Szablowski, Warszawa 1965.
- Szilas — László Szilas, *Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen 1591–1599*, Roma 1966 (Bibliotheca Instituti Historici SI, vol. XXVI).
- Szostkiewicz — Zbigniew Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrz. łac. przedrozbiorowej Polski* [Catalogus episcoporum ritus Latini Poloniae ante partitionem eius a civitatibus vicinis factam], in: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. I, Rzym 1954, p. 391–608.
- Szyszkowski — Wacław Szyszkowski, *Wenecja. Dzieje Republiki 726–1797* [Venetiae. Historia Reipublicae 726–1797], Toruń 1994.
- Talbot — *Res Polonicae Elisabetha I Angliae regnante conscriptae. Ex Archivis Publicis Londoniarum*, ed. Carolus H. Talbot, Romae 1961 (Elementa ad Fontium Editiones, IV).
- Tazbir: Państwo — Janusz Tazbir, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce XVI i XVII w.* [Respublica sine rogis. Studia ad tolerantiae historiam in Polonia saec. XVI et XVII pertinentia], Warszawa 1967.
- Tazbir: Piotr Skarga — Janusz Tazbir, *Piotr Skarga. Szermierz kontrreformacji* [Petrus Skarga. Propugnator contrareformationis], Warszawa 1978.
- Theiner: La Suède — Augustin Theiner, *La Suède et le Saint-Siège sous le roi Jean III, Sigismond III et Charles IX, d'après des documents trouvés dans les archives du Vatican*, t. 3, Paris 1842.
- Thiel — Viktor Thiel, *Die innerösterreichische Zentralverwaltung 1564–1749*, t. 1: *Die Hof- und Zentralbehörden Innerösterreichs 1564–1625*, „Archiv für österreichische Geschichte”, Bd. 105, Hälfte 1, 1916, p. 1–210.
- Torelli — Pietro Torelli, *L'Archivio Gonzaga di Mantova*, vol. I, Ostiglia 1920.
- Törne: Pavedömet — P. O. von Törne, *Pavedömet försök att återföra Sverige till katolicismen 1593–1594* [De papatus conatibus fidei catholicae in Suecia restituendae annis 1593–1594 captis], „Societas Scientiarum Fennica. Årsbok–Vuosisirkja”, 10, 1931–1932 (impressio a. 1933).

- Törne: Ptolémée Gallio — P. O. von Törne, *Ptolémée Gallio, cardinal de Côme. Étude sur la cour de Rome, sur la secrétairerie pontificale et sur la politique des papes au XVIe siècle*, Helsingfors 1907.
- Tüchle — Hermann Tüchle et C. A. Bouman, *Historia Kościoła* [Historia Ecclesiae], consilium editorum L. J. Rogier, R. Aubert, M. D. Knowles, t. 3: 1500–1715, Warszawa 1986.
- Tunberg — Sven Tunberg, *Sigismund och Sverige 1597–1598* [Sigismundus et Suecia 1597–1598], vol. I: *Före andra svenska resan. Samuel Laskis beskickningar* [Ante iter Sueticum iterum faciendum. Samuelis Laski legationes], Uppsala–Leipzig 1917; vol. II: *Andra resan till Sverige* [Alterum iter in Sueciam], Uppsala–Leipzig 1918.
- Tygielski: *Avvisi* — Wojciech Tygielski, „*Avvisi*” z Polski w zbiorach urbinackich. Kilka uwag na temat przepływu informacji na przełomie XVI w. [Novitates e Polonia in collectionibus Urbinatensibus. Quaestiones selectae ad nuntios saeculo XVI exeunte et XVII ineunte perferendos pertinentes], „*Odrodzenie i Reformacja w Polsce*”, 41, 1997, p. 141–157.
- Tygielski: Z Rzymu — Wojciech Tygielski, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej. Studia z dziejów nuncjatury apostolskiej w Polsce, XVI–XVII w.* [Ex urbe Roma in Rempublicam. Studia ad historiam nuntiaturae apostolicae in Polonia saeculis XVI–XVII pertinentia], Warszawa 1992.
- UDR — *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy* [Magistratus veteris Reipublicae saec. XII–XVIII. Indices], editionem curavit Antoni Gąsiorowski, t. I/2: *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku* [Magistratus Maioris Poloniae saec. XVI–XVIII], elaboravit Adam Bieniaszewski, Wrocław 1987; t. II/2: *Urzednicy województw łeczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII* [Magistratus palatinatum Lanciciensis et Siradiensis saec. XVI–XVIII], elaboraverunt Edward Opaliński et Hanka Żerek-Kleszcz, Kórnik 1993; t. III/1: *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)* [Magistratus palatinatus Russiae saec. XIV–XVIII (terrae Haliciensis, Leopoliensis, Premisliensis, Sanocensis)], elaboravit Kazimierz Przyboś, Wrocław 1987; t. III/2: *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku* [Magistratus palatinatus Belzensis et terrae Chelmensis saec. XIV–XVIII], elaboraverunt Henryk Gmiterek et Ryszard Szczygiel, Kórnik 1992; t. IV/2: *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku* [Magistratus palatinatus Cracoviensis saec. XVI–XVIII], elaboraverunt Stanisław Cynarski et Alicja Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990; t. IV/3: *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku* [Magistratus palatinatus Sandomiriensis saec. XVI–XVIII], elaboraverunt Krzysztof Chłapowski et Alicja Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993; t. IV/4: *Urzednicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku* [Magistratus palatinatus Lublinensis saec. XVI–XVIII], elaboraverunt Witold Kłaczewski et Wacław Urban, Kórnik 1991; t. VI/2: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku* [Magistratus Cuiavienses et Dobrinenses saec. XVI–XVIII], elaboraverunt Krzysztof Mikulski et Wojciech Stanek, operam attulerunt Zbigniew Górski et Ryszard Kabaciński, Kórnik 1990; t. VIII: *Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku* [Magistratus Podlachienses saec. XIV–XVIII], elaboraverunt Ewa Dubas-Urwanowicz, Włodzimierz Jarmolik, Michał Kulecki, Jerzy Urwanowicz, Kórnik 1994; t. IX: *Urzednicy inflanccy XVI–XVIII wieku* [Magistratus Livonici saec. XVI–XVIII], elaboraverunt Krzysztof Mikulski et Andrzej Rachuba, Kórnik 1994; t. X: *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku* [Magistratus Regni et curiae Regni Poloniae saec. XIV–XVIII], elaboraverunt Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska, Kórnik 1992; t. XI: *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku* [Magistratus M.D.L. et dignitarii M.D.L. saec. XIV–XVIII], elaboraverunt Henryk Lulewicz et Andrzej Rachuba, Kórnik 1994.
- Urban: Akademia — Wacław Urban, *Akademia Krakowska w dobie reformacji i wczesnej kontrreformacji (1549–1632)* [Academia Cracoviensis aetate reformationis et contrareformationis ineuntis (1549–1632)], in: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764* [Universitatis Iagellonicae annis 1364–1764 historia], t. 1, editionem curavit Kazimierz Lepszy, Kraków 1964, p. 253–307.
- Urban: Chłopi — Wacław Urban, *Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI w.* [Rustici et reformatio in Minore Polonia saeculi XVI parte posteriore], Kraków 1959.

- Vasiliiu — Virginia Vasiliiu, *Miscellanea di piccole notizie riguardanti la storia romena dei secoli XVI e XVII*, in: *Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani*, t. I, Roma 1925, p. 224–258.
- Veress: Nunciusok — Endre Veress, *Pápai nunciusok Erdélyben (VIII. Kelemen és Báthory Zsigmond)* [Nuntii pontificii in Transilvania (Clemens VIII et Sigismundus Báthory)], „Katholikus Szemle”, 39, 1925, p. 264–277, 330–343.
- Vignodelli Rubrichi — Renato Vignodelli Rubrichi, *Il „Fondo Aldobrandini” dell’Archivio Doria Landi Pamphilj*, „Archivio della Società Romana di Storia Patria”, terza serie, vol. 23, a. 92, 1969, p. 15–38.
- VL — *Vlumina Legum*, ed. Józafat Ohryzko, t. II, Petersburg 1859.
- Volta — Leopoldo Cammillo Volta, *Compendio cronologico-critico della storia di Mantova dalla sua fondazione sino ai nostri tempi*, vol. III, Mantova 1831.
- Vorel: Páni — Petr Vorel, *Páni z Pernštejna (Českomoravský rod v zrcadle staletí)* [Domini de Pernštejn (Stirps Bohemomorava in speculo saeculorum)], Pardubice 1993.
- Vorel: Pernštejnové — *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8–9.9.1993 v Pardubicích* [Familia de Pernštejn in Bohemiae historia. Acta conferentiae diebus 8–9.9.1993 in Pardubice habitae], editionem curavit Petr Vorel, Pardubice 1995.
- Wdowiszewski — Zygmunt Wdowiszewski, *Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1794)* [Regesta documentorum nobilitationis in Polonia (1404–1794)], typis imprimenda curavit et annotationibus instruxit Adam Heymowski, Buenos Aires–Sztokholm 1987 (Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. Źródła i opracowania, t. IX).
- Węgierski — Andrzej Węgierski, *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, Warszawa 1973 (Biblioteka Pisarzy Reformacyjnych, n. 11).
- Weis — Anton Weis, *Reun*, in: *Beitraege zur Geschichte der Cistercienser Kloester der oesterreichisch-ungarischen Ordensprovinz*, Wien 1891 (Xenia Bernardina, pars 3), p. 1–32.
- Welykyj: DUB — *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590–1600)*, collegit, paravit, adnotavit editionemque curavit Athanasius G. Welykyj, Romae 1970.
- Wierzbowski: Materiały — *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich* [Res ad litterarum Polonorum historias et vitas scriptorum Polonorum pertinentes], collegit Teodor Wierzbowski, t. II: 1526–1830, Warszawa 1904.
- Wierzbowski: Uchański — Teodor Wierzbowski, *Jakub Uchański, arcybiskup gnieźnieński (1502–1581). Monografia historyczna* [Iacobus Uchański, archiepiscopus Gnesnensis (1502–1581). Monographia historica], Warszawa 1895 (Uchańska sua collectio documentorum illustrantium vitam et res gestas Iacobi Uchański, t. V).
- WHP — *Wielka Historia Powszechna* [Historia Magna Universalis], editionem curaverunt Jan Dąbrowski, Oskar Halecki, Marian Kukiel et Stanisław Lam, t. 5 pars 1–2, Warszawa 1938.
- Wieteska — Józef Wieteska, *Katalog pralatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r.* [Catalogus praelatorum et canonicorum capituli primatialis Loviciensis inde ab a. 1433 usque ad a. 1970], Warszawa 1971.
- Wimmer — Jan Wimmer, *Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku* [Exercitus et aerarium Reipublicae saeculo XVI exeunte et saeculi XVII parte priore], „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 14, 1968, pars 1, p. 3–91.
- Wisner — Henryk Wisner, *Zygmunt III Waza* [Sigismundus III Vasa], Wrocław 1991.
- Wittmann — Franz Michael Wittmann, *Geschichte der Landgrafen von Leuchtenberg*, „Abhandlungen der historischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften”, 6, 1852, p. 1–83, 237–309, 471–533.
- Wittstadt — *Nuntiaturreichthümer aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Kölner Nuntiaturreichthümer*, im Auftrag der Görres-gesellschaft, Bd. IV/1: *Nuntius Atilio Amalteo (1606 September – 1607 September)*, bearb. von Klaus Wittstadt, München–Paderborn–Wien 1975.
- Wodka — Johann Wodka, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*, Innsbruck–Leipzig 1938 (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom, Bd. 4).
- Wojtyśka: ANP I — Henricus Damianus Wojtyśka, *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. I: *De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, Romae 1990.

- Wojtyska: Cardinal — Henryk Damian Wojtyska, *Cardinal Hosius Legate to the Council of Trent*, Rome 1967.
- Wojtyska: Papiestwo — Henryk Damian Wojtyska, *Papiestwo — Polska 1548–1563. Dyplomacja* [Papatus et Polonia 1548–1563. Relationes diplomaticae], Lublin 1977.
- Wolný — Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren*, I Abt., Bde. 1–2, Brünn 1855.
- Woś: Annibale — *Annibale di Capua. Nunzio apostolico e arcivescovo di Napoli (1544 c. – 1595). Materiali per una biografia*, ed. Jan Władysław Woś, Roma 1984.
- Woś: I due soggiorni — *I due soggiorni del card. legato E. Caetani a Varsavia (1596–1597) nella «Relazione» del maestro di cerimonie Giovanni Paolo Mucante*, ed. Jan Władysław Woś, Firenze 1982.
- Woś: Itinerario — *Itinerario in Polonia del 1596 di Giovanni Paolo Mucante, cerimoniere pontificio (parte prima: Cracovia)*, ed. Jan Władysław Woś, Roma 1981 (Fonti e Studi di Storia legislazione e tecnica degli archivi moderni, 18).
- Woś: La nonciature — Jan Władysław Woś, *La nonciature en Pologne de l'archevêque Hannibal de Capoue (1586–1591)*, Bologna 1995.
- WSB — *Wielkopolski Słownik Biograficzny* [Lexicon Biographicum Maioris Poloniae], edendum curavit Antoni Gąsiorowski, Warszawa–Poznań 1983.
- Zahajkiewicz — Marek T. Zahajkiewicz, *Chrzest Litwy. Wprowadzenie. Problem chrztu Litwy w historiografii* [Baptismus Lithuaniae. Introductio. Quaestio ad baptismum Lithuaniae pertinens apud historicos obvia], in: *Chrzest Litwy. Geneza, przebieg, konsekwencje* [Baptismus Lithuaniae. Origo, peractio, effectus], opus edendum curavit Marek T. Zahajkiewicz, Lublin 1990, p. 33–56.
- Żelewski — *Materiały do dziejów reformacji w Krakowie. Zaburzenia wyznaniowe w latach 1551–1598* [Res ad reformationis fata Cracoviensia pertinentes. Perturbationes religionis causa annis 1551–1598 coortae], elaboravit Roman Żelewski, Wrocław 1962.
- Ziegler — Oskar Ziegler, *Die Politik der Stadt Straßburg im bischöflichen Kriege 1592–93*, Straßburg 1906.
- Zieliński, Żelewski — Ryszard Zieliński et Roman Żelewski, *Olbracht Łaski. Od Kieźmarku do Londynu* [Albertus Łaski. A Setovia ad Londinium], Warszawa 1982.

ELENCHUS CHRONOLOGICUS LITTERARUM ET DOCUMENTORUM

Datum	Nomen auctoris et destinatarii epistolae titulusve documenti	Nume- rus	Pagi- na
Romae, 30 XI 1591	Innocentius IX, pontifex maximus, Sigismundo III, regi Poloniae, et archiducissae Annae Austriacae	A. 1	419
Romae, 1 XII 1591	Innocentius IX, pontifex maximus, card. Georgio Radziwiłł	N. 1	3
[Romae, XII 1591]	Propositio instructionis pro nuntio in Polonia [Ger- manico Malaspina] adumbrata	N. 2	4
Romae, 17 II 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici ma- ximo	A. 2	419
Romae, 19 II 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Sigismundo III, regi Poloniae	N. 3	8
[Romae], 19 II 1592	Clavis notarum arcanarum pro card. Georgio Ra- dziwiłł a Matthaeo Argenti, pontificio a notis se- cretis secretario, confecta	N. 4	9
Florentiae, 29 II 1592	Card. Georgius Radziwiłł Ferdinando I, magno duci Etruriae	N. 5	23
Romae, 1 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Sigismundo III, regi Poloniae	N. 6	24
Romae, 1 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, archiducissae Annae Austriacae	N. 7	25
Romae, 1 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, archiducissae Mariae	N. 8	26
Romae, 1 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Annae Jagello- nicae, Poloniae reginae viduae	N. 9	26
Romae, 1 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Stanislao Karn- kowski, aepo Gnesnensi	N. 10	27
Romae, 7 III 1592	Gasparus Biglia card. Georgio Radziwiłł	N. 11	29
Romae, 10 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, card. Andreae Báthory	N. 12	30
Romae, 10 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Ioanni Zamoys- ki, cancellario Regni	N. 13	31
Romae, 10 III 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Sigismundo III, regi Poloniae	N. 14	32
Venetis, 12 III 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 15	33

Romae, 14 III 1592	Facultates card. Georgio Radziwiłł, legato a latere apud Sigismundum III, regem Poloniae, a Clemente VIII, pontifice maximo, nominato et in Poloniam missuro, concessae	N. 16	34
Venetiis, 14 III 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 17	49
Venetiis, 14 III 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 18	50
Venetiis, 14 III 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 19	51
Bononiae, 20 III 1592	Gasparus Biglia card. Georgio Radziwiłł	N. 20	53
[Romae], 30 III 1592	Card. Fridericus Borromeo card. Georgio Radziwiłł	N. 21	54
Graecii, 6 IV 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 22	54
Graecii, 6 IV 1592	Card. Georgius Radziwiłł Cinthio Aldobrandini	N. 23	55
Graecii, 6 IV 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 24	56
Graecii, 7 IV 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 25	58
[Florentiae], 13 IV 1592	Ferdinandus, magnus dux Etruriae, card. Georgio Radziwiłł	N. 26	60
Romae, 17 IV 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, card. Georgio Radziwiłł	N. 27	61
Graecii, 20 IV 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 28	62
Romae, 24 IV 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, card. Georgio Radziwiłł	N. 29	65
Vindobonae, 25 IV 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 30	65
Vindobonae, 2 V 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 31	67
Vindobonae, 2 V 1592	Card. Georgius Radziwiłł Cinthio Aldobrandini	N. 32	68
[Romae], 2 V 1592	Claudius Acquaviva, praepositus generalis Societatis Iesu, card. Georgio Radziwiłł	N. 33	69
Vindobonae, 7 V 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 34	70
Ex Lipník, 13 V 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 35	71
Cracoviae, [17 V] 1592	Albertus Radziwiłł, marescalcus Magni Ducatus Lithuaniae, card. Georgio Radziwiłł	N. 36	72

Romae, 28 V 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Annae Austriae, reginae Poloniae	N. 37	73
Romae, 28 V 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Annae Iagellonicae, Poloniae reginae viduae	N. 38	74
Romae, 28 V 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Sigismundo III, regi Poloniae	N. 39	75
Romae, 28 V 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, card. Georgio Radziwiłł	N. 40	75
Romae, 28 V 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, archiduci Ferdinando, comiti Tirolis	N. 41	76
Cracoviae, 30 V 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 42	77
Cracoviae, 30 V 1592	Card. Georgius Radziwiłł Cinthio Aldobrandini	N. 43	80
Romae, 30 V 1592	Minutius Minucci card. Ludovico Madruzzo	N. 44	81
Romae, 30 V 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 45	82
Romae, 1 VI 1592	Facultates generales a Clemente VIII, pontifice maximo, Germanico Malaspina concessae	N. 46	83
s.l., [30 V – in. VI 1592]	[Card. Ludovicus Madruzzo Minutio Minucci]	N. 47	93
s.l., [30 V – in. VI 1592]	Instructio [card. Ludovici Madruzzo] pro Germanico Malaspina cum archiduce Ferdinando, comite Tirolis, de episcopatu Argentoratensi collocuturo data	N. 48	93
[Romae, ante 6] VI 1592	Instructio a Francisco Mucante, caerimoniarum pontificalium magistro, Maximiliano de Pernštejn data	N. 49	94
Cracoviae, 6 VI 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 50	97
[Cracoviae, prob. 6 VI] 1592	Card. Georgius Radziwiłł [Cinthio Aldobrandini]	N. 51	98
Romae, 6 VI 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Sigismundo III, regi Poloniae	N. 52	99
Romae, 6 VI 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Annae Iagellonicae, Poloniae reginae viduae	N. 53	100
Romae, 6 VI 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Annae Austriae, reginae Poloniae	N. 54	101
Romae, 6 VI 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Stanislaŏ Karnkowski, aeŏo Gnesnensi	N. 55	101
Romae, 6 VI 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Ioanni Zamoyski, cancellario Regni	N. 56	102
Oeniponte, 15 VI 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 57	103

Oeniponte, 15 VI 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 58	104
[Cracoviae, paulo post 16 VI] 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 59	104
Oeniponte, 22 VI 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 60	106
Oeniponte, 22 VI 1592	Germanicus Malaspina Minutio Minucci	N. 61	107
Oeniponte, 27 VI 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 62	107
[Romae, 27 VI 1592]	Minutius Minucci card. Ludovico Madruzzo	N. 63	108
Oeniponte, 29 VI 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 64	108
Oeniponte, 29 VI 1592	Germanicus Malaspina Minutio Minucci	N. 65	109
Romae, 1 VII 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Germanico Malaspina	N. 66	109
Monachii, 5 VII 1592	Germanicus Malaspina Minutio Minucci	N. 67	111
Vindobonae, 10 VII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 68	112
Vindobonae, 10 VII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 69	112
Romae, 11 VII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 70	113
Romae, 11 VII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 71	113
Ex Kolozsmonostor, 11 VII 1592	Attilius Amalteo Clementi VIII, pontifici maximo	N. 72	114
Olomucii, 14 VII 1592	Germanicus Malaspina card. Georgio Radziwiłł	N. 73	117
[Romae], 18 VII 1592	Claudius Acquaviva, praepositus generalis Societatis Iesu, Germanico Malaspina	N. 74	118
s.l., [14-23 VII 1592]	Germanicus Malaspina card. Georgio Radziwiłł	N. 75	119
Romae, 23 VII 1592	[Card. Hieronymus Mattei] Germanico Malaspina	N. 76	120
Romae, 25 VII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 77	121
[Romae], 25 VII 1592	Claudius Acquaviva, praepositus generalis Societatis Iesu, Maximiliano de Pernštejn	N. 78	122
Cracoviae, 26 VII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 79	122

Cracoviae, 31 VII 1592	Germanicus Malaspina Minutio Minucci	N. 80	124
Cracoviae, 31 VII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 81	124
Cracoviae, 31 VII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 82	125
Cracoviae, 31 VII 1592	Germanicus Malaspina Stanislaŏ Karnkowski, aeŏo Gnesnensi	N. 83	127
Cracoviae, 31 VII 1592	Germanicus Malaspina Annae Iagellonicae, Polo- niae reginae viduae	N. 84	128
Cracoviae, 31 VII 1592	Germanicus Malaspina archiduci Ferdinando, comi- ti Tirolis	N. 85	129
Cracoviae, [prob. 31 VII] 1592	Germanicus Malaspina Gulielmo V, duci Bavariae	N. 86	130
[Cracoviae], 1 VIII [1592]	Attilius Amalteo Clementi VIII, pontifici maximo	N. 87	130
Cracoviae, 7 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 88	133
Cracoviae, 7 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 89	133
Romae, 8 VIII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 90	135
Lovicii, 10 VIII 1592	Stanislaus Karnkowski, aeŏus Gnesnensis, Germa- nico Malaspina	N. 91	136
[Romae], 12 VIII 1592	Clavis notarum arcanarum pro Germanico Malaspi- na a Matthaeo Argenti, pontificio a notis secretis secretario, confecta	N. 92	138
[Miechoviae ?], 14 VIII [1592]	Germanicus Malaspina archiducissae Mariae	N. 93	151
Vindobonae, 15 VIII 1592	[Attilius Amalteo] Clementi VIII, pontifici maximo	N. 94	152
Miechoviae, 15 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 95	153
Miechoviae, 15 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 96	154
Miechoviae, 15 VIII 1592	Germanicus Malaspina Minutio Minucci	N. 97	158
[Miechoviae], 15 VIII 1592	Germanicus Malaspina Alexandro Proński, castella- no Trocensi	N. 98	162
Miechoviae, 17 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Gorczyński, canonico Cracoviensi	N. 99	163
Andreoviae, 18 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 100	164
Ex <i>Wuolsgena</i> , 21 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 101	165

Romae, 22 VIII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 102	168
Volboriae, 25 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 103	170
Volboriae, 25 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 104	171
Volboriae, 25 VIII 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 105	172
Lovicii, 27 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 106	174
Lovicii, 27 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 107	175
Romae, 29 VIII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 108	178
[Romae], 29 VIII 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 109	179
Pragae, 30 VIII 1592	Caesar Speciano, nuntius apostolicus penes aulam imperialem, Germanico Malaspina	N. 110	181
Varsaviae, 31 VIII 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 111	182
Varsaviae, 1 IX 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 112	184
Monachii, 1 IX 1592	Gulielmus V, dux Bavariae, Germanico Malaspina	N. 113	185
Varsaviae, 6 IX 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 114	186
Varsaviae, 6 IX 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 115	187
[Varsaviae, prope ante 7 IX] 1592	Oratio Germanici Malaspina ad episcopos Polonos habita	N. 116	190
[Varsaviae, ca 7 IX 1592]	Memoriale Germanici Malaspina de causis tumultum in Polonia	N. 117	195
Varsaviae, 9 IX 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 118	197
Varsaviae, 9 IX 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 119	198
Varsaviae, 10 IX 1592	Germanicus Malaspina archiducissae Mariae	N. 120	201
Varsaviae, 10 IX 1592	Germanicus Malaspina Ioanni Zamoyski, cancellario Regni	N. 121	202
Romae, 12 IX 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 122	202
[Romae], 12 IX 1592	Minutius Minucci Germanico Malaspina	N. 123	204

Varsaviae, 12 IX 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 124	205
Varsaviae, 15 IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 125	206
Varsaviae, 15 IX 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 126	208
Varsaviae, 16 IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 127	209
Varsaviae, 16 IX 1592	Germanicus Malaspina [Caesari Speciano, nuntio apostolico penes aulam imperialem]	N. 128	210
Romae, 19 IX 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 129	212
Romae, 19 IX 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 130	213
Varsaviae, 25 IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 131	214
Varsaviae, 25 IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 132	214
[Romae], 25 IX 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 133	220
Romae, 26 IX 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 134	221
Varsaviae, 27 IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 135	222
Varsaviae, 27 IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 136	223
Varsaviae, [28] IX 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 137	225
Varsaviae, 28 IX 1592	Germanicus Malaspina [Caesari Speciano, nuntio apostolico penes aulam imperialem]	N. 138	226
Varsaviae, 2 X 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 139	227
Varsaviae, 3 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 140	229
Varsaviae, 3 X 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 141	231
Romae, 3 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 142	233
Varsaviae, 5 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 143	235
Varsaviae, 6 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 144	236
Varsaviae, 6 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 145	236

Varsaviae, 6 X 1592	Germanicus Malaspina Petro Aldobrandini	N. 146	239
Romae, 10 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 147	240
[Romae], 10 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 148	241
Varsaviae, 10 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 149	242
Varsaviae, 10 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 150	242
[Varsaviae, ca 10–11 X 1592]	Capita regi Sigismundo III Vasa a Germanico Malaspina nomine cancellarii Ioannis Zamoyski eiusque sectatorum exhibita	N. 151	245
[Varsaviae, 11 X 1592]	Declaratio regis Sigismundi III Vasa ad 11 capita a Germanico Malaspina sibi exhibita	N. 152	247
Varsaviae, [12] X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 153	247
Varsaviae, 16 X 1592	Stanislaus Pawłowski, epus Olomucensis, Germanico Malaspina	N. 154	250
Romae, 17 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 155	252
Romae, 17 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 156	254
Clarae Tumbae, [ante 21 X 1592]	Laurentius Goślicki, epus Premisliensis, Germanico Malaspina	N. 157	254
Varsaviae, 21 X 1592	Germanicus Malaspina Laurentio Goślicki, epo Premisliensi	N. 158	255
Varsaviae, 22 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 159	256
Varsaviae, 22 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 160	257
Varsaviae, 22 X 1592	Germanicus Malaspina Andreae Opaliński, marescalco Regni	N. 161	263
Varsaviae, [23] X 1592	Card. Georgius Radziwiłł Clementi VIII, pontifici maximo	N. 162	264
Varsaviae, 23 X 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 163	266
Romae, 24 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 164	267
Varsaviae, [24] X 1592	Germanicus Malaspina Stanisław Karnkowski, aepe Gnesnensi	N. 165	268
Varsaviae, 26 X 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 166	269
Varsaviae, 27 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 167	269

Varsaviae, 27 X 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 168	271
Varsaviae, 28 X 1592	Germanicus Malaspina Gulielmo V, duci Bavariae	N. 169	274
Varsaviae, 29 X 1592	Germanicus Malaspina archiducissae Mariae	N. 170	275
22 II – 30 X 1592	Relatio de card. Georgii Radziwill, legati a latere Clementis papae VIII, itinere in Poloniam a Paulo Alaleone, caerimoniarum magistro, confecta	A. 3	421
Romae, 31 X 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 171	276
Varsaviae, 31 X 1592	Germanicus Malaspina Ioanni Demetrio Solikowski, aepe Leopoliensi	N. 172	277
Varsaviae, 1 XI 1592	Germanicus Malaspina Adalberto Baranowski, epo Plocensi	N. 173	277
Varsaviae, 2 XI 1592	Germanicus Malaspina Minutio Minucci	N. 174	278
Varsaviae, 3 XI 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 175	281
Romae, 7 XI 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 176	283
Romae, 9 XI 1592	[Card. Hieronymus Mattei] Germanico Malaspina	A. 4	457
<i>Ex villa Riciciana</i> , 10 XI 1592	Ioannes Zamoyski, cancellarius Regni, [Germanico Malaspina]	N. 177	284
[Varsaviae], 12 XI 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 178	285
Varsaviae, 12 XI 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 179	287
Romae, 14 XI 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 180	290
Romae, 14 XI 1592	[Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 181	292
Varsaviae, [16] XI 1592	Germanicus Malaspina Stanislae Karnkowski, aepe Gnesnensi	N. 182	292
Varsaviae, 19 XI 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 183	294
Romae, 21 XI 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 184	298
Romae, 21 XI 1592	Petrus Aldobrandini Germanico Malaspina	N. 185	299
Romae, 22 XI 1592	[Petrus Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 186	300
Varsaviae, 22 XI 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrazewski, epo Cuiaviensi	N. 187	301

Lovicii, [14–23 XI 1592]	Stanislaus Karnkowski, aepus Gnesnensis, Germanico Malaspina	N. 188	303
[Varsaviae], [prob. 23 XI] [1592]	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 189	304
Varsaviae, 23 XI 1592	Germanicus Malaspina Bernardo Maciejowski, epo Luceoriensi	N. 190	304
Varsaviae, 23 XI 1592	Germanicus Malaspina Stanislao Karnkowski, aepo Gnesnensi	N. 191	305
Varsaviae, 23 XI 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 192	306
Ex Szydłowiec, 24 XI 1592	Card. Georgius Radziwiłł Germanico Malaspina	N. 193	307
Varsaviae, 25 XI 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 194	309
Romae, 27 XI 1592	[Card. Hieronymus Mattei] Germanico Malaspina	N. 195	311
Romae, 28 XI 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 196	312
Lovicii, 28 XI 1592	Stanislaus Karnkowski, aepus Gnesnensis, Germanico Malaspina	N. 197	314
Bodzentini, 28 XI 1592	Card. Georgius Radziwiłł Germanico Malaspina	N. 198	319
Varsaviae, 30 XI 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 199	322
Varsaviae, 1 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 200	324
Varsaviae, 2 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 201	326
Varsaviae, 2 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 202	329
Varsaviae, 3 XII 1592	Germanicus Malaspina Claudio Acquaviva, praeposito generali Societatis Iesu	N. 203	333
Varsaviae, 3 XII 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 204	334
Varsaviae, 3 XII 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 205	336
Varsaviae, 4 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 206	336
Bodzentini, 4 XII 1592	Card. Georgius Radziwiłł Germanico Malaspina	N. 207	337
Romae, 5 XII 1592	Clemens VIII, pontifex maximus, Germanico Malaspina	N. 208	338
Romae, 5 XII 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 209	340

Varsaviae, [2-6 XII] 1592	Germanicus Malaspina Stanislaw Karnkowski, aepo Gnesnensi	N. 210	341
Varsaviae, [2-6 XII] 1592	Germanicus Malaspina Arnulpho Uchański, abbati Suleioviensi	N. 211	342
Varsaviae, [2-6 XII] 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 212	343
Varsaviae, 6 XII 1592	Germanicus Malaspina ad conventum Bernardino- rum Ticocinensem	N. 213	344
Varsaviae, 6-7 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 214	344
Lovicii, 9 XII 1592	Stanislaus Karnkowski, aepus Gnesnensis, Germa- nico Malaspina	N. 215	349
Lovicii, 9 XII 1592	Germanicus Malaspina Arnulpho Uchański, abbati Suleioviensi	N. 216	350
Romae, 12 XII 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 217	350
[Romae], 12 XII 1592	Cinthius Aldobrandini Germanico Malaspina	N. 218	352
Varsaviae, 15 XII 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 219	353
Varsaviae, 16 XII 1592	Germanicus Malaspina Stanislaw Pawłowski, epo Olomucensi	N. 220	355
Varsaviae, 16 XII 1592	Germanicus Malaspina Gulielmo V, duci Bavariae	N. 221	356
Varsaviae, 16 XII 1592	Germanicus Malaspina Aaron, palatino Moldaviae	N. 222	357
Varsaviae, 16 XII 1592	Germanicus Malaspina archiducissae Mariae	N. 223	358
Varsaviae, 17 XII 1592	Germanicus Malaspina archiduci Ferdinando, comi- ti Tirolis	N. 224	359
Varsaviae, 17 XII 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 225	360
Varsaviae, 17 XII 1592	Germanicus Malaspina Stanislaw Karnkowski, aepo Gnesnensi	N. 226	360
Bodzentini, 17 XII 1592	Card. Georgius Radziwiłł Germanico Malaspina	N. 227	362
Heilsbergae, 17 XII 1592	Stanislaus Suchorzewski, canonicus Cracoviensis, Germanico Malaspina	N. 228	363
s.l., [ante 18 XII 1592]	Hieronymus Rozrażewski, epus Cuiaviensis, [Ger- manico Malaspina]	N. 229	363
Varsaviae, 18 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 230	364
Varsaviae, 18 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 231	368

Varsaviae, 18 XII 1592	Germanicus Malaspina Andreae Opaliński, marescalco Regni	N. 232	374
Romae, 19 XII 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 233	375
[Romae], 19 XII 1592	Claudius Acquaviva, praepositus generalis Societatis Iesu, Germanico Malaspina	N. 234	376
Varsaviae, 21 XII 1592	Germanicus Malaspina Clementi VIII, pontifici maximo	N. 235	377
Varsaviae, 21 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 236	379
Varsaviae, 21 XII 1592	Germanicus Malaspina Iacobo Brzeźnicki, suffraganeo Posnaniensi	N. 237	380
Lovicii, 21 [XII] 1592	Stanislaus Karnkowski, aepus Gnesnensis, Germanico Malaspina	N. 238	381
Varsaviae, 22 XII 1592	Germanicus Malaspina Ioanni Demetrio Solikowski, aepo Leopoliensi	N. 239	384
Varsaviae, 23 XII 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 240	385
Varsaviae, [ca 23] XII 1592	Germanicus Malaspina Adalberto Baranowski, epo Plocensi	N. 241	385
Varsaviae, [ca 23] XII 1592	Germanicus Malaspina Stanislae Suchorzewski, canonico Cracoviensi	N. 242	386
Varsaviae, 24 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 243	386
Varsaviae, 24 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 244	389
Varsaviae, 24 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 245	393
Varsaviae, 24 XII 1592	Iudicium Germanici Malaspina coram rege Sigismundo III Vasa expressum de modo Regnum Poloniae et Sueciae retinendi	N. 246	397
Varsaviae, 25 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 247	401
Varsaviae, 25 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 248	401
Romae, 26 XII 1592	[Cinthius Aldobrandini] Germanico Malaspina	N. 249	403
[Varsaviae, 25–28 XII 1592]	Observationes a Germanico Malaspina regi Sigismundo III Vasa post notitiam receptam de morte Ioannis III, patris eius, factae, una cum responso regis ad eas praestito	N. 250	404
Varsaviae, 28 XII 1592	Germanicus Malaspina Cinthio Aldobrandini	N. 251	407
[Pragae], 29 XII 1592	Caesar Speciano, nuntius apostolicus penes aulam imperialem, Germanico Malaspina	N. 252	411

CXVIII

Varsaviae, 31 XII 1592	Germanicus Malaspina Hieronymo Rozrażewski, epo Cuiaviensi	N. 253	413
Varsaviae, 31 XII 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 254	414
Varsaviae, 31 XII 1592	Germanicus Malaspina card. Andreae Báthory	N. 255	415
Varsaviae, 31 XII 1592	Germanicus Malaspina Adalberto Baranowski, epo Plocensi	N. 256	416